

‘Wij terug? Dan ook onze mannen!’

De problematisering van gezinshereniging in de
Nederlandse kranten, 1955-1983

M.L. van Koperen

Juni 2013

MA History – Migration and Global Interdependence
Universiteit Leiden

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1. Theoretische onderbouwing	8
1.1 <i>Theorie</i>	8
- Sociaal-culturele factoren: veranderende normen en waarden	8
- Economische factoren	11
- Politieke factoren	11
- Verzuiling in de media en verschillen tussen kranten	12
1.2 <i>Historiografie: een blinde vlek</i>	13
- Historiografie: nieuwe perspectieven	15
1.3 <i>Materiaal</i>	15
- Bronnenkritiek	17
1.4 <i>Methoden van tekstuele analyse: problematisering en de analyse van frames</i>	18
2. Migranten en migratiebeleid in Nederland, 1955-1983	22
2.1 <i>Postkoloniale migranten</i>	23
2.2 <i>Vluchtelingen</i>	25
2.3 <i>Gastarbeiders</i>	25
3. Gezinsherenigingsbeleid tussen 1955 en 1983	31
3.1 <i>Gezinshereniging in de jaren vijftig: begin van het beleidsconflict</i>	31
3.2 <i>Gezinshereniging in de jaren zestig: stapsgewijze versoepeling</i>	33
3.3 <i>Gezinshereniging in de jaren zeventig: traditioneel beleid onder druk</i>	34
3.4 <i>Gezinshereniging in de vroege jaren tachtig: een nieuwe blik op migratie</i>	37
4. Casus 1: Antonio en Giulia Drago, 1956	38
4.1 <i>Antonio en Giulia Drago</i>	38
4.2 <i>Problematisering en analyse van frames</i>	39
5. Casus 2: De Spaanse echtgenotes, 1962	41
5.1 <i>De Spaanse echtgenotes</i>	41
5.2 <i>Problematisering en analyse van frames</i>	42
6. Casus 3: De Turkse vrouwen, 1968	45
6.1 <i>De Turkse vrouwen</i>	45
6.2 <i>Problematisering en analyse van frames</i>	46
7. Casus 4: Ramon Beade Dobico, 1972	49
7.1 <i>Ramon Beade Dobico</i>	49
7.2 <i>Problematisering en analyse van frames</i>	50
8. Casus 5: Mevrouw Ruhulesyn en Domino, 1978	52
8.1 <i>Mevrouw Ruhulesyn en Domino</i>	52
8.2 <i>Problematisering en analyse van frames</i>	53

9. Casus 6: Manuela Correira Cabral, 1978	56
<i>9.1 Manuela Correira Cabral</i>	56
<i>9.2 Problemativering en analyse van frames</i>	57
10. Casus 7: Sishikala Lachmansingh, 1979	60
<i>10.1 Sishikala Lachmansingh</i>	60
<i>10.2 Problemativering en analyse van frames</i>	61
11. Casus 8: Fatma Yasar, 1982	63
<i>11.1 Fatma Yasar</i>	63
<i>11.2 Problemativering en analyse van frames</i>	64
12. Analyse	66
<i>12.1 De casussen</i>	66
<i>12.2 Problemativering</i>	69
<i>12.3 Analyse van frames</i>	72
<i>12.4 Globaal beeld</i>	76
Conclusie	78
<i>Continuïteit of discontinuïteit?</i>	78
<i>Veranderingen in het proces van problematisering</i>	80
Bronvermelding	82
<i>Primaire bronnen</i>	82
<i>Digitale bronnen</i>	83
<i>Literatuur</i>	85

Inleiding

‘Hoe triest het ook is dat Antonio en Giulia niet bij elkaar in Nederland mogen blijven, men kan hen niet dat stukje huiselijk geluk geven, dat Nederlandse arbeiders zo vanzelfsprekend vinden. (...) Giulia moet terug.’¹

Antonio en Giulia illustreren op treffende wijze de problematiek rond gezinshereniging. Antonio was een Italiaanse arbeider die in 1956 werkzaam was op een scheepswerf in Amsterdam. Tijdens een verlof in Italië trouwde hij met Giulia, die haar familie en land achterliet en met hem mee terug naar Amsterdam reisde, waar ze bij hem introk. De Nederlandse overheid wilde Giulia – in een artikel in *Het Vrije Volk* beschreven als een vrouw met ‘gitzwart haar, en even gitzwarte ogen’ – geen toestemming verlenen om in Nederland te blijven.² Giulia ging terug naar Palermo, en ook Antonio zou op korte termijn teruggaan naar Italië.

Gezinshereniging – het verschijnsel van Nederlanders of buitenlandse migranten in Nederland die hun gezins- of familieleden naar dit land willen laten komen – werd vanaf halverwege de jaren vijftig tot ver in de jaren tachtig een steeds belangrijker onderwerp in zowel de politieke als maatschappelijke discussie. Politici, journalisten, vakbondsleiders, buitenlandse arbeiders en gewone Nederlanders – de verschillende actoren in het debat hadden elk een eigen antwoord op de vraag of buitenlandse migranten die zich in Nederland hadden gevestigd, het recht hadden om ook hun familie hier naartoe te halen. De Nederlandse pers haakte hier gretig op in: regelmatig verschenen in de kranten artikelen met hartverscheurende verhalen over buitenlandse arbeiders die hun vrouw en kinderen misten, of over wanhopige vrouwen die hun man in Nederland probeerden te bereiken maar bij de grens onverbiddelijk werden weggestuurd.

In dit onderzoek staat de verslaggeving van gezinshereniging in de Nederlandse kranten centraal. De belangrijkste vraag die daarbij gesteld wordt, is hoe het proces van problematisering van gezinshereniging in de Nederlandse kranten in de periode van 1955 tot 1983 verliep, en vooral waarom dit proces zich op deze manier voltrok.

Dit onderzoek zal zich vooral richten op de problematisering van gezinshereniging. Niet alleen omdat een volledig onderzoek naar de beeldvorming van gezinshereniging in de Nederlandse media te omvangrijk zou zijn, maar met name omdat problematisering met

¹ ‘Nederland weert vrouwen van Italianen. Giulia moet terug’, *Het Vrije Volk* 25 september 1956, 3.

² *Ibidem*, 3.

betrekking tot gezinshereniging nog niet onderzocht is. Dit onderzoek beoogt dus een leemte in het wetenschappelijk discours over gezinshereniging op te vullen.

Problematisering houdt zich bezig met vragen over hoe, door wie en waarom een bepaald onderwerp in de media uitgroeit tot een probleem. In dit onderzoek zullen deze vragen met betrekking tot gezinshereniging beantwoord worden aan de hand van twee methoden van tekstuele analyse: de zeven fasen van problematisering, en het gebruik van frames. In het volgende hoofdstuk worden de twee methodes nader toegelicht.

Om de problematisering van gezinshereniging door de tijd te kunnen analyseren, is gekozen voor het vergelijken van een achttal casussen. Elk van de casussen is gecentreerd rond de gezinshereniging van een bepaalde migrant of migrantengezin. De casussen zijn opgebouwd uit verschillende krantenartikelen over de gezinsherenigingszaak, en zijn verschillend in grootte. De casussen zijn min of meer evenredig verdeeld over de onderzoeksperiode: ze dateren uit de jaren 1956, 1962, 1968, 1972, 1978, 1978, 1979 en 1982.

Gezinshereniging bestaat in verschillende vormen. In de meest voorkomende gevallen, die van de ‘traditionele gezinshereniging’, is de man de primaire migrant. Zijn vrouw en eventuele kinderen voegen zich bij hem in het nieuwe land van bestemming. Daar tegenover staat ‘omgekeerde gezinshereniging’: hierbij is de vrouw de primaire migrant en reizen haar man en eventueel hun kinderen de vrouw achterna. Een derde vorm is ‘partiële gezinshereniging’. Hierbij voegen enkele gezinsleden zich bij de primaire migrant in het nieuwe bestemmingsland, en blijft een deel van het gezin achter in het land van afkomst. Ten slotte bestaat er een vierde vorm van gezinshereniging, ‘verruimde gezinshereniging’. Dit houdt in dat naast gezinsleden ook andere familieleden zich bij de primaire migrant in het nieuwe land voegen. Deze variant komt echter zelden voor.³

In dit onderzoek ligt de focus niet op slechts één van de vier vormen van gezinshereniging, maar worden waar mogelijk de verschillende varianten onder de loep genomen. Wanneer alleen gekeken zou worden naar het traditionele gezinsherenigingsmodel zou een belangrijke dynamiek in migratie over het hoofd gezien worden.⁴ Immers, gezinsherenigingsmigratie gaat niet uitsluitend over vrouwen die hun man achterna reizen. In

³ Jelle Imbos, *Gender in overheidsbeleid: het beleid met betrekking tot gezinshereniging in de periode 1955-1983* (Masterscriptie aan de Universiteit Leiden, 2006) 24; E.M. Naborn, *Gezinshereniging. De overkomst van gezinsleden van migranten en Nederlanders* (Den Haag 1992) 5-6.

⁴ Betty de Hart, ‘The right to domicile of women with a migrant partner in European immigration law’, in: Sarah van Walsum en Thomas Spijkerboer, *Women and Immigration Law. New Variations on Classical Feminist Themes* (Oxon 2007) 155.

dit onderzoek wordt dus uitgegaan van de verschillende situaties waar gezinshereniging in voor kan komen.

Voor de periode van 1955 tot 1983 is gekozen omdat deze de verschillende fasen van gezinshereniging omvat. De onderzoeksperiode beslaat de jaren vanaf 1955 toen de eerste gastarbeiders naar Nederland begonnen te komen en gezinshereniging steeds meer het onderwerp van politiek en maatschappelijk debat werd, tot de economische crisis in de jaren zeventig en de jaren van grootscheepse gezinshereniging daarna. De onderzoeksperiode eindigt met het verschijnen van een nieuwe Vreemdelingencirculaire in 1983. In dit overheidsdocument werd erkend dat de aanwezigheid van migranten in Nederland, die aanvankelijk als tijdelijk werd gezien, een permanent verschijnsel is. Dit luidde een nieuw tijdperk van immigratiebeleid in: de komst van immigranten werd vanaf dit moment niet meer gezien als een voor Nederland onnatuurlijk fenomeen maar als iets dat voortaan bij het land hoorde.

De opzet van dit onderzoek is als volgt: in het eerste hoofdstuk worden de relevante theorieën, gebruikte literatuur en materiaal en methode uiteengezet. In hoofdstuk 2 en 3 wordt een beeld geschetst van de verschillende naoorlogse migraties en de ontwikkeling van het immigratiebeleid van de Nederlandse overheid. In hoofdstuk 4 tot en met 11 worden via verschillende casussen de primaire bronnen behandeld. Vervolgens wordt in hoofdstuk 12 een analyse gemaakt van het behandelde primaire en secundaire bronmateriaal, waarna in hoofdstuk 13 de conclusie volgt.

1. Theoretische onderbouwing

In dit hoofdstuk komen de voor dit onderzoek relevante theoretische factoren en secundaire literatuur aan bod. Ook wordt een uiteenzetting gedaan van het gebruikte materiaal en de in dit onderzoek toegepaste onderzoeksmethoden.

1.1 Theorie

Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag is het noodzakelijk om enkele theoretische factoren te definiëren. De theoretische factoren in dit onderzoek zijn de factoren die mogelijk van invloed waren op het proces van problematisering van gezinshereniging in de Nederlandse kranten. Aan de hand van historiografisch onderzoek kunnen de factoren die relevant zijn voor dit onderzoek, in drie categorieën worden ingedeeld. Uit latere hoofdstukken zal blijken dat niet alle factoren even zwaar tellen.

- Sociaal-culturele factoren: veranderende normen en waarden

De manier waarop gezinshereniging in de Nederlandse pers werd behandeld, werd beïnvloed door de heersende sociaal-culturele normen en waarden, vooral die met betrekking tot gezin en sekserollen. Mede door de culturele en seksuele revolutie die in de jaren zestig gaande was en de opkomst van de welvaartsstaat, kwamen deze normen onder druk te staan en veranderden ze in een hoog tempo. Veranderende waarden met betrekking tot gezin en familie zijn belangrijk voor het onderzoeken van gezinshereniging, omdat ze aanvankelijk een omgekeerd effect hadden op de wetgeving rond de toelating van migranten die in het kader van gezinshereniging naar Nederland wilden komen.⁵ Wat door de overheid werd gedefinieerd als een gezin, was cruciaal voor het beleid rond gezinshereniging. Maar wat de samenleving als een gezin erkende, beïnvloedde in hoge mate de manier waarop over gezinshereniging werd geschreven in de pers.

In november 1950 ondertekende Nederland het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, waarin onder andere het fundamentele recht op gezinsleven werd beschreven. In artikel 8.1 stond dat elk mens 'recht op respect voor zijn privéleven, zijn familie- en

⁵ Saskia Bonjour, *Grens en gezin. Beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland, 1955-2005* (Amsterdam 2009) 25; Sarah van Walsum, *The family and the nation: Dutch family migration policies in the context of changing family norms* (Newcastle upon Tyne 2008) 265-266; Sarah van Walsum, 'Sex and the regulation of belonging. Dutch family migration policies in the context of changing family norms', in: Albert Kraler e.a., *Gender, Generations and the Family in International Migration* (Amsterdam 2011) 62-63.

gezinsleven' had.⁶ Dit impliceert dat eenheid van gezin, en daardoor ook gezinshereniging, een onvervreemdbaar recht is voor alle mensen. De definitie van 'gezin' die de overheid destijds hanteerde, maakte het echter mogelijk om artikel 8.1 op een restrictieve manier te interpreteren. In de jaren vijftig en vroege jaren zestig werd namelijk door zowel de overheid als door de samenleving alleen een kerngezin erkend als een gezin. Een kerngezin bestaat uit een man en vrouw, en eventueel een of meer kinderen. Het huwelijk werd gezien als het enige platform voor seksuele relaties en voortplanting, en was daarmee een zeer gerespecteerd instituut. Stellen die niet getrouwd waren maar wel lang bij elkaar waren, en in sommige gevallen kinderen hadden, werden niet erkend als gezin. Zij kwamen dus niet in aanmerking voor gezinshereniging. Hetzelfde gold voor alleenstaande ouders of gezinnen die niet uit een getrouwde man en vrouw bestonden. Tegelijkertijd werd de eenheid van het kerngezin als een haast heilig goed beschouwd. Dit werd ook gereflecteerd in berichtgeving in de media.⁷

Vanaf halverwege de jaren zestig kwam hier verandering in: door de seksuele revolutie, waaronder de introductie van de anticonceptiepil in 1964, bleek het kerngezin niet meer de enige mogelijkheid tot seksuele relaties. Hierdoor werd de dominantie van het kerngezin ondermijnd. Ook door de opkomst van de welvaartsstaat daalde het belang van het kerngezin. Hoewel de nieuwe sociale voorzieningen oorspronkelijk bedoeld waren om diegenen die de 'geaccepteerde manier van leven' leidden financieel te ondersteunen, hadden deze juist het tegenovergestelde effect. Ook alleenstaande moeders en gescheiden vrouwen kwamen in aanmerking voor staatshulp, waardoor ze niet alleen zichzelf staande konden houden, maar ook als 'gezin op zich' werden erkend. Dit werkte door in de rest van de samenleving en in de Nederlandse pers: het kerngezin was niet langer de enige wettelijke en sociaal geaccepteerde vorm van samenleven.⁸ De meeste vooroordelen over alleenstaande moeders en kinderen van niet-getrouwde ouders verdwenen, zoals ook beschreven door rechtssociologe Sarah van Walsum: 'Family relationships came to be seen more in terms of contractual arrangements between free and equal individuals, and less in terms of the strictly regulated and religiously sanctioned hierarchical institutions of the 1950's and early 1960's.'⁹

Deze veranderingen werkten echter niet door in het migratiebeleid – en specifiek in het gezinsherenigingsbeleid. Religieus gefundeerde politieke partijen en belangengroepen blokkeerden waar mogelijk hervormingen van de wetgeving met betrekking tot familie- en

⁶ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_NLD.pdf (geraadpleegd 6 juni 2013).

⁷ Bonjour, *Grens en gezin*, 63-64; Van Walsum, *The family and the nation*, 261-263; Van Walsum, 'Sex and the regulation of belonging', 59.

⁸ Van Walsum, *The family and the nation*, 263-264; Van Walsum, 'Sex and the regulation of belonging', 59-61.

⁹ Van Walsum, *The family and the nation*, 264.

gezinsmigratie. Ondanks de grote veranderingen in de manier waarop men ging denken over gezin en familie, bleef de toelating van migranten in gezins- of familieverband lange tijd aan traditionele normen gebonden. Hoewel Nederlandse niet-getrouwde stellen door rechters, beleidsmakers en het grote publiek steeds meer hetzelfde werden behandeld als stellen die wel getrouwd waren, ging dit aanvankelijk niet op voor migranten.¹⁰

Ditselfde gold voor sekserollen. In de jaren vijftig en vroege jaren zestig waren de traditionele rolpatronen voor mannen en vrouwen sterk verbonden met het monopolie van het kerngezin. De man werd gezien als kostwinner, terwijl de vrouw thuisbleef om voor de kinderen en het huishouden te zorgen. Dit werkte door in de migratiewetgeving: gevallen van gezinshereniging waarbij een vrouw de primaire migrant was, werden door de overheid niet als gezinshereniging gezien. Traditionele gezinshereniging was de enige wettelijk geaccepteerde vorm van gezinshereniging. De andere drie vormen – omgekeerde gezinshereniging, partiële gezinshereniging en verruimde gezinshereniging – werden niet erkend en verzoeken tot andere gezinshereniging dan die volgens het traditionele model werden dus stelselmatig afgewezen.¹¹ Ondanks het feit dat in de jaren zestig en zeventig conventionele sekserollen steeds meer werden losgelaten, had dit geen wettelijke gevolgen voor migranten. Ook in de jaren zeventig mochten alleen mannelijke arbeidsmigranten hun vrouw en eventuele kinderen naar Nederland laten overkomen in het kader van gezinshereniging – andersom werd het nog steeds niet toegestaan.¹²

Dit had gevolgen voor wat er in de kranten geschreven werd over gezinsherenigingszaken. Er ontstond een zekere spanning tussen de houding van de regering, die de migranten benaderde vanuit een migratiewetgeving die was gebaseerd op traditionele ideeën over gezin en sekserollen, en de mening van het grote publiek, die de gezinsherenigingen beoordeelde naar de nieuwe sociale maatstaven. Een van de doelen van dit onderzoek is te kijken in hoeverre deze spanning terug te vinden is in de artikelen van de verschillende casussen die in dit onderzoek behandeld worden.

In de categorie sociaal-culturele factoren vallen ook de gevoeligheden voor beeldvorming en woordgebruik. De periode van 1955 tot 1983 was nog relatief kort na de Tweede Wereldoorlog, en de verschikkingen van de Holocaust waren in ieders geheugen

¹⁰ Van Walsum, *The family and the nation*, 265-266; Van Walsum, 'Sex and the regulation of belonging', 62-63.

¹¹ Saskia Bonjour, 'Ambtelijke onmin rond gezinnen van gastarbeiders. Beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland, 1955-1970', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 5:1 (2008) 104; Imbos, *Gender in overheidsbeleid*, 42-47; Eleonore Kofman, 'Female "birds of passage" a decade later: gender and immigration in the European Union', *International Migration Review* 33:2 (1999) 276, 278-279; Van Walsum, *The family and the nation*, 265-266; Van Walsum, 'Sex and the regulation of belonging', 62-63.

¹² Imbos, *Gender in overheidsbeleid*, 29, 70.

gegrift. Hierdoor was het oppakken en uitzetten van groepen die als kwetsbaar werden beschouwd, zoals vrouwen en kinderen, een zeer gevoelig onderwerp. Historicus Saskia Bonjour noemde als voorbeeld de uitzetting van Italiaanse vrouwen en kinderen, waarbij in verschillende kranten parallellen werden getrokken met de deportaties tijdens de oorlog.¹³ Deze gevoeligheden werden door zowel politici als journalisten gebruikt om hun standpunten over migratiewetgeving of bepaalde lopende migrantenzaken te onderstrepen. Vooral met betrekking tot gezinshereniging, waarbij vrouwen en kinderen vaak een belangrijke rol spelen, was dit een veelgebruikt en effectief middel om argumenten kracht bij te zetten.

- Economische factoren

De tweede categorie bevat de economische factoren. Vooral bij de komst van de gastarbeiders speelden deze een aanzienlijke rol. Volgens Bonjour was het economisch perspectief dominant in het gezinsmigratievraagstuk, en kan het belang dat aan economische argumenten werd toegekend 'nauwelijks worden overschat'.¹⁴ Opvallend is de ambivalentie van de argumenten die gebruik maken van het economische perspectief. Zowel voor- als tegenstanders haalden economische factoren aan om hun standpunten te ondersteunen. Enerzijds waren er politici en journalisten die benadrukten dat gastarbeiders essentieel waren voor het goed functioneren van de Nederlandse economie. Zonder buitenlandse arbeidskrachten zou de economie immers niet op haar volle vermogen kunnen draaien en zouden veel bedrijven de deuren moeten sluiten.¹⁵ Anderzijds werd er ook stilgestaan bij de kosten die de komst van arbeidsmigranten met zich mee zouden brengen. Het grootste gedeelte hiervan kwam op conto van de werkgever: deze moest voor elke buitenlandse arbeider in zijn bedrijf de wervings- en onderhoudskosten betalen.¹⁶ In dit onderzoek wordt gekeken in hoeverre beide argumenten terug te vinden zijn in de artikelen van de casussen.

- Politieke factoren

Paradoxaal genoeg waren de ontwikkelingen in de kabinetsvorming en samenstelling van de Eerste en Tweede Kamer niet van invloed op de manier waarop gezinshereniging in de pers werd behandeld. Tussen 1955 en 1983 werd het kabinet gevormd door verschillende coalities, variërend van centrum-links tot -rechts op het politieke spectrum. Dit had echter geen enkele

¹³ Bonjour, 'Ambtelijke onmin', 121; Bonjour, *Grens en gezin*, 95.

¹⁴ Bonjour, *Grens en gezin*, 56.

¹⁵ Bonjour, *Grens en gezin*, 56; John Schuster, *Poortwachters over immigranten. Het debat over immigratie in het naoorlogse Groot-Brittannië en Nederland* (Utrecht 1999) 166-167.

¹⁶ Bonjour, *Grens en gezin*, 58.

invloed op de invulling van het beleid rond gezinshereniging, of de debatten die erover werden gehouden in de Tweede Kamer. Tussen 1955 en 1975 constateerde Bonjour geen enkele grote beleidsbreuk.¹⁷

Een politieke factor die mogelijk wel van invloed was op de verslaggeving van gezinshereniging in de media, was de gestage versoepeling van het gezinsherenigingsbeleid. Hoewel dit beleid in de loop van de jaren steeds minder restrictief werd – de precieze ontwikkelingen worden beschreven in hoofdstuk 3 – bleef het op gespannen voet staan met de veranderende normen en waarden van het grote publiek. Vooral met betrekking tot ideeën over gezin en traditionele sekserollen veranderde de mentaliteit van de krantenlezers sneller dan de gezinsherenigingswetgeving en de houding van de politici.

- Verzuiling in de media en verschillen tussen kranten

Deze categorie overstijgt de sociaal-culturele, economische en politieke factoren, en is dus niet te typeren als een aparte theoretische factor. In de jaren vijftig en zestig was Nederland nog sterk verzuild. Politieke partijen, radio- en televisieomroepen, scholen, verenigingen, ziekenhuizen en vakbonden maakten deel uit van een van de vier zuilen: de protestantse, katholieke, socialistische en liberale of neutrale zuil.¹⁸ Pas tegen het einde van de jaren zestig werden de zuilen langzaam afgebroken.¹⁹

Ook de Nederlandse kranten en dagbladen waren in hoge mate verzuild. Zo was *De Volkskrant* van oorsprong een katholieke krant, net als *De Tijd*. *Trouw* was een protestants dagblad, *Het Parool* was een voormalige verzetskrant, en *Het Vrije Volk* was een populistisch blad voor de arbeidersklasse. *De Waarheid*, die na de oorlog een tijd de grootste krant van Nederland was, groeide voort uit het partijblad van de Communistische Partij Nederland. *De Nieuwe Rotterdamsche Courant* (NRC), *Het Algemeen Handelsblad* en *De Telegraaf* waren rechts georiënteerd, waarbij de eerste twee een liberale inslag hadden en *De Telegraaf* meer populistisch.²⁰

Hoewel alle kranten de eenheid van het gezin hoog in hun vaandel hadden staan, waren de diverse achtergronden van de kranten waarneembaar in de wijze waarop ze schreven over zaken die te maken hadden met gezinshereniging. Zo hadden religieus georiënteerde kranten, net als politici van katholieke of protestantse partijen, de neiging om vanuit hun

¹⁷ Bonjour, 'Ambtelijke onmin', 104; Bonjour, *Grens en gezin*, 53.

¹⁸ J.H.C. Blom, 'Pillarisation in perspective', *West European Politics* 23:3 (2000) 153.

¹⁹ Thomas F. Pettigrew en Roel W. Meertens, 'The verzuiling puzzle: understanding Dutch intergroup relations', *Current Psychology* 15:1 (1996) 6.

²⁰ Marlou Schrover, 'Problematisation and particularisation: the Bertha Hertogh story', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 8:2 (2011) 7.

‘christelijk medeleven’ de kant van de migranten te kiezen. Deze neiging werd versterkt wanneer het ging om katholieke of protestantse migranten.²¹ Ook vertoonden de kranten grote verschillen in de mate waarin geschreven werd over migrantenzaken. Populistische kranten als *De Telegraaf* en *Het Vrije Volk* leken meer dan andere kranten interesse te hebben in de problematiek rond migranten en gezinshereniging. In *Het Parool*, *NRC* en *Het Financieele Dagblad* daarentegen werd relatief weinig geschreven over migranten – tenzij het verhaal een economisch aspect had.²²

In dit onderzoek zal gekeken worden naar de mate waarin deze verschillen tussen kranten invloed hadden op het proces van problematisering in de artikelen over gezinshereniging tussen 1955 en 1983.

1.2 Historiografie: een blinde vlek

Tegenwoordig vormen migranten die in het kader van gezinshereniging naar Nederland komen kwalitatief gezien een van de grootste groepen op het totaal aantal immigranten.²³ In Nederland is gezinshereniging, ook in de recente jaren, een belangrijk vraagstuk op de politieke agenda. Het ligt dus in de lijn der verwachting dat binnen de wetenschappelijke literatuur over migratie een relatief groot deel over gezinshereniging zou gaan. Dat is echter niet het geval: in de Nederlandse wetenschappelijke wereld is familiemigratie – en specifiek, gezinshereniging – in de afgelopen decennia zelden het onderwerp van onderzoek geweest.²⁴ In 2009 nog sprak Bonjour van ‘een blinde vlek op de kaart van de bestaande kennis inzake migratie en migratiebeleid in Nederland’.²⁵ Deze blinde vlek bestaat niet alleen onder de Nederlandse academici. Ook in de internationale wetenschappelijke wereld is slechts een klein aantal publicaties aan gezinshereniging gewijd.²⁶

Toch is er sinds 2009 wel het een en ander veranderd in de Nederlandse wetenschappelijke wereld als het gaat om onderzoek naar gezinshereniging. Hoewel het nog te ver gaat om van een omslag te spreken, is er de afgelopen jaren wel een aantal waardevolle publicaties over gezinshereniging verschenen. Zoals Bonjour het in 2012 verwoordde, ‘the call [to put family migration on the academic agenda] had been met by a rich and expanding

²¹ Bonjour, *Grens en gezin*, 63.

²² Schrover, ‘Problematisation and particularisation’, 7.

²³ Bonjour, *Grens en gezin*, 27.

²⁴ Bonjour, *Grens en gezin*, 26; Saskia Bonjour, ‘Review of “Gender, generations and the family in international migration”’, *Journal of Ethnic and Migration Studies* (2013) 1; Imbos, *Gender in overheidsbeleid*, 12.

²⁵ Bonjour, *Grens en gezin*, 26.

²⁶ Bonjour, *Grens en gezin*, 28; Eleonore Kofman, ‘Family-related migration: a critical review of European studies’, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30:2 (2004) 247-249.

body of research'.²⁷ Een van de belangrijkste publicaties op het gebied van gezinshereniging komt van Bonjour zelf, namelijk het boek *Grens en gezin* dat in 2009 uitkwam.²⁸ Hierin geeft Bonjour – als onderzoeker verbonden aan de Universiteit Leiden – een zeer genuanceerd beeld van het tussen 1955 en 2005 door de Nederlandse overheid ontwikkelde en uitgevoerde gezinsmigratiebeleid. Bonjour constateert dat veel historici onderscheid maken tussen de jaren vóór 1974 als periode van arbeidsmigratie, en de periode na 1974 als periode van gezinsmigratie. Bonjour erkent deze breuk echter niet als zodanig. Volgens haar was gezinsmigratie 'in de tweede helft van de jaren vijftig en in de jaren zestig continu een bijzonder saillant beleidsthema'.²⁹ Ze ziet de periode van 1955 tot 1974 dus ook – of juist – als een tijd waarin gezinsmigratie een aanhoudend grote rol speelde in het politiek debat.

Daarnaast deden ook Betty de Hart en Sarah van Walsum belangrijke bijdragen aan de Nederlandse wetenschappelijke literatuur over gezinshereniging. Beiden onderzochten familiemigratie vanuit een rechtssociologisch uitgangspunt, zich hierbij focussend op de sociale en maatschappelijke omstandigheden die van invloed waren op de ontwikkeling van de Nederlandse migratiewetgeving. De Hart, hoogleraar Migratierecht aan de Universiteit van Amsterdam en onderzoeker aan de Radboud Universiteit Nijmegen, schreef haar proefschrift in 2003 over 'Nederlanders met een buitenlandse partner in het nationaliteitsrecht en het vreemdelingenrecht'.³⁰ Sindsdien heeft ze nog enkele artikelen gepubliceerd die dieper ingaan op de praktische consequenties van het Nederlands familiemigratierecht voor gemengde gezinnen, gevallen van gezinshereniging en mensen met een dubbele nationaliteit.³¹

Van Walsum daarentegen houdt zich meer bezig met de invloed van veranderende sekserollen op migratiewetgeving. Als hoogleraar Migratierecht en Familiebanden deed zij aan de Vrije Universiteit te Amsterdam onderzoek naar 'het spanningsveld tussen vreemdelingenrecht, het recht op respect voor het gezinsleven [...] en het migratierecht [van de Europese Unie]'.³² Ook de invloed die heersende normen en waarden op het gebied van huwelijk, gezin en familie kunnen hebben op de ontwikkeling van migratiebeleid, worden in haar onderzoek behandeld.

²⁷ Bonjour, 'Review', 1.

²⁸ Volledige titel: *Grens en gezin. Beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland, 1955-2005*.

²⁹ Bonjour, 'Ambtelijke onmin', 103; Bonjour, *Grens en gezin*, 43.

³⁰ <http://www.ru.nl/rechten/rechtssociologie/@695606/pagina/>; <http://www.uva.nl/over-de-uva/organisatie/medewerkers/content/h/a/b.dehart/b.de-hart.html> (beide geraadpleegd op 4-6-2013).

³¹ <http://www.ru.nl/rechten/rechtssociologie/@695606/pagina/>; <http://www.uva.nl/over-de-uva/organisatie/medewerkers/content/h/a/b.dehart/b.de-hart.html> (beide geraadpleegd op 4-6-2013).

³² <http://www.rechten.vu.nl/nl/organisatie/bureau/staats%2Den%2Dbestuursrecht/walsum%2Ds%2Dk%2Dvan/> (geraadpleegd op 4-6-2013).

- Historiografie: nieuwe perspectieven

Wat in al deze werken slechts marginaal aan bod komt is de kant van de media. De eerdergenoemde literatuur van onder andere Bonjour, De Hart en Van Walsum richtte zich voornamelijk op de beleidsvorming van gezinshereniging, en op de factoren die de ontwikkeling van die beleidsvorming kunnen beïnvloeden. Aan de verslaggeving van gezinshereniging door de Nederlandse media werd slechts in geringe mate aandacht besteed. Door deze media-invalshoek juist als uitgangspunt te nemen, poogt dit onderzoek die leegte in het wetenschappelijk discours op te vullen. Hoewel de processen van beleidsvorming en wetgeving wel aan bod komen, ligt de focus van dit onderzoek op de problematisering van gezinshereniging in de media, niet in de politiek. De wetenschappelijke relevantie ligt dus in het feit dat in dit onderzoek de media-kant van gezinshereniging wordt belicht, in plaats van de beleidskant.

Daarnaast is wetenschappelijke relevantie ook te vinden in de onderzoeksmethode. Volgens Marlou Schrover is problematisering tot heden nog niet bestudeerd 'by comparing various views on the same problem'.³³ Dit onderzoek beoogt de problematisering van gezinshereniging te bekijken via verschillende casussen, ondersteund door primair bronmateriaal. Hierdoor zal problematisering op een comparatieve wijze onderzocht worden.

Omdat er relatief weinig is geschreven over gezinshereniging, en nog minder over de verslaggeving ervan in de Nederlandse media, sluit dit onderzoek niet aan bij eerdere onderzoeken over dit onderwerp. Het kan dus gezien worden als een tentatieve eerste stap in een nieuwe onderzoeksrichting. Dit onderzoek pretendeert niet de volledige beeldvorming van gezinshereniging in de media weer te geven, maar kan wel dienen als een startpunt voor toekomstige wetenschappelijke activiteiten.

1.3 Materiaal

Aangezien in dit onderzoek de kant van de mediaverslaggeving van gezinshereniging wordt belicht, ligt het voor de hand dat de media – en dan specifiek de Nederlandse kranten – het primaire bronmateriaal van dit onderzoek verschaffen. In totaal zijn 258 krantenartikelen onderzocht, verdeeld over acht casussen. De selectie van de casussen gebeurde op basis van een vooronderzoek in de Historische Kranten-database van de Koninklijke Bibliotheek (KB).³⁴ Hierin staan zo'n acht miljoen krantenpagina's opgenomen, die via de website van de KB gratis toegankelijk zijn. De geselecteerde kranten zijn verschillende 'Nederlandse

³³ Schrover, 'Problematisation and particularisation', 5.

³⁴ <http://kranten.kb.nl> (geraadpleegd 2 juni 2013).

ationale, regionale, lokale en koloniale dagbladen' en dateren van 1618 tot 1995.³⁵ De kranten die in de database van de KB zijn opgenomen en die voor de onderzoeksperiode het meest van belang zijn, zijn *Het Vrije Volk*, *De Telegraaf*, *De Tijd* en *De Waarheid*.

Het vooronderzoek geschiedde als volgt: op de website van de KB is gezocht op de zoekterm 'gezinshereniging'. Dit leverde 2172 resultaten op. Na selectie op de periode 1955-1983 bleven er 768 artikelen over – een te hoog aantal om alle artikelen stuk voor stuk door te nemen. Daarom zijn de 768 artikelen gefilterd op de krant waarin ze gepubliceerd waren. Aangezien *Het Vrije Volk* traditiegetrouw veel over migranten schreef, is deze krant gekozen als uitgangspunt. In totaal bleven er 146 artikelen over waar het woord 'gezinshereniging' in voor kwam, en die tussen 1 januari 1955 en 31 december 1983 gepubliceerd werden. Deze 146 artikelen zijn gelezen, en op basis daarvan zijn de casussen geselecteerd waar het grootste aantal artikelen aan besteed was. Dit leverde casus 2, 3, 6 en 7 op. Om de chronologische verdeling van deze casussen evenrediger te maken, zijn enkele kleinere casussen toegevoegd. Dit leverde casus 1, 4, 5 en 8 op, waardoor er niet meer dan zes jaar tussen de casussen zit. Achteraf bleek dat door de chronologische verdeling ook een evenwichtige verdeling van de soorten migrantengroepen is bereikt: in de casussen zijn niet alleen gezinsherenigingen van gastarbeiders vertegenwoordigd, maar ook van vluchtelingen en postkoloniale migranten.

De acht geselecteerde casussen zijn vervolgens teruggezocht in andere digitale en niet-digitale archieven. Hierdoor werden de in de KB gevonden artikelen aangevuld met artikelen uit kleinere, regionale bladen. Er is gezocht in onder andere de databases van de Leeuwarder Courant,³⁶ het Leidsch Dagblad³⁷ en de Zeeuwse Courant³⁸. Ook zijn de casussen getraceerd in de archieven van de grote dagbladen: *Trouw*, *De Volkskrant*, *Het Parool*, *NRC Handelsblad* en *Het Financieele Dagblad*. Deze archieven waren niet op het internet toegankelijk en moesten dus gezocht worden in de microzaal van het KB. Hier waren ze op microfilm of microfiche beschikbaar. Van casus 2, de Spaanse vrouwen, was in het Nationaal Archief in Den Haag een map met krantenknipsels beschikbaar. Deze was bewaard als onderdeel van het archief van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND).³⁹ Ook deze artikelen zijn doorzocht en, voor zover ze nog niet bij de gevonden krantenartikelen zaten, toegevoegd aan het bronmateriaal.

³⁵ <http://kranten.kb.nl/about> (geraadpleegd op 2 juni 2013).

³⁶ <http://www.archiefleeuwardercourant.nl/index.do> (geraadpleegd op 2 juni 2013). Deze database bevat een digitaal archief van de Leeuwarder Courant, Dagblad van het Noorden en Nieuwsblad van het Noorden.

³⁷ <http://leiden.courant.nu> (geraadpleegd op 2 juni 2013).

³⁸ <http://zoeken.krantenbankzeeland.nl> (geraadpleegd op 2 juni 2013).

³⁹ Ministerie van Justitie: Beleidsarchief Immigratie- en Naturalisatiedienst (periode 1956-1985): Spaanse arbeidskrachten 1960-1974. Inventarisnummer 2.09.5027/1.

Uiteindelijk leverde dit een achttal casussen op die varieerden in tijd, onderwerp en grootte. Hierdoor geven ze een gevarieerde doorsnede van de verschillende soorten media-aandacht voor gezinshereniging tussen 1955 en 1983.

- Bronnenkritiek

De keuze voor de methode van selectie was een pragmatische en kwam voort uit de noodzaak tot een efficiënte schifting van de casussen en bijbehorende artikelen. Een selectie gebaseerd op andere criteria dan het aantal zoekresultaten zou wellicht een andere verzameling van casussen aan het licht brengen. Voor een volgend onderzoek naar dit onderwerp kunnen wellicht andere selectiemethodes en criteria worden gehanteerd.

Het is niet uit te sluiten dat door het verloop van het selectieproces casussen over het hoofd zijn gezien. Vooral in de eerste fase van de schifting waarbij alleen de artikelen van *Het Vrije Volk* bekeken werden zou dit gebeurd kunnen zijn. *Het Vrije Volk* was echter, zoals latere hoofdstukken zullen aantonen, een krant die relatief veel aandacht besteedde aan migrantenproblematiek, en in het specifiek het gezinsherenigingsvraagstuk. Er kan aangenomen worden dat, wanneer er een zaak over gezinshereniging in het nieuws kwam, deze sowieso in *Het Vrije Volk* gepubliceerd werd. De kans dat belangrijke casussen over het hoofd zijn gezien omdat ze niet in *Het Vrije Volk* werden behandeld, maar wel in andere kranten, is dus te verwaarlozen.

Daarnaast zijn kleine tot zeer kleine artikelen waarvan de titel niet expliciet een geval van gezinshereniging vermeldde, niet meegenomen in het onderzoek. Verschillende kranten plaatsten op een van de eerste pagina's een vaste rubriek met korte berichtjes. Zo had *De Volkskrant* jarenlang op pagina drie de rubriek 'Op de korte golf' waarin in enkele zinnen actuele zaken werden uiteengezet. Bij het doorzoeken van de archieven in de microzaal van de KB – waar tijdens het onderzoek vooral werd gelet op de krantenkoppen – zijn deze kleine rubrieken, waarin mogelijk gezinshereniging werd genoemd, buiten beschouwing gelaten. Door hun beperkte omvang voegden ze geen substantiële bijdrage toe aan de lopende discussies over gezinshereniging. Ze vatten slechts samen wat er al eerder was gebeurd of gezegd in lopende zaken. Hierdoor heeft het ontbreken van deze korte rubriekjes geen effect op de resultaten van het onderzoek.

Ten slotte moet gezegd worden dat bij een onderzoek als dit enige vorm van subjectiviteit niet te vermijden is. Een ander die gebaseerd op dezelfde casussen dit onderzoek uit zou voeren, zou uit dezelfde artikelen wellicht andere conclusies trekken. De beoordeling en analyse van teksten impliceert echter altijd een zekere mate van subjectiviteit.

1.4 Methoden van tekstuele analyse: problematisering en de analyse van frames

In dit onderzoek staat het proces van problematisering van gezinshereniging tussen 1955 en 1985 centraal. Het begrip problematisering werd in 1989 door de filosoof Michel Foucault geïntroduceerd. Hij definieerde het als ‘the set of discursive and non-discursive practices that make something enter into the play of true and false and constitute it as an object of thought (whether in the form of moral reflection, scientific knowledge, political analysis etcetera)’.⁴⁰ Verschillende wetenschappers hebben voortgebouwd op deze definitie, om het bruikbaar te maken voor toepassing in de ‘praktijk’ van het historisch onderzoek. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de definitie van problematisering zoals beschreven door Schrover: ‘problematisation is a process in which actors (academics, politicians, journalists) analyse a situation, define it as a problem, expand it by attracting issues to it, and finally suggest a solution’.⁴¹

Naast een hanteerbare definitie voor het toepassen van problematisering op historisch onderzoek formuleerde Schrover ook de verschillende fasen van het proces van problematisering. Deze fasen, die in dit onderzoek worden gebruikt om het proces van gezinshereniging te duiden, zijn als volgt:

⁴⁰ Tina Besley, *Counseling youth: Foucault, power, and the ethics of subjectivity* (Westport 2002) 11; Paul Rabinow en Nikolas Rose, ‘Foucault today’, in: P. Rabinow en N. Rose (eds.), *The essential Michael Foucault, 1954-1984* (Londen 2003) 12-13.

⁴¹ Schrover, ‘Problematisation and particularisation’, 4.

	Fase	Werking
1	Afbakening	Het probleem wordt gedefinieerd: men bepaalt wat het probleem wel en niet inhoudt. Door het afbakenen van een probleem worden de urgentie en noodzaak tot interventie beklemtoond.
2	Numbers game	Het aantal mensen dat in aanraking komt met het probleem wordt overdreven, waardoor het probleem groter wordt gemaakt dan het feitelijk is en de problematisering versterkt wordt.
3	Metaforen	Het gebruik van metaforen bij het beschrijven van een probleem maakt het probleem simpeler en herkenbaarder. Hierdoor kan het beter door het grote publiek begrepen worden.
4	Clustering van argumenten	Dit betekent het gebruik van gangbare combinaties van woorden en begrippen. Deze ‘pakketjes kennis’, ook wel <i>frames</i> genoemd, maken het probleem herkenbaar en makkelijk plaatsbaar voor het publiek, zonder bepaalde verbanden of oorzaken expliciet te noemen.
5	Personificatie en sensationalisering	Het verhaal wordt verteld vanuit een persoon, met veel persoonlijke en dramatische details. Doel hiervan is empathie op te roepen bij het publiek.
6	Issue linkage	Dit ‘aanhaken van onderwerpen’ versterkt de problematisering van een onderwerp.
7	Selectieve vergeetachtigheid	Volgens Schrover ‘bestendigt [dit] de illusie van stabiliteit en homogeniteit’, waardoor een probleem als nieuw maar herkenbaar kan worden geïntroduceerd.

Tabel 1: Fasen van het problematiseringsproces⁴²

Het analyseren van frames, de vierde van Schrovers problematiseringsfasen, is onlosmakelijk verbonden met het onderzoeken van problematisering. Volgens Pieter Verstraete is problematisering namelijk niet alleen beperkt tot ‘turning [something] into a visible and intelligible problem. [It also] structures possible answers and calls particular solutions into existence’.⁴³ Om te onderzoeken hoe die mogelijke antwoorden zijn gestructureerd kan worden gekeken naar de gebruikte frames. Frames zijn ‘meta-communicatieve pakketjes van kennis’ binnen een artikel of ander mediaproduct.⁴⁴ In frames worden bepaalde thema’s, beweringen, metaforen, visuele beelden, woordkeuzes, stereotypen en dramatische karakters gebundeld om zo tot een betekenisvol en consistent beeld te komen.⁴⁵ Ondanks dat frames doorgaans in de eerste instantie onzichtbaar zijn, kunnen ze een lezer helpen bij het lokaliseren, waarnemen, identificeren en labelen van informatie.⁴⁶ Hierdoor worden lezers

⁴² Marlou Schrover, *Om de meisjes, voor de meisjes. Een historisch perspectief op problematisering en bagatellisering van onderwerpen die te maken hebben met migratie en integratie* (Oratie aan de Universiteit Leiden, 2011) 3-6.

⁴³ Pieter Verstraete, ‘Savage solitude: the problematisation of disability at the turn of the eighteenth century’, *Paedagogica Historica* 45:3 (2009) 288.

⁴⁴ Baldwin van Gorp, ‘Where is the frame?: victims and intruders in the Belgian press coverage of the asylum issue’, *European Journal of Communication* 20:4 (2005) 486-487, 503-504; Schrover, ‘Problematisation and particularisation’, 6.

⁴⁵ Van Gorp, ‘Where is the frame?’, 486; Zhongdang Pan en Gerald M. Kosicki, ‘Framing analysis: an approach to news discourse’, *Political Communication* 10 (1993) 56.

⁴⁶ Goffman, Ervin, *Frame analysis: An essay on the organization of experience* (New York 1974) 21.

onbewust gestuurd in het definiëren van een probleem, het toewijzen van verantwoordelijkheid, het vellen van een moreel oordeel en het suggereren van mogelijke oplossingen.⁴⁷ Frames kunnen zo de mening van lezers over een bepaald onderwerp beïnvloeden.⁴⁸ Daarnaast kunnen frames van invloed zijn op de publieke opinie door ‘issue linkage’, genoemd bij punt zes van Schrovers problematiseringsfasen. Door het verbinden van nieuwe onderwerpen en frames aan de in de tekst genoemde frames wordt het probleem uitgebreid en sterker geproblematiseerd.⁴⁹ Een vaak aangehaalde combinatie is bijvoorbeeld migratie en veiligheid, of migratie en economie. Het is dus mogelijk – en zelfs te verwachten – dat er binnen één tekst meerdere frames bestaan.⁵⁰ In dit onderzoek worden de frames die gebruikt werden in krantenartikelen over gezinshereniging nader bekeken. Hierdoor zal meer duidelijk worden over de onderliggende argumenten, verhaallijnen en samenhang die mogelijk van invloed waren op de problematisering van gezinshereniging in de Nederlandse kranten.⁵¹ Ook zal duidelijk worden of in de periode van 1955 tot 1983 de gebruikte frames veranderden, en waarom.

De communicatiewetenschappers Holly Semetko en Patti Valkenburg onderscheidden twee methodes om onderzoek te doen naar frames. De inductieve methode maakt gebruik van een specifiek op het onderwerp afgestelde, los-gedefinieerde collectie frames die tijdens het werkelijke onderzoek nog van definitie kunnen veranderen.⁵² De nadelen hiervan zijn dat het erg arbeidsintensief is en moeilijk na te bootsen is in een volgend onderzoek. De deductieve methode doet frame-analyse op basis van een aantal vaste, algemene frames die in bepaalde media vaker voorkomen.⁵³ Hierdoor is deductief frame-onderzoek wél makkelijk te repliceren en is het toepasbaar op een grote verzameling bronnen. Aangezien dit onderzoek een van de eerste is die frames in krantenartikelen over gezinshereniging analyseert en dus in de toekomst mogelijk herhaald of uitgebreid kan worden, is gekozen voor de deductieve methode. De volgende vier frames – door Baulder ‘topoi’ genoemd – met betrekking tot migratie zijn in dit onderzoek toegepast:

⁴⁷ Van Gorp, ‘Where is the frame?’, 486; Marlou Schrover, ‘Family in Dutch migration? policy 1945-2005’, *History of the Family* 14 (2009) 192.

⁴⁸ Holli A. Semetko, en Patti M. Valkenburg, ‘Framing European politics: a content analysis of press and television news’, *Journal of Communication* (2000) 94.

⁴⁹ Schrover, ‘Problematisation and particularisation’, 6.

⁵⁰ *Ibidem*, 6.

⁵¹ Van Gorp, ‘Where is the frame?’, 485, 488; Schrover, ‘Problematisation and particularisation’, 6.

⁵² Semetko en Valkenburg, ‘Framing European politics’, 94-95.

⁵³ *Ibidem*, 94-95.

- *Het economische frame*: migratie zorgt voor economische voordelen, of brengt juist veel ongewenste kosten met zich mee;⁵⁴
- *Het gevaren- of bedreigingsframe*: migratie voorkomt of vergroot gevaar voor de migrerende of de ontvangende groep. De vaak voorkomende issue linkage van migratie en veiligheid valt onder dit frame;⁵⁵
- *Het cultuur-frame*: migratie moet toegestaan of juist afgewezen worden vanwege culturele of etnische redenen;⁵⁶
- *Het humanitaire frame*: migratie is wenselijk of onwenselijk vanwege humanitaire of ethische redenen. Hierbij worden morele argumenten als medemenselijkheid, Christelijk medeleven en traditionele gastvrijheid genoemd.⁵⁷

In dit onderzoek wordt gekeken welke van deze vier frames in de artikelen wordt gebruikt, en op welke aannames of argumenten die frames in de onderzochte artikelen gebaseerd zijn. Hierdoor zullen verschuivingen in de toepassing van de frames en de achterliggende redenen daarvoor duidelijk worden.

⁵⁴ Harald Bauder, 'Media discourse and the new German immigration law', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34:1 (2008) 102; Schrover, 'Problematisation and particularisation', 6-7.

⁵⁵ Bauder, 'Media discourse', 102; Schrover, 'Problematisation and particularisation', 6-7.

⁵⁶ Bauder, 'Media discourse', 102; Schrover, 'Problematisation and particularisation', 6-7.

⁵⁷ Bauder, 'Media discourse', 102; Schrover, 'Problematisation and particularisation', 6-7; Semetko en Valkenburg, 'Framing European politics', 95-96.

2. Migranten en migratiebeleid in Nederland, 1955-1983

Nederland heeft nooit een immigratieland willen zijn.⁵⁸ Van Amersfoort en Surie spreken in hun artikel met de veelzeggende titel ‘Immigratieland tegen wil en dank’ zelfs van een taboe op immigratie: ‘[Nederland] heeft een emigratie-, geen immigratiedienst. Het woord immigrant wordt in overheidsstukken zorgvuldig vermeden en vervangen door een keur aan eufemismen. [...] Wellicht hoopte men door het vermijden van de term ook niet met het verschijnsel geconfronteerd te worden.’⁵⁹ De reden voor deze immigratie-angst is het feit dat Nederland na de Tweede Wereldoorlog niet alleen een hoge bevolkingsdichtheid kende, maar ook een relatief snelle natuurlijke bevolkingsgroei had. Deze factoren, in combinatie met het grote naoorlogse woningtekort, werden gezien als een ernstige bedreiging voor de toekomstige ontwikkeling van het land. Immigratie zou die factoren stimuleren en versterken, en moest daarom zoveel mogelijk beperkt worden.⁶⁰ Dit idee werkte door in de ontwikkeling van het Nederlandse migratiebeleid. Decennialang bleven politici zich koppig vasthouden aan hun ideaalbeeld van het Nederlandse migratiesaldo. Elke situatie waarin Nederland te maken zou krijgen met meer immigranten dan emigranten, was in hun ogen onwenselijk.⁶¹

In de eerste helft van de twintigste eeuw vertrokken er inderdaad meer migranten uit Nederland dan dat er binnenkwamen. Na de Tweede Wereldoorlog was er een piek in de emigratie, die voor een groot deel te wijten was aan het emigratiebeleid van de Nederlandse overheid. Potentiële emigranten werden gestimuleerd door enthousiaste overheidspropaganda en verleid door subsidies, talencursussen en de mogelijkheid tot bij- en omscholing. Militaire en koopvaardij schepen werden beschikbaar gesteld om de migranten naar hun nieuwe thuisland te brengen. Tussen 1946 en 1959 trokken uiteindelijk meer dan 352.000 Nederlanders naar het buitenland.⁶² De meesten van hen emigreerden naar Canada, Australië of de Verenigde Staten.⁶³

⁵⁸ Hans van Amersfoort en Rinus Penninx, ‘Regulating migration in Europe: the Dutch experience, 1960-92’, *Annals of the American Academy of Political and Social Science. Strategies for Immigration Control: An International Comparison* 534 (1994) 134; Bonjour, *Grens en gezin*, 16; Hans van Amersfoort en B. Surie, ‘Immigratieland tegen wil en dank. Nederland 1970-1985’, in: H. van der Wusten (red.), *Postmoderne aardrijkskunde. De sociografische traditie voortgezet* (Muiderberg 1987) 180.

⁵⁹ Van Amersfoort en Surie, ‘Immigratieland tegen wil en dank’, 180.

⁶⁰ Hans van Amersfoort, ‘Migration control and minority policy: the case of the Netherlands’, in: Grete Brochmann en Tomas Hammar (eds.), *Mechanisms of Immigration Control: A Comparative Analysis of European Regulation Politics* (Oxford 1999) 135; Janneke Jansen, *Bepaalde huisvesting. Een geschiedenis van opvang en huisvesting van immigranten in Nederland, 1945-1995* (Leiden 2006), 47-50; Tycho Walaardt, *Geruisloos inwilligen. Argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielprocedure, 1945-1994* (Hilversum 2012) 97.

⁶¹ Van Amersfoort, ‘Migration control and minority policy’, 135; Van Amersfoort en Surie, ‘Immigratieland tegen wil en dank’, 180; Bonjour, *Grens en gezin*, 16.

⁶² Herman Obdeijn en Marlou Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam 2008) 199.

⁶³ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 199.

Tegelijkertijd kwamen in dezelfde periode ook veel migranten naar Nederland, waardoor het migratiesaldo ondanks het vertrekoverschot van kort na de oorlog weer enigszins in evenwicht werd gebracht. De naoorlogse migranten zijn in drie categorieën in te delen: postkoloniale migranten, vluchtelingen en gastarbeiders.⁶⁴ Deze drie groepen worden in de volgende paragrafen behandeld.

2.1 Postkoloniale migranten

De ontwikkelingen in Nederlands-Indië na de Tweede Wereldoorlog brachten een grote migratie op gang. Zowel Nederlanders als Indische Nederlanders verlieten de kolonie en vestigden zich in Nederland. Het grillige verloop van de gebeurtenissen in Nederlands-Indië maakte dat de naoorlogse migratie ook verre van gestaag verliep. In plaats van één grote exodus uit Nederlands-Indië was er sprake van verschillende korte maar hevige migraties met wisselende aantallen migranten. In totaal kwamen in de periode 1945-1965 naar schatting tussen 250.000 en 300.000 migranten uit de voormalige kolonie naar Nederland.⁶⁵

Omdat de meeste migranten uit Nederlands-Indië in het bezit waren van een Nederlands paspoort, kon de overheid hen niet de toegang tot het land ontzeggen.⁶⁶ Wel voerde de regering veel druk uit op de potentiële migranten, om hen ertoe te bewegen toch in Indonesië te blijven. Vanaf de jaren vijftig ging dit gepaard met een groot propaganda-offensief.⁶⁷ Gezien de grote aantallen migranten die in deze periode toch naar Nederland kwamen, lijkt het ontmoedigingsbeleid van de Nederlandse overheid grotendeels mislukt.

Postkoloniale migranten kwamen niet alleen uit het voormalig Nederlands-Indië. Ook uit Suriname trokken veel migranten naar Nederland. Ter voorbereiding op een mogelijke dekolonisatie van Suriname en de Antillen was in 1954 het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden ingevoerd. Dit had grote onvoorziene gevolgen: doordat alle onderdanen in Suriname en de Antillen de Nederlandse nationaliteit kregen, konden zij zich overal in het koninkrijk legaal vestigen.⁶⁸ Uiteindelijk zou de invoering van het Statuut tot een nagenoeg

⁶⁴ Bonjour, *Grens en gezin*, 47- 49; Marlou Schrover, 'Verschillen die verschil maken: gender, migratie en overheidsbeleid in Nederland en België in de periode 1945-2005', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 1 (2008) 5.

⁶⁵ Hans van Amersfoort en Mies van Niekerk, 'Immigration as a colonial inheritance: post-colonial immigrants in the Netherlands, 1945-2002', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32:3 (2006) 325; Bonjour, *Grens en gezin*, 47; Jan Lucassen en Rinus Penninx (ed.), *Nieuwkomers. Nakomelingen. Nederlanders. Immigranten in Nederland 1550-1993* (Amsterdam 1994) 10; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 236.

⁶⁶ Bonjour, *Grens en gezin*, 47.

⁶⁷ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 234; B.R. Rijksschroef en G.A. Kwa, *Spijtoptanten en achterblijvers* (Den Haag 2011) 37; Wim Willems, 'Migranten op de golven van de dekolonisatie', *Leidschrift* 11:2 (Leiden 1995) 54-55.

⁶⁸ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 248.

ononderbroken migratie vanuit Suriname en de Antillen naar Nederland leiden.⁶⁹

Binnen deze Surinaamse exodus waren twee grote groepen migranten te onderscheiden: een in 1974-1975 en een in 1979-1980. De eerste groep bestond vooral uit mensen die nog voor de op handen zijnde Surinaamse onafhankelijkheid in 1975 het land uit wilden. Hieronder waren veel Hindoestanen en Javanen die vreesden dat de onafhankelijkheid bestaande etnische conflicten zou aanwakkeren. In totaal vertrokken tussen 1974 en 1975 meer dan 50.000 mensen uit Suriname, ruim 12 procent van de bevolking.⁷⁰ De tweede grote groep migranten kwam in 1979 en 1980, en bestond uit meer dan 30.000 mensen.⁷¹ Na 1980 zou iedere Surinamer een visum nodig hebben om naar Nederland te komen. Dit versterkte het gevoel van urgentie onder de migranten: men wilde nu het nog kon naar Nederland gaan. Door sommige historici werd dit ‘nu-of-nooit-gevoel’ omschreven als de ‘vertrek-psychose’.⁷² Ook na 1980 lukte het de overheid niet om de Surinaamse migratie naar Nederland volledig te stoppen. Tussen 1980 en 1990 kwamen meer dan 30.000 Surinamers naar Nederland.⁷³

De Nederlandse Antillen zijn nooit gedekoloniseerd, waardoor de migranten die uit de Antillen naar Nederland kwamen niet als postkoloniaal kunnen worden getypeerd. Toch was de komst van Antillianen naar Nederland een migratie die in de tijdsspanne van dit onderzoek van belang was. Oorspronkelijk kwamen vanuit de Antillen vooral studenten. Vanaf de jaren zestig veranderde dit: de samenstelling van de migratie werd gevarieerder en de aantallen migranten stegen. Waar het voor de oorlog om enkele tientallen studenten per jaar ging, kwamen vanaf de jaren zestig naast studenten jaarlijks ook duizenden Antillianen uit lagere sociale klassen naar Nederland.⁷⁴ De meesten van hen waren arm en laagopgeleid. Hoewel de migratiecijfers grote schommelingen vertoonden, is een duidelijke piek aan het eind van de jaren zeventig en aan het begin van de jaren tachtig waarneembaar. Tussen 1973 en 1982 kwamen jaarlijks meer dan 15.000 Antillianen naar Nederland.⁷⁵

⁶⁹ Van Amersfoort en Penninx, ‘Regulating migration in Europe’, 137.

⁷⁰ Van Amersfoort en Van Niekerk, ‘Immigration as a colonial inheritance’, 334-335; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 254-255.

⁷¹ Van Amersfoort en Van Niekerk, ‘Immigration as a colonial inheritance’, 334-335; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 253-254.

⁷² Van Amersfoort en Van Niekerk, ‘Immigration as a colonial inheritance’, 335.

⁷³ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 255.

⁷⁴ Van Amersfoort en Van Niekerk, ‘Immigration as a colonial inheritance’, 338; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 261-262.

⁷⁵ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 261.

2.2 Vluchtelingen

De tweede groep migranten die na de Tweede Wereldoorlog naar Nederland kwamen, waren vluchtelingen uit verschillende landen. Volgens Bonjour speelde bij de Nederlandse beweegredenen om vluchtelingen toegang te verschaffen ‘welbegrepen eigenbelang [...] een belangrijker rol dan humanitaire overwegingen’.⁷⁶ Een voorbeeld hiervan zijn de Hongaarse migranten, waarvan er na de Hongaarse Revolutie in 1956 ruim 200.000 naar Oostenrijk waren gevlucht.⁷⁷ Toen de internationale gemeenschap deze vluchtelingen te hulp schoot, kon Nederland – ondanks het feit dat het zichzelf niet als een immigratieland beschouwde en dit ook nadrukkelijk niet ambieerde – niet achterblijven en voelde het een zekere morele verplichting ten aanzien van de Hongaarse ‘anticommunistische medestrijders’.⁷⁸ Toch nam Nederland slechts 3.000 Hongaarse vluchtelingen op.

Ook bij de andere groepen vluchtelingen die na de Tweede Wereldoorlog in Nederland zijn toegelaten, ging het steeds om relatief kleine aantallen. Bonjour noemde onder andere de Tsjechen die na de Praagse Lente in 1968 kwamen, en Portugese, Oegandese en Chileense vluchtelingen in de jaren zeventig.⁷⁹ Daarbij vond Bonjour in de literatuur en in de beleidsarchieven van het ministerie van Justitie geen verwijzingen ‘naar debat of regelgeving inzake de toelating van gezinsleden van vluchtelingen’. Deze verwijzingen zijn tijdens het uitvoeren van dit onderzoek wel in de media gevonden: in de periode 1955-1982 verschenen enkele artikelen over de gezinshereniging van vluchtelingen. De vierde casus in dit onderzoek betreft een vluchteling: de Spaanse migrant Ramon Beade Dobico, die in Nederland politiek asiel aanvroeg.

2.3 Gastarbeiders

Naast de postkoloniale migranten en vluchtelingen kwamen er vanaf de jaren vijftig ook buitenlandse arbeiders ofwel gastarbeiders naar Nederland. Na de Tweede Wereldoorlog ging Nederland door een intensieve periode van wederopbouw, waardoor na enkele jaren de economie weer aantrok. Hierdoor steeg vanaf halverwege de jaren vijftig, toen de economie een groeispurt doormaakte, de vraag naar arbeiders voor ongeschoold, onplezierig en laagbetaald werk. Vooral de Limburgse mijnbouw, de Twentse textielindustrie en de hoogovens en scheepsbouw in het westen van het land hadden onder het arbeidstekort te

⁷⁶ Bonjour, *Grens en gezin*, 48.

⁷⁷ Terry Cox, ‘1956: discoveries, legacies and memory’, *Europe-Asia Studies* 58:8 (2006) xi; John Furlow, ‘Revolution and refugees: the Hungarian revolution of 1956’, *The Fletcher Forum of World Affairs* 20:2 (1996) 103-104.

⁷⁸ György Litván, *The Hungarian revolution of 1956. Reform, revolt and repression 1953-1963* (New York 1996) 152-153.

⁷⁹ Bonjour, *Grens en gezin*, 48-49.

lijden.⁸⁰ Pogingen van de Nederlandse overheid om de arbeidsparticipatie van vrouwen te verhogen of in de buurlanden arbeiders te werven, leverden niet voldoende arbeidskrachten op. In andere West-Europese landen was inmiddels al overgegaan op de werving van tijdelijke arbeidsmigranten in de Mediterrane gebieden. Nederlandse politici en beleidsmakers voelden daar aanvankelijk weinig voor. Nadat de vakbonden dreigden de werving in eigen handen te nemen wanneer de overheid niet met een efficiënt wervingsplan zou komen, ging de regering toch overstag.⁸¹ De verantwoordelijkheid voor het leveren van werknemers voor de Nederlandse arbeidsmarkt lag bij het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het ministerie vreesde dat wanneer deze taak uit handen gegeven zou worden, de regering niet alleen haar grip op de nationale arbeidsmarkt zou verliezen, maar ook niet meer verzekerd zou zijn van het tijdelijke karakter van de migratie. Het werven van de Zuid-Europese migranten was ook geen optie – daarvoor werd hun bijdrage aan de Nederlandse economische groei en welvaart te essentieel geacht. Het enige wat de Nederlandse regering nog restte was het zelf proberen te reguleren van de migraties. Nederland had zichzelf nooit willen zien als migratieland, maar nu het arbeidstekort steeds hoger opliep leek het geen andere keus te hebben.

Het nieuwe beleid werd aangekondigd in de circulaire van april 1955, gestuurd door minister Suurhof van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en gericht aan werknemers, werkgevers en vakbonden. Hierin schreef hij: ‘Zolang wij zelf, op iets langere duur gezien, tot emigratie genoodzaakt zullen zijn, kan de toelating van vreemde arbeiders niet anders zijn dan een tijdelijke noodmaatregel om de ergste tekorten aan arbeidskrachten wat te verzachten’.⁸² De circulaire was het startschot voor de grootscheepse periode van arbeidsmigratie naar Nederland, die van 1955 tot de economische crisis van 1973 zou duren.⁸³

Vanaf de jaren zestig sloot de Nederlandse overheid met verschillende landen een wervingsovereenkomst: het eerste land was Italië in 1960, en later volgden Spanje (1961), Portugal (1963), Turkije (1964), Griekenland (1966), Marokko (1969), Joegoslavië en Tunesië (beiden in 1970).⁸⁴ De wervingsovereenkomsten hielden in dat het ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid vergunningen verleende aan bedrijven die in het buitenland arbeiders wilden ronselen. Hierbij werd het ministerie bijgestaan door de vakbonden, die aangaven of er wel of niet sprake was van prangende arbeidstekorten bij

⁸⁰ Van Amersfoort, ‘Migration control and minority policy’, 146; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 265-266.

⁸¹ Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 165.

⁸² Ibidem, 165. Onderstreping zowel in het boek van Schuster als in het origineel.

⁸³ Bonjour, ‘Ambtelijke onmin’, 108-109; Bonjour, *Grens en gezin*, 22; Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 165-166.

⁸⁴ Bonjour, *Grens en gezin*, 50.

bepaalde bedrijven en sectoren. Doordat bedrijven en werkgevers verplicht waren toestemming te vragen, kon het ministerie de migraties van buitenlandse arbeiders controleren en eventueel inperken. In ruil voor de medewerking van de Zuid-Europese overheden zouden de buitenlandse arbeiders in het land van ontvangst verzekerd zijn van inkomsten, passende huisvesting en wettelijk geregelde en gecontroleerde arbeid.⁸⁵ De gevolgen van de wervingsovereenkomsten waren dat de migrantenpopulatie meer divers werd, en de aantallen migranten steeds groter. Zo groeide tussen 1965 en 1973 het aantal migranten uit het Middellandse Zeegebied in Nederland van 40.000 naar 128.000.⁸⁶ In de eerste decennia van het arbeidsmigratietijdperk bestond het grootste gedeelte van de buitenlandse arbeiders uit Spanjaarden, maar vanaf eind jaren zestig nam het aandeel van de Turkse en Marokkaanse migranten sterk toe.⁸⁷

Door alle betrokkenen – politici, ambtenaren, werkgevers en ook door de migranten zelf – werden de gastarbeiders niet als permanente migranten beschouwd, maar als tijdelijke.⁸⁸ De Nederlandse overheid wilde koste wat kost voorkomen dat de geworven arbeidsmigranten in Nederland zouden blijven. Het land was immers overbevolkt en de woningnood was hoog.⁸⁹ Daarom werden de potentiële gastarbeiders in het land van herkomst niet alleen geselecteerd op basis van leeftijd, opleidingsniveau en fysieke gesteldheid, maar ook op hun huwelijks staat. In de ogen van de Nederlandse regering zouden vrijgezelle migranten na enkele jaren weer terugkeren naar hun land van herkomst om daar een gezin te stichten. Het uitsluitend toelaten van migranten die ongehuwd en kinderloos waren, was dus een methode die de tijdelijkheid van de migratie diende te waarborgen. Al snel bleek echter dat deze regel geen stand kon houden: ongehuwde migranten waren er niet in grote aantallen. Bovendien vreesden werkgevers dat andere landen, waar de regels soepeler waren, een voorsprong kregen in de werving. De regel dat geworven mannelijke migranten kinderloos en ongehuwd moesten zijn, werd dus vrij snel losgelaten. Voor vrouwen bleef de eis echter staan.⁹⁰

Ondanks de wervingsactiviteiten kwamen ook veel van de gastarbeiders op eigen initiatief. Gezien het feit dat tot het eind van de jaren zestig volgens schattingen meer dan de helft van de buitenlandse arbeiders zonder tussenkomst van de officiële wervingskanalen naar Nederland kwam,⁹¹ spreekt Bonjour van een ‘zeer beperkte effectiviteit’ van de

⁸⁵ Bonjour, *Grens en gezin*, 49-50.

⁸⁶ Ibidem, 50.

⁸⁷ Ibidem, 50.

⁸⁸ Bonjour, *Grens en gezin*, 57; Lotty van den Berg-Eldering, *Marokkaanse gezinnen in Nederland* (Amsterdam 1978) 70; Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 165.

⁸⁹ Jansen, *Bepaalde huisvesting*, 47-50; Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 97.

⁹⁰ Imbos, *Gender in overheidsbeleid*, 29, 70.

⁹¹ Bonjour, *Grens en gezin*, 50-51; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 267.

wervingsovereenkomsten.⁹² Deze migranten, ook wel spontane migranten genoemd, werden gezien als een zeer welkome aanvulling op de geworven arbeidsmigranten. Vooral voor (kleine) werkgevers was de komst van spontane migranten zeer voordelig: ze konden hierdoor dure en tijdrovende wervingsprocedures ontwijken en waren niet verplicht om passende huisvesting voor de gastarbeiders te verschaffen.⁹³ In juni 1968 werd echter besloten dat alle migranten uit landen waarmee de Nederlandse overheid een wervingsovereenkomst had gesloten bij aankomst in Nederland in het bezit moesten zijn van een ‘machtiging tot voorlopig verblijf’. Dit leidde tot een sterke daling in het aantal spontane migranten.⁹⁴

Vanaf het begin van de jaren zestig leidde de grootschalige komst van gastarbeiders ook tot een nieuwe kwestie voor de Nederlandse overheid: illegale migranten.⁹⁵ Hieronder vielen de buitenlandse arbeiders die op eigen initiatief naar Nederland kwamen en daar werk vonden, maar vervolgens om uiteenlopende redenen verzuimden om een werk- of verblijfsvergunning aan te vragen. Hierdoor bleven ze grotendeels onzichtbaar, en ondermijnden ze de controle van de Nederlandse overheid op de migraties. Dit resulteerde in verschillende rechtszaken van illegale migranten die dreigden teruggestuurd te worden naar hun land van herkomst. Ondanks dat de Nederlandse overheid illegale migranten waar mogelijk het land uit probeerde te zetten, werden de meeste rechtszaken in het voordeel van de migrant beslist. De behoefte aan arbeiders was simpelweg te groot.⁹⁶

De arbeidsmigranten die na de Tweede Wereldoorlog naar Nederland kwamen waren op zich geen nieuw verschijnsel: al eeuwen lang trokken migranten uit het buitenland naar Nederland om daar werk te zoeken. Wel waren enkele aspecten van de gastarbeidermigratie anders dan voorheen. Ten eerste groeide de afstand tussen Nederland en het herkomstgebied van de gastarbeiders. Waar de tijdelijke of permanente arbeidsmigranten in de voorgaande eeuwen uit omliggende gebieden kwamen, waren de arbeidsmigranten nu afkomstig uit de landen rond de Middellandse Zee. Daarnaast bestonden de groepen gastarbeiders uitsluitend uit laagopgeleide mannen die voor ongeschoold werk in de industrie naar Nederland kwamen.⁹⁷ Verreweg het grootste gedeelte van deze gastarbeiders kwam alleen naar Nederland, zonder gezin of familieleden. Een ander nieuw aspect was de grote schaal waarop de migraties plaatsvonden: binnen relatief korte tijd migreerden duizenden gastarbeiders naar Nederland.

⁹² Bonjour, *Grens en gezin*, 50-51.

⁹³ Bonjour, *Grens en gezin*, 50-51; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 267.

⁹⁴ Corrie van Eijl, *Tussenland. Illegaal in Nederland, 1945-2000* (Hilversum 2012) 57-58.

⁹⁵ Van Eijl, *Tussenland*, 26.

⁹⁶ Van Amersfoort, ‘Migration control and minority policy’, 147; Van Eijl, *Tussenland*, 46.

⁹⁷ Bonjour, *Grens en gezin*, 51-52.

Deze migranten kwamen aanvankelijk met de intentie om slechts tijdelijk in Nederland te werken, maar een groot gedeelte bleef uiteindelijk permanent in Nederland.⁹⁸

Nieuw was ook de grote aandacht van de media, met name voor schrijnende zaken met migranten in de hoofdrol. Voor het eerst kwamen migranten in de spotlights te staan, van artikelen in kranten tot interviews op radio en televisie. Niet de ‘gewone’ migranten waren het onderwerp van discussie in de media, maar juist de tragische of dramatische gevallen. Hierbij legden de media de nadruk op persoonlijk leed en probeerden ze de abstracte politieke ontwikkelingen dramatischer te maken door de zaken te personifiëren. Voor veel migranten – vooral diegenen die in Nederland probeerden te blijven of hun familie naar Nederland wilden halen – gaf deze media-aandacht hen een mogelijkheid om hun zaak nationale bekendheid te geven, waarmee ze hoopten hun kans op toelating te vergroten. Deze aanpak was vaak succesvol. Voor het eerst in de geschiedenis van het Nederlandse migratiebeleid ging bij ambtenaren en politici de angst voor politieke onrust meespelen in hun beslissing over de toelating van migranten. Vooral tussen 1955 en 1968 kon deze angst een doorslaggevende factor zijn, die vaak in het voordeel van de migrant uitviel. Om precedentwerking te voorkomen probeerden ambtenaren en politici zoveel mogelijk buiten de media om tot een schikking te komen met de migrant.⁹⁹

In 1973 maakte de internationale oliecrisis, die uitliep in een diepe economische recessie, een abrupt einde aan de periode van grootscheepse arbeidsmigratie. De behoefte van het bedrijfsleven aan goedkope arbeidskrachten stopte, de werkgelegenheid liep terug, lonen stagneerden en de meeste Nederlanders waren het erover eens dat de banen die er waren, naar Nederlanders moesten gaan. Zowel de overheid als de werkgevers en vakbonden stopten vrij snel na het begin van de crisis met de werving en toelating van buitenlandse gastarbeiders.¹⁰⁰

De migratie van gezinsleden van gastarbeiders naar Nederland stopte echter niet – integendeel, deze groeide sterk na 1974. Door veel historici wordt de periode na 1974 tot grofweg 1983 dan ook geïdentificeerd als dé periode van gezinshereniging. De migranten die in Nederland waren en aanvankelijk gedacht hadden hier alleen tijdelijk te verblijven, vreesden nu nooit meer naar Nederland terug te kunnen als ze eenmaal waren vertrokken. Daarom lieten velen hun gezinsleden overkomen en pasten ze hun plannen aan om zich in Nederland te vestigen. Hierdoor steeg de komst van buitenlandse migranten naar Nederland

⁹⁸ Van Eijl, *Tussenland*, 48; Leslie Page Moch, *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650* (Bloomington 2003), 177.

⁹⁹ Van Amersfoort, ‘Migration control and minority policy’, 147; Walaardt, *Geruisloos inwilligen*, 183-184.

¹⁰⁰ Bonjour, *Grens en gezin*, 94.

na 1974 gestaag, ondanks de pogingen van de Nederlandse overheid om het te stoppen.¹⁰¹ Door de crisis van 1973 kwam er dus geen einde aan de migratie van buitenlanders naar Nederland, maar kreeg die migratie slechts een ander karakter.

¹⁰¹ Bonjour, *Grens en gezin*, 109; Jansen, *Bepaalde huisvesting*, 146; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 288.

3. Gezinsherenigingsbeleid tussen 1955 en 1983

Omdat Nederland zichzelf niet als immigratieland zag, had het lange tijd geen effectieve migratiewetgeving. Op nieuwe situaties en veranderende migraties werd gereageerd met ad hoc-wetten en snel gecreëerde regelingen. Dit was ook het geval bij het vinden van een passend gezinsherenigingsbeleid. In plaats van aan het begin van de grootschalige gastarbeidermigratie één effectief beleid voor gezinshereniging te formuleren, werd de bestaande wetgeving – die al vroeg ontoereikend bleek te zijn voor de dynamiek van de arbeidsmigraties – steeds aangepast aan de nieuwe situatie. De overheid anticipeerde niet op toekomstige gebeurtenissen en verwachte migraties naar Nederland, maar reageerde slechts op actuele veranderingen in de situatie. In die zin kan het migratiebeleid van de Nederlandse overheid tussen 1955 en 1983 worden getypeerd als reactionair.

3.1 Gezinshereniging in de jaren vijftig: begin van het beleidsconflict

Tussen historici bestaat discussie over het beleidvormingsproces van gezinshereniging in de Nederlandse politiek. Velen maken onderscheid tussen enerzijds de periode vóór 1974, die gezien wordt als een tijd van grootscheepse gastarbeidermigratie en een waarin politieke debatten dus vooral over de komst van arbeidsmigranten ging. Daartegenover plaatsen ze de periode na 1974, waarin de migratie van gastarbeiders plaats maakte voor de migratie in het kader van gezinshereniging. Saskia Bonjour echter constateerde dat gezinshereniging al in de jaren vijftig en zestig onderwerp van discussie was. Volgens haar waren vanaf 1955 tot 1970 de ministeries van Sociale Zaken en Justitie verwickeld in een ‘slepend beleidsconflict’ over de voorwaarden van gezinshereniging.¹⁰² Sociale Zaken, die via het ARBVO verantwoordelijk was voor de levering van voldoende werknemers aan de Nederlandse arbeidsmarkt, zag de komst van buitenlandse arbeiders naar Nederland als een absolute noodzaak voor het goed functioneren van de economie.¹⁰³ Een soepel gezinsherenigingsbeleid zou Nederland aantrekkelijker maken voor de gastarbeiders. Immers, omringende landen hadden een gezinsherenigingsbeleid dat veel minder restrictief was dan het Nederlandse. Aangezien buitenlandse arbeiders er de voorkeur aan gaven in een land te werken waar de mogelijkheid tot gezinshereniging bestond, zou het Nederlandse bedrijfsleven in de zoektocht naar nieuwe arbeiders achtergesteld worden. Bovendien zorgden restricties op gezinshereniging ervoor dat veel gastarbeiders hun contract niet verlengden en terugkeerden naar hun familie in het land

¹⁰² Bonjour, ‘Ambtelijke onmin’, 102; Bonjour, *Grens en gezin*, 44.

¹⁰³ Bonjour, *Grens en gezin*, 57; Imbos, *Gender in overheidsbeleid*, 28; Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 165.

van herkomst. Hierdoor raakten werkgevers de vaak hoge investeringen in hun werknemers – in de vorm van wervings- en onderhoudskosten – kwijt.¹⁰⁴ Soepele gezinsherenigingswetgeving zou dus veel voordelen opleveren voor het Nederlandse bedrijfsleven en de Nederlandse economie. De ambtenaren van het ministerie van Sociale Zaken zagen de gastarbeiders en hun gezinnen als strikt tijdelijke migranten, ‘internationale forenzen’.¹⁰⁵ Volgens hen zou het versoepelen van het gezinsherenigingsbeleid op de lange termijn dus geen grote consequenties hebben.

Het ministerie van Justitie stond hier lijnrecht tegenover. Het ministerie was fel gekant tegen de komst van gezinsleden van de gastarbeiders. Volgens de ambtenaren van het ministerie leidde versoepeling van het gezinsherenigingsbeleid tot een toename van gezinsmigratie. In hun ogen stond gezinsmigratie gelijk aan permanente migratie, en was het om verschillende redenen onwenselijk. Zo was Nederland al overbevolkt en had het een tekort aan huizen. De komst van grote aantallen nieuwkomers die hier permanent zouden blijven, zou beide problemen verergeren.¹⁰⁶ Daarnaast vreesde het ministerie dat de gastarbeiders, waarvan het grootste gedeelte werd gezien als ‘fundamenteel anders’, voor maatschappelijke problemen zouden zorgen. Bonjour: ‘Hoe “vreemder” of “afwijkender” de arbeidsmigrant, hoe huiveriger Justitie stond tegenover zijn komst.’¹⁰⁷ Hoewel het ministerie van Justitie dus twijfelde aan de tijdelijkheid van de migratie verschool het zich naar buiten toe achter het argument dat het woningtekort erger zou worden door de komst van grote aantallen buitenlandse gezinnen. In een tijd waarin de krapte op de woningmarkt werd beschouwd als een serieuze bedreiging voor de Nederlandse ontwikkeling, legde dit argument meer gewicht in de schaal.¹⁰⁸

Voordat vanaf eind jaren vijftig grote aantallen buitenlandse arbeiders naar Nederland kwamen, was het gebruikelijk dat de gezinsleden van arbeiders voor de duur van het verblijf mee mochten komen.¹⁰⁹ Aangezien het om relatief kleine aantallen seizoenarbeiders ging, was concrete wetgeving rond gezinshereniging voor de komst van de gastarbeiders geen noodzaak geweest. Ook in de loop van de jaren vijftig bleven de aantallen arbeidsmigranten dusdanig klein, dat ze geen aanleiding gaven tot het vormen van een nieuw gezinsherenigingsbeleid.¹¹⁰ Aangezien gastarbeiders die naar Nederland kwamen idealiter

¹⁰⁴ Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 287.

¹⁰⁵ Bonjour, ‘Ambtelijke onmin’, 106-107.

¹⁰⁶ Bonjour, ‘Ambtelijke onmin’, 105, 107-108; Bonjour, *Grens en gezin*, 61-62; Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 176.

¹⁰⁷ Bonjour, ‘Ambtelijke onmin’, 123.

¹⁰⁸ Bonjour, ‘Ambtelijke onmin’, 107; Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 176.

¹⁰⁹ Imbos, *Gender in overheidsbeleid*, 28-29.

¹¹⁰ Bonjour, *Grens en gezin*, 64.

ongehuwd en kinderloos waren, was er tussen 1955 en 1960 geen wettelijke mogelijkheid tot gezinshereniging. Voor hun komst naar Nederland werden nieuwe gastarbeiders hierover geïnformeerd.¹¹¹

3.2 Gezinshereniging in de jaren zestig: stapsgewijze versoepeling

In de jaren zestig kwam het Nederlandse verbod op gezinshereniging steeds meer onder druk te staan door de pas opgerichte Europese Economische Gemeenschap (EEG). De EEG ambieerde een vrije gemeenschap, waarin werknemers zonder problemen tussen de lidstaten konden reizen. Het Nederlandse verbod op gezinshereniging was in de ogen van de Europese Commissie een belemmering van dit vrije verkeer van arbeidsmigranten. De toenemende druk van de Europese Commissie leidde uiteindelijk tot het aannemen van de Europese verordening 15 in december 1961, waarin stond dat geschikte huisvesting de enige voorwaarde voor gezinshereniging was. Zodra aan deze eis voldaan was, moest het EEG-lidstaat de gezinshereniging toestaan.¹¹² Nederland mocht echter als enige van de EEG-landen een extra voorwaarde op gezinshereniging stellen. In tegenstelling tot de andere lidstaten zou in Nederland gezinshereniging pas plaatsvinden als de gastarbeider hier een jaar had gewerkt en nog minstens een jaar van werk verzekerd was.¹¹³ Deze wachttijd zou in de loop van de jaren zestig de inzet van het beleidsconflict tussen de ministeries van Sociale Zaken en Justitie worden. Ondanks talrijke objecties van Justitie slaagde Sociale Zaken erin de voorwaarden voor gezinshereniging stap voor stap te versoepelen.

Ook het karakter van de arbeidsmigratie veranderde aan het begin van de jaren zestig. In plaats van enkele duizenden Italianen kwamen nu grotere aantallen Spaanse arbeiders naar Nederland.¹¹⁴ Omdat Spanje nog geen lid was van de EEG, gold de Europese verordening van verplichte gezinshereniging niet voor de Spaanse arbeiders. Nederland was dus niet verplicht om de gezinshereniging van Spaanse arbeiders toe te staan. Tot groot ongenoegen van het ministerie van Justitie hadden ambtenaren van Sociale Zaken echter in februari 1961 een voorlopig wervingscontract ondertekend met hun Spaanse collega's, waarin niet werd gerept over het verbod op getrouwde migranten of het verbod op gezinshereniging. Het was te laat om de komst van de Spaanse arbeiders en hun gezinsleden te verbieden, maar het ministerie van Justitie kon nog wel de voorwaarden voor gezinshereniging aanscherpen. In plaats van de gebruikelijke wachttijd van een jaar voor arbeiders uit EEG-landen, zouden de Spaanse

¹¹¹ Bonjour, 'Ambtelijke onmin', 111; Bonjour, *Grens en gezin*, 65; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 272.

¹¹² Bonjour, 'Ambtelijke onmin', 111; Bonjour, *Grens en gezin*, 68; Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 168.

¹¹³ Bonjour, *Grens en gezin*, 74.

¹¹⁴ Imbos, *Gender in overheidsbeleid*, 21; Schuster, *Poortwachters over immigranten*, 170

gastarbeiders minstens drie jaar in Nederland werkzaam moeten zijn voordat hun gezinsleden zich bij hen konden voegen. Door aanhoudende druk van het ministerie van Sociale Zaken werd deze wachttijd nog in 1961 ingekort tot twee jaar. Drie jaar later, in augustus 1964, werd de wachttijd voor Spanjaarden, inmiddels de grootste groep gastarbeiders, gereduceerd tot één jaar. Andere arbeiders die niet uit een EEG-land kwamen, moesten nog steeds de eerder vastgestelde twee jaar wachten op gezinshereniging. In de loop van de jaren zestig zou de wachttijd voor verschillende migrantengroepen steeds meer ingekort worden. Dit gebeurde steeds op initiatief van het ministerie van Sociale Zaken, en onder hevig protest van het ministerie van Justitie. Aan het begin van de jaren zeventig had Sociale Zaken bereikt dat de wachttijd voor arbeiders uit EEG-landen volledig was komen te vervallen. Voor arbeidsmigranten uit een van de wervingslanden die geen lid waren van de EEG gold een wachttijd van één jaar.¹¹⁵

3.3 Gezinshereniging in de jaren zeventig: traditioneel beleid onder druk

In de eerste helft van de jaren zeventig brak een nieuwe fase aan voor de debatten rond gezinshereniging. Dankzij de economische crises in 1966 en 1967 groeide de behoefte aan effectieve, meer regulerende wetgeving met betrekking tot de komst van arbeidsmigranten en hun gezinsleden.¹¹⁶ Tussen 1970 en 1973 werden verschillende voorstellen tot het reguleren van de arbeidsmigratie gedaan, maar door wisselingen in politieke samenstelling van de Kamer en het kabinet leidden deze niet tot grote beleidswijzigingen.¹¹⁷

De oliecrisis die in 1973 uitbrak trof ook Nederland. Met name in de sectoren waarin veel gastarbeiders werkzaam waren, daalde de werkgelegenheid snel. Doordat de vraag naar buitenlandse arbeiders zo goed als volledig gestopt was, kwam ook een abrupt einde aan de arbeidsmigratie. De komst van gezinsleden van arbeiders in het kader van gezinshereniging zou in de jaren tijdens en na de crisis echter sterk stijgen. Hierdoor veranderde het karakter van de migraties naar Nederland, maar kwamen ze nooit volledig tot stilstand. Doordat de overheid de immigratie naar Nederland restrictiever probeerde te maken, gingen veel migranten over op gezinshereniging.¹¹⁸

Tijdens de jaren zeventig groeide de inmenging van de Tweede Kamer in de discussies over migratie. Volgens Bonjour paste dit in 'een algemene tendens van stijgend parlementair activisme'. Tegelijkertijd duiden de bemoeienissen van de Kamer ook op een groeiende

¹¹⁵ Bonjour, 'Ambtelijke onmin', 112-115.

¹¹⁶ Bonjour, *Grens en gezin*, 85.

¹¹⁷ Bonjour, 'Ambtelijke onmin', 104; Bonjour, *Grens en gezin*, 53.

¹¹⁸ Bonjour, *Grens en gezin*, 109; Jansen, *Bepaalde huisvesting*, 146; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 288.

maatschappelijke interesse in de migratievraagstukken.¹¹⁹ Zaken waarin migranten de hoofdrol speelden konden in toenemende mate rekenen op een brede dekking in de pers en bijval van het grote publiek. Door de veranderende normen in de samenleving over traditionele sekserollen en gezinssamenstelling, kwamen de traditioneel gestoelde opvattingen van de regering over gezinshereniging onder vuur te liggen. Daarnaast veranderde ook het denken over de gastarbeiders zelf. Waar ze in de jaren vijftig en zestig door het grote publiek nog werden gezien als tijdelijke bezoekers, werd nu hun permanente aanwezigheid in de samenleving geaccepteerd. Dit leidde impliciet tot het vergroten van hun rechten: volgens het grote publiek moesten de gastarbeiders, net als ‘gewone Nederlanders’, hun familieleden zonder problemen kunnen laten overkomen. Deze denkbeelden werden in de Nederlandse media gereflecteerd.¹²⁰ In verschillende krantenartikelen schaarden de auteurs zich achter de migranten, die dreigden het land uit te worden gestuurd of wiens gezinshereniging door de overheid niet werd toegestaan. In de archieven van de Immigratie- en Naturalisatiedienst zijn verschillende notities van ambtenaren en politici te vinden waaruit blijkt dat ze zich zorgen maakten om de verslaggeving van migrantenzaken in de pers en de invloed die dat zou hebben op de mening van het publiek.¹²¹

Ook nam in de jaren zeventig en tachtig de invloed van het internationaal recht toe. Het belang van artikel 8 van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens groeide, vooral nadat de Europese Commissie oordeelde dat het ontzeggen van gezinshereniging ook als een inbreuk op artikel 8 zou kunnen worden geïnterpreteerd. Wanneer de Nederlandse regering in individuele zaken gezinshereniging niet toestond, kon het dus niet alleen rekenen op grote weerstand in de Tweede Kamer, in de pers en vanuit de samenleving, maar ook vanuit internationale hoek. Dit leidde tot een zeer gematigd gezinmigratiebeleid. Volgens Bonjour is geen enkel ander beleid ‘sinds de Tweede Wereldoorlog tot de dag van vandaag, op geen enkel moment zo genereus geweest als in de jaren tachtig’.¹²² Onder druk van buitenaf voerde de regering in de jaren zeventig en tachtig een groot aantal wijzigingen door die het gezinsherenigingsbeleid minder restrictief maakten. Zo kwam de eis op een vast inkomen als voorwaarde voor gezinshereniging te vervallen, en werden ook relaties van niet-getrouwde stellen geaccepteerd voor gezinshereniging.¹²³ Homoseksuele stellen kwamen vanaf 1973 in aanmerking voor gezinshereniging. In 1975 werd de verruimde vorm van

¹¹⁹ Bonjour, ‘Ambtelijke onmin’, 104; Bonjour, *Grens en gezin*, 89, 111-112; Imbos, *Gender in overheidsbeleid*, 29.

¹²⁰ Bonjour, *Grens en gezin*, 84, 139-140.

¹²¹ Ibidem, 82.

¹²² Ibidem, 107.

¹²³ Ibidem, 177-178.

gezinshereniging wettelijk aangenomen. Hierdoor werden voortaan niet alleen de echtgenoot of echtgenote en hun eventuele kinderen beschouwd als gezinsleden, maar ook mensen met wie de aanvrager een ‘duurzame en exclusieve persoonlijke relatie’ onderhield, minderjarige kinderen die ‘feitelijk tot het gezin [...] behoren en over wie een der ouders het gezag uitoefent’ en andere familieleden die ‘feitelijk tot het gezin [...] behoren en die van hem afhankelijk zijn’.¹²⁴

Vanaf 1975 kwam de afhankelijke verblijfsstatus ter discussie te staan. De gezinsleden die in het kader van gezinshereniging naar Nederland waren gekomen, kregen een verblijfsstatus die afhankelijk was van de status van de primaire migrant. Wanneer deze uit het land vertrok of de band met de gezinsleden verbrak – bijvoorbeeld door echtscheiding aan te vragen – werd de verblijfsstatus van de secundaire migrant opnieuw in overweging genomen. Hoewel technisch gezien ook mannen een afhankelijke verblijfsstatus konden krijgen, waren het vooral vrouwen die zich bij hun echtgenoot in het nieuwe land van bestemming voegden en dus de secundaire migrant waren.¹²⁵ Doordat veruit het grootste deel van de secundaire migranten uit vrouwen bestond, kreeg de discussie rond afhankelijke verblijfsstatussen een feministische en emancipatoire lading.¹²⁶ In de pers verschenen talloze verhalen van arme vrouwen die om uiteenlopende redenen hun man hadden verlaten of door hem in de steek waren gelaten, en die nu het land uit dreigden te worden gezet. De discussie werd aangezwengeld door feministische organisaties, die aangrijpende zaken van overwegend Turkse migrantenvrouwen actief in de pers probeerden te brengen. Om hun argumenten tegen de afhankelijke verblijfsstatussen te benadrukken, werden de kwetsbaarheid en hulpeloosheid van de migrantenvrouwen benadrukt. Dit namen niet alle migrantenvrouwen de feministische organisaties in dank af. In 1983 werd het beleid rond de afhankelijke verblijfsstatussen aangepast. Voortaan konden vrouwen al na één jaar in Nederland te hebben gewoond een onafhankelijke verblijfsstatus aanvragen. Om huwelijken tegen te gaan die speciaal voor het verkrijgen van een verblijfsvergunning werden gesloten, moesten vrouwelijke migranten wel minstens drie jaar getrouwd zijn met hun echtgenoot om in aanmerking te komen voor een onafhankelijke verblijfsstatus. Overigens kondigde de Staatssecretaris van Justitie, Virginie Korte-van Hemel, de nieuwe wet aan tijdens een conferentie over seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes. Hierdoor werd de connectie tussen de afhankelijke verblijfsstatus en de kwetsbaarheid van migrantenvrouwen, die door velen al automatisch werd gemaakt, nogmaals

¹²⁴ Bonjour, *Grens en gezin*, 131.

¹²⁵ Schrover, ‘Family in Dutch migration policy’, 195.

¹²⁶ *Ibidem*, 194.

bevestigd.¹²⁷ Ook in andere zaken maakten activisten van vrouwenorganisaties vaak een snelle koppeling tussen vrouwelijke migranten en hun vermeende hulpeloosheid en kwetsbaarheid.

3.4 Gezinshereniging in de vroege jaren tachtig: een nieuwe blik op migratie

In de loop van de jaren zeventig waren er zoveel uitzonderingsregelingen, buitengewone bepalingen en amendementen aan de gezinsherenigingswetgeving toegevoegd, dat het overzicht totaal zoek was. Dit maakte het doelgericht uitvoeren van het beleid steeds moeilijker. Daarom werd in 1983 een nieuwe Vreemdelingencirculaire in het leven geroepen.¹²⁸ Hoewel dit niet het einde betekende van de discussies rond gezinshereniging, kondigde de circulaire wel het begin van een nieuwe periode aan. In de circulaire werd erkend dat Nederland door de ontwikkelingen van de laatste decennia de facto een immigratieland was geworden. De gastarbeiders en postkoloniale migranten zouden permanent in Nederland blijven en een wezenlijk onderdeel van de samenleving vormen. Hierdoor kreeg de sociale positie van immigranten en hun nakomelingen in Nederland een prominente plaats in het politieke en maatschappelijke debat. De mythe dat Nederland geen immigratieland was en dat ook niet zou worden, kwam in 1983 definitief ten einde.¹²⁹

¹²⁷ Schrover, 'Family in Dutch migration policy', 194-196.

¹²⁸ Bonjour, *Grens en gezin*, 116; Van Amersfoort, 'Migration control and minority policy', 136.

¹²⁹ Van Amersfoort, 'Migration control and minority policy', 136.

4. Casus 1: Antonio en Giulia Drago, 1956

‘Ik heb werk in Nederland,’ zei hij, ‘ik heb er een kamer en een keuken. Waar plaats is voor één kunnen er ook twee wonen.’ Zo vestigden ze zich in Amsterdam en draaiden er ’s avonds een plaatje met Italiaanse liedjes. In piepkleine porseleinen kopjes schonk Giulia zwarte Italiaanse koffie. Men zou denken dat het geluk van dit jonge Italiaanse echtpaar nu compleet was.¹³⁰

De eerste casus is wellicht niet echt een casus te noemen, aangezien hij maar uit één artikel bestaat. Toch is ervoor gekozen het artikel in dit onderzoek op te nemen en te behandelen als een aparte casus. De reden daarvoor is dat het de eerste tekst in de Nederlandse kranten was die de problematiek rond gezinshereniging ter discussie stelde. Het artikel werd gepubliceerd in *Het Vrije Volk*, op 22 september 1956. Daarmee liep het ver vooruit op de discussies over gezinshereniging, die zowel in de politiek als in de media pas vanaf het begin van de jaren zestig echt momentum aan begonnen te nemen.

4.1 Antonio en Giulia Drago

Het artikel in *Het Vrije Volk*, ‘Nederland weert vrouwen van Italianen’ getiteld, vertelde in detail over de zaak van Antonio en Giulia Drago. Antonio was een Italiaanse arbeider die ruim een jaar in Nederland werkzaam was als aftekenaar bij de Nederlandse Dok- en Scheepsbouw Maatschappij: ‘zijn bazen zijn bijzonder tevreden over hem’.¹³¹ In juni 1956 ging hij op verlof naar zijn geboortestad Palermo, waar hij trouwde met Giulia. Giulia – ‘gitzwart haar en even gitzwarte ogen’¹³² – kwam met Antonio mee terug naar Amsterdam en trok bij hem in op zijn kamer. Al na een maand kreeg zij echter van het ministerie van Justitie te horen dat zij niet in Nederland zou mogen blijven. Tweemaal werd haar tijdelijke verblijfsvergunning verlengd, maar een derde keer zat er niet in. Ondanks de brieven die Antonio naar verschillende politici en instanties heeft geschreven – ‘aan dr. Drees, de minister van Justitie, de Vreemdelingenpolitie en de Italiaanse ambassade’¹³³ – Giulia moest het land uit. Op het moment van publicatie van het artikel – 22 september 1956 – was Giulia al terug in Palermo. Antonio gaf aan dat hij haar waarschijnlijk snel achterna zou gaan.

¹³⁰ ‘Nederland weert vrouwen van Italianen. Giulia moet terug’, *Het Vrije Volk* 25 september 1956, 3.

¹³¹ Ibidem, 3.

¹³² Ibidem, 3.

¹³³ Ibidem, 3.

4.2 Problemativering en analyse van frames

In het artikel werd een relatief onpartijdige beeld gegeven van het gezinsherenigingsvraagstuk. Het was geschreven met de nodige dramatische toevoegingen – ‘het is een sentimenteel chanson van een man, die in een vreemd land met heimwee denkt aan Italia mia, mijn Italië, het land van de zon en de azuurblauwe hemel en van de helgele citroenen’¹³⁴ – waardoor het artikel meer van een tragisch sprookje wegheeft dan van een krantenartikel. Toch had de auteur van het artikel enig gevoel voor nuances: niet alleen de tragedie rondom Giulia’s onvrijwillige vertrek werd groot uitgelicht, maar ook de overwegingen van de Nederlandse regering. Zo noemde het artikel bijvoorbeeld de overweging van de Nederlandse regering dat de komst van de echtgenotes van buitenlandse arbeiders de druk op de huizenmarkt zou kunnen versterken, ‘en geen mens kan de redelijkheid daarvan betwisten’.¹³⁵

In het artikel komen enkele van de zeven fasen van problematisering, zoals geformuleerd door Schrover, langs. Ten eerste is er definiëring en afbakening van het probleem (fase een): hoewel de auteur van het artikel nergens het woord ‘gezinshereniging’ gebruikte, zette hij het vraagstuk wel in grote lijnen uiteen: ‘er bestaat namelijk een bepaling, dat Italiaanse arbeiders, die in ons land werken, onder geen beding hun vrouwen voor langer dan een maand naar Nederland mogen laten over komen.’¹³⁶ In het artikel werd niet verondersteld dat de lezers het probleem herkenden, dus werd het hier uitgelegd en gedefinieerd.

De andere problematiseringsfase die in het artikel aan bod kwam was fase vijf, personificatie en sensationisering. Antonio en Giulia waren duidelijk de hoofdrolspelers in dit verhaal. De auteur zette hen neer als een liefdevol, pasgetrouwd stel dat door tragische omstandigheden buiten hun macht van elkaar werd gescheiden. De vele persoonlijke details – de ‘gitzwarte ogen’, de ‘piepkleine porseleinen kopjes’ – dienden om empathie bij de lezers op te roepen. Andere aspecten van het proces van problematisering ontbraken grotendeels. Zo kwamen onder andere overdrijving van het aantal mensen dat met het probleem in aanraking komt en het gebruik van metaforen in het artikel nauwelijks aan bod, terwijl ze door de auteur juist gebruikt hadden kunnen worden om het verhaal extra dik aan te zetten.

Het humanitaire frame was in dit artikel het sterkst vertegenwoordigd. Dit was vooral gebaseerd op de notie dat een getrouwde man en vrouw samen moesten zijn. Het samen zijn

¹³⁴ ‘Nederland weert vrouwen van Italianen. Giulia moet terug’, *Het Vrije Volk* 25 september 1956, 3.

¹³⁵ Ibidem, 3.

¹³⁶ Ibidem, 3.

van een gehuwd echtpaar leek volgens het artikel het grootste goed, haast een heilig recht te zijn. Zo noemde de auteur het feit dat echtgenotes van arbeiders niet naar Nederland mochten komen ‘onzedelijke condities’, en had hij het over ‘dat stukje huiselijk geluk [...] dat Nederlandse arbeiders zo vanzelfsprekend vinden’. Toen werd verteld over Giulia die bij Antonio op zijn Amsterdamse kamer was ingetrokken, merkte de auteur terloops op: ‘Men zou denken dat het geluk van dit jonge Italiaanse echtpaar nu compleet was.’ Impliciet aan dit gedachtengoed – een man en vrouw die getrouwd zijn moeten samen kunnen leven – is de veroordeling van situaties waarin dit niet mogelijk is.

Een ander frame dat minder prominent is maar wel in het artikel voorbij komt is het economische frame: in het artikel worden het economische belang van buitenlandse arbeiders, en de grote behoefte in Nederland aan arbeiders zoals Antonio genoemd. Ook het gevaren- of bedreigingsframe is vertegenwoordigd: wanneer Italiaanse vrouwen bij hun echtgenoten in Nederland zouden mogen blijven, zou dit ‘het huidige woningtekort’ vergroten. Woningzoekende Nederlanders zouden hier de dupe van kunnen worden.

Opvallend is dat deze casus slechts één op zichzelf staand artikel betrof. Spoorwerk naar andere artikelen die over Antonio en Giulia – of in het algemeen, over gezinshereniging – gingen, leverde niets op. Officieel is niet bekend hoe het uiteindelijk met Antonio en Giulia is vergaan, maar hoogstwaarschijnlijk is Antonio zijn vrouw inderdaad achterna gereisd naar Palermo.

De duidelijke uiteenzetting van de definitie van gezinshereniging en de twee laatste alinea’s, waarin wordt aangegeven dat de overheid het beleid binnenkort nader zal onderzoeken, impliceren dat het artikel zowel probeerde om een introductie op het gezinsherenigingsvraagstuk te geven, als een uitnodiging tot verdere discussie van het onderwerp. Gezien het feit dat in deze periode – het najaar van 1956 – geen andere artikelen over gezinshereniging zijn gevonden, is die discussie uitgebleven.

5. Casus 2: De Spaanse echtgenotes, 1962

‘We willen niet terug naar Spanje terwijl onze mannen hier blijven. No queremos volver a España mientras nuestros maridos estan aqui.’ Fel rollen deze klanken over de lippen van de Spaanse vrouwen, die geen verblijfsvergunning krijgen, hoewel ze hier een baantje hebben. Hun donkere ogen schieten vuur. Het is niet goed dat de hombres alleen in Holland zijn, zeggen ze.¹³⁷

De casus van de echtgenotes van Spaanse gastarbeiders in Utrecht is voor dit onderzoek geselecteerd omdat het de eerste gezinsherenigingszaak was die nationale bekendheid kreeg. Naarmate de komst van arbeidsmigranten naar Nederland in de jaren zestig toenam, steeg het aantal aan gezinshereniging gerelateerde zaken in de Nederlandse pers. Geen enkele zaak zou echter zo veel aandacht in de media genereren als die van de Spaanse echtgenotes. In totaal zijn voor deze casus 101 artikelen gevonden. Tussen 25 september en 23 november 1962 werd er door 34 verschillende kranten geschreven over de ‘Spaanse vrouwenfuries’.¹³⁸

5.1 De Spaanse echtgenotes

Op 25 september 1962 verscheen in enkele Nederlandse kranten het bericht dat in Utrecht een twintigtal Spaanse arbeidersvrouwen gesommeerd was het land te verlaten. Ze waren op een toeristenvisum naar Nederland gereisd om hun hier werkzame echtgenoten te bezoeken. Na het verlopen van hun visum waren deze Spaanse vrouwen echter niet van plan terug te gaan naar Spanje. Integendeel, de meesten hadden hun kinderen ondergebracht bij familieleden in Spanje, hadden in Nederland een baan gevonden en waren van plan hier voor langere tijd te blijven. Gezinshereniging werd in 1962 echter uitsluitend toegestaan aan Spanjaarden die hier twee of meer jaar werkzaam waren. Bij deze zaak was dat voor de meesten niet het geval. Het ministerie van Justitie liet de paspoorten van de Spaanse vrouwen in beslag nemen, en vertelde hen dat ze vóór 1 oktober terug moesten keren naar hun thuisland. De echtgenotes echter waren niet voornemens dat te doen. De meesten van hen hadden immers een baan gevonden, en het ministerie van Sociale Zaken had 15 van hen een werkvergunning verleend.

Dit illustreert Bonjours beleidsconflict perfect: aangezien volgens het ministerie van Sociale Zaken zowel mannen als vrouwen arbeidsmigranten konden zijn, zag het de Spaanse vrouwen als bruikbare nieuwe arbeiders. Dit ministerie gaf de echtgenotes dus zonder problemen een werkvergunning. Het ministerie van Justitie hield zich echter vast aan de traditionele sekserollen. Het beschouwde arbeidsmigratie als iets dat alleen op mannen van

¹³⁷ ‘Vrouwen Spaanse arbeiders: wij willen niet naar huis toe’, *Het Parool* 26 september 1962.

¹³⁸ ‘Spaanse vrouwenfurie: Wij terug, dan ook onze mannen’, *Het Vrije Volk* 27 september 1962, 3.

toepassing was. Migrerende vrouwen kwamen uitsluitend in het kader van gezinshereniging naar Nederland, niet om hier te komen werken. Daardoor waren volgens het ministerie van Justitie niet het relatief soepele arbeidsmigratiebeleid van toepassing, maar het veel restrictievere gezinsherenigingsbeleid.¹³⁹

Het dispuut tussen de ministeries van Sociale Zaken en Justitie zorgde voor grote verwarring onder de Spaanse betrokkenen en in de Nederlandse pers. In de eerste week van oktober berichtten enkele kranten dat de overheid besloten had een uitzondering te maken voor de Spaanse echtgenotes: de vrouwen die kinderloos waren en hier werk hadden gevonden, zouden mogen blijven.¹⁴⁰ Enkele dagen later werd dat in andere artikelen weer ontkracht.¹⁴¹ De Volkskrant schreef op 9 oktober: ‘De Spanjaarden begrijpen niet al te best meer, waar ze aan toe zijn. [...] Wat gaat er nu uiteindelijk gebeuren? Moeten de vrouwen zich opnieuw reisklaar maken of mogen ze toch blijven?’¹⁴²

Op 27 oktober 1962 viel het langverwachte verlossende woord. Op de Spaanse echtgenotes zou een nieuwe uitzonderingsregel van toepassing zijn, die inhield dat ze mochten blijven ‘mits zij kinderloos waren en in de sociale sector [wilden] werken’.¹⁴³ Onder de sociale sector vielen ‘ziekenhuizen, bejaardentehuizen of andere instellingen van sociale aard’.¹⁴⁴ De werkgeversbonden tekenden protest aan tegen dit besluit: ze noemden het ‘principeel en praktisch onjuist’ en waarschuwden voor ‘ernstige gevolgen’. De bonden vreesden dat door de regeling huidige arbeiders sneller terug zouden keren naar hun thuisland, en dat in de toekomst minder arbeiders naar Nederland zouden komen.¹⁴⁵ Hun objecties hadden echter geen effect. Tegen het eind van oktober verlieten de laatste Spaanse echtgenotes die nog kinderen in Spanje hadden, het land.¹⁴⁶

5.2 Problematisering en analyse van frames

Wat in de eerste plaats opvalt aan de verslaggeving rond de Spaanse vrouwen, is dat personificatie nauwelijks voorkomt. Kranten gebruikten neutrale begrippen als ‘de Spaansen’ en ‘de echtgenotes van Spaanse arbeiders’ om de vrouwen te beschrijven. Slechts in drie van de 101 artikelen kwamen de betrokkenen zelf aan het woord en werden de Spaanse

¹³⁹ Bonjour, ‘Ambtelijke onmin’, 115-116.

¹⁴⁰ ‘Spaanse vrouwen blijven’, *De Telegraaf* 6 oktober 1962.

¹⁴¹ ‘Nog steeds onzekerheid over Spaanse vrouwen’, *NRC* 8 oktober 1962.

¹⁴² ‘Spanjaarden weten niet meer waar ze aan toe zijn’, *De Volkskrant* 9 oktober 1962.

¹⁴³ ‘Vrouwen Spaanse arbeiders in Nederland toegelaten’, *De Tijd / De Maasbode* 27 oktober 1962.

¹⁴⁴ ‘Werkgevers: terugzenden van Spaanse vrouwen onjuist’, *NRC* 29 oktober 1962.

¹⁴⁵ ‘De vrouwen van in Nederland werkende buitenlanders’, *Handels en Transportcourant* 30 oktober 1962. ‘Werkgevers: terugzenden van Spaanse vrouwen onjuist’, *NRC* 29 oktober 1962.

¹⁴⁶ ‘Regering niet soepel genoeg voor Spaansen’, *Het Vrije Volk* 29 oktober 1962.

gastarbeiders of hun vrouwen met naam en toenaam genoemd.¹⁴⁷ In de andere 98 artikelen werd vooral óver de Spaanse vrouwen gepraat: door woordvoerders van de ministeries van Sociale Zaken en Justitie, door betrokken ministers en staatssecretarissen, door de werkgevers en vakbonden, zelfs door de huisbazen van de Spanjaarden. De enigen die niet aan de discussie mochten bijdragen, waren de Spaanse echtparen zelf.

Een problematiseringsfase die wel prominent aanwezig is in de onderzochte artikelen, is fase twee – de numbers game. Met name aan het begin van de casus passeerden verschillende abstracte cijfers en aantallen de revue. Alleen al in de directe omgeving van Utrecht zou het gaan om ‘enkele honderden vrouwen’.¹⁴⁸ *De Telegraaf* had het over ‘de Spaanse vrouwen, die bij tientallen illegaal in ons land verblijven’.¹⁴⁹ Het overdrijven van de aantallen Spaanse echtgenotes versterkte de problematisering van de kwestie. Bovendien werd in een groot aantal van de artikelen benadrukt dat er ‘momenteel in Nederland zo’n drieduizend Spaanse arbeidskrachten werkzaam zijn, van wie er tweeduizend gehuwd zijn’.¹⁵⁰ Niet alleen ontstond hierdoor het idee dat het een aanzienlijk probleem was, maar kreeg men ook het gevoel dat dat probleem nog meer zou kunnen groeien.

Het economische frame speelde een grote rol in deze casus. De economische argumenten waarop de verschillende partijen zich beriepen waren echter per partij verschillend. Door de tegenstanders van de toelating van de Spaanse vrouwen – waaronder het ministerie van Justitie – werd vooral verwezen naar het woningtekort. Volgens *De Waarheid* was ‘het voornaamste argument van de regering voor haar beslissing [...] dat bij toelating van Spaanse gezinnen woonruimte in beslag wordt genomen, die anders voor Nederlandse woningzoekenden beschikbaar zou zijn.’¹⁵¹ Dat zou volgens minister Klompé van Maatschappelijk Werk betekenen dat ‘de Nederlandse werknemer die geen woning heeft, [wordt] achtergesteld’.¹⁵² Degenen die pleitten voor een verblijfsvergunning voor de Spaanse echtgenotes benadrukten vooral de economische noodzaak van arbeidsmigranten. Verschillende kranten merkten op dat de Spaanse vrouwen tijdens hun verblijf in Nederland

¹⁴⁷ ‘Spaanse vrouwen kwamen terug’, *De Volkskrant* 8 oktober 1962; ‘Spaanse vrouwenfurie: Wij terug, dan ook onze mannen’, *Het Vrije Volk* 27 september 1962, 3; ‘Vrouwen Spaanse arbeiders: wij willen niet naar huis toe’, *Het Parool* 26 september 1962.

¹⁴⁸ ‘Spaanse eega’s in Nederland moeten naar huis terug’, *Algemeen Dagblad* 26 september 1962; ‘Spaanse vrouwen – met vakantie hier – mogen niet bij hun man blijven’, *Haagsche Courant* 26 september 1962; ‘Spaanse vrouwen moeten hun man verlaten’, *De Waarheid* 26 september 1962; ‘Spanjaarden moeten hun vrouwen naar Spanje terugsturen’, *Limburgsch Dagblad* 26 september 1962.

¹⁴⁹ ‘Spaanse vrouwen blijven’, *De Telegraaf*, 6 oktober.

¹⁵⁰ ‘Spaanse vrouwen moeten hun man verlaten’, *De Vrije Zeeuw* 26 september 1962.

¹⁵¹ ‘Ruimere toelating Spaanse vrouwen bepleit’, *De Waarheid* 29 oktober 1962.

¹⁵² ‘Minister Klompé: Spaanse vrouwen NIET laten blijven’, *Het Vrije Volk* 1 november 1962.

werkzaam waren geweest in de sectoren waar een tekort aan personeel was.¹⁵³ De vakbonden benadrukten dat de komst van Spaanse gezinsleden slechts een tijdelijk verschijnsel was: ‘een blijvende vestiging in ons land met het hele gezin ligt niet in hun voornemen.’¹⁵⁴ Hierdoor werd het argument van woningtekort ontkracht. Het economische frame speelde dus in twee verschillende variaties een rol van belang.

Het humanitaire frame kwam in deze casus ook voor, al was het niet zo prominent aanwezig als het economische frame. In de drie artikelen waarin de Spaanse echtparen aan het woord werden gelaten, benadrukten ze dat ze niet van hun partner gescheiden wensten te blijven. Zo vertelde de Spaanse arbeidster Maria Valle in een artikel getiteld ‘Spaanse vrouwenfurie: Wij terug, dan ook onze mannen’ in *Het Vrije Volk*: ‘[het Nederlandse beleid] is toch onmenselijk? Ik ben vier maanden alleen in Spanje geweest. Die vier maanden duurden voor mij langer dan vier jaar.’¹⁵⁵ Het humanitaire frame schemerde ook door in verschillende columns en ingezonden brieven. Zo schreef een columnist in *Het Rotterdamsch Nieuwsblad*: ‘We kunnen niet verwachten arbeidskrachten aan te trekken die alleen bij brood kunnen leven en die voor dat brood elke menselijke band met de hunnen doorsnijden.’¹⁵⁶ In een ingezonden brief aan *De Volkskrant* verklaarde J. Van der Beek dat ‘nu men [de gastarbeiders] hier heeft, moet men de consequenties aanvaarden en deze mensen gelegenheid geven tot een gewoon gezinsleven, althans in de weekenden. De discriminatie van arbeiders die al kinderen hebben, is weerzinwekkend.’¹⁵⁷ Het humanitaire frame is dus in hoge mate gebaseerd op de overtuiging dat de eenheid van het gezin een mensenrecht is.

Hoewel de uitzonderingsregel van oktober 1962 eenmalig had moeten zijn, was dat het niet. In de maanden erna verschenen nieuwe artikelen over Spaanse vrouwen die, hoewel ze niet in aanmerking kwamen voor gezinshereniging, onder het mom van arbeidsmigratie in Nederland wilden blijven. Het ministerie van Justitie zou nog twee keer op grote schaal verblijfsvergunningen aan deze Spaanse echtgenotes verlenen.¹⁵⁸

¹⁵³ ‘De vrouwen van in Nederland werkende buitenlanders’, *Handels- en Transportcourant* 30 oktober 1962; ‘Werkgevers tegen besluit regering’, *Algemeen Dagblad* 29 oktober 1962.

¹⁵⁴ ‘De vrouwen van in Nederland werkende buitenlanders’, *Handels- en Transportcourant* 30 oktober 1962.

¹⁵⁵ ‘Spaanse vrouwenfurie: Wij terug, dan ook onze mannen’, *Het Vrije Volk* 27 september 1962, 3.

¹⁵⁶ ‘Bij brood alleen?’, *Rotterdamsch Nieuwsblad* 8 oktober 1962.

¹⁵⁷ ‘Spaanse arbeiders’, *De Volkskrant* 31 oktober 1962.

¹⁵⁸ Bonjour, ‘Ambtelijke onmin’, 117.

6. Casus 3: De Turkse vrouwen, 1968

De bloemen die de Turkse gastarbeiders in hun woning in de Kuiperstraat 1 te Bunschoten voor hun vrouwen geschikt hadden, verwelken zonder als welkomstgroet gediend te hebben. De vrouwen, die vorige week dinsdag naar Nederland zouden zijn gekomen om hier te blijven wonen, kregen geen fleurig onthaal maar een onverbloemd ‘terug’ van de zijde van de Nederlandse justitie. Ze misten één stempel in hun paspoort.¹⁵⁹

De zaak van de Turkse vrouwen vormt de derde casus. Op 22 augustus 1968 verscheen hun kwestie voor het eerst in de nationale pers. Het laatste artikel in de casus werd op 13 september 1968 gepubliceerd. In totaal zijn voor deze casus 47 artikelen over de Turkse vrouwen geanalyseerd. Deze artikelen waren verspreid over 19 verschillende kranten en dagbladen.

6.1 De Turkse vrouwen

Op woensdag 21 augustus 1968 kwamen op Schiphol vier Turkse vrouwen en een jongetje van tweeënhalft jaar aan. De vrouwen zouden zich in het kader van gezinshereniging voegen bij hun Turkse echtgenoten, die al enkele jaren in Nederland werkzaam waren. Voor het vertrek uit Turkije hadden de vrouwen een visum voor tijdelijk verblijf aangevraagd bij de Nederlandse ambassade. Bij aankomst op Schiphol bleek echter dat het ambassadepersoneel had nagelaten om een bepaalde stempel in hun paspoort te zetten. Zonder die stempel kregen de vrouwen geen toestemming om Nederland binnen te komen. Na de nacht op de kazerne van de marechaussee te hebben doorgebracht, namen de vrouwen en het zoontje gedwongen het eerste vliegtuig terug naar Istanbul.

De Nederlandse overheid wilde aanvankelijk dat de Turkse vrouwen op eigen kosten naar Turkije op en neer vlogen, om daar de ontbrekende stempel in het paspoort te laten zetten. Dit leidde echter tot grote publieke verontwaardiging. Het ging hier immers om de gezinshereniging van hardwerkende gastarbeiders, die met hun ‘zuur gespaard geld’ hun echtgenotes naar Nederland wilden halen.¹⁶⁰ Bovendien lag de fout bij de Nederlandse ambassade in Istanbul, niet bij de Turkse vrouwen.¹⁶¹ Onder de toenemende druk van het publiek liet minister Polak van Justitie op 29 augustus 1968 dan ook weten dat de Nederlandse staat de kosten voor de retourtickets van twee van de vier vrouwen zou vergoeden. Daarmee was de zaak echter nog niet afgedaan: op 5 september 1968 berichtten

¹⁵⁹ ‘Onverbiddelijk “terug” voor Turkse vrouwen’, *De Volkskrant* 27 augustus 1968, 6.

¹⁶⁰ ‘Turkse vrouwen zijn nu in eigen land dupe bureaucratie’, *Nieuwsblad van het Noorden* 5 september 1968, 1.

¹⁶¹ ‘Regering betaalt extra reis van Turkse vrouwen’, *Leeuwarder Courant* 29 augustus 1968, 12.

verschillende kranten dat de Turkse vrouwen nog steeds niet in Nederland waren gearriveerd. Hun Turkse uitreisvisum bleek te zijn verlopen, waardoor de vrouwen het land niet uit mochten. Pas op 12 september kwamen de Turkse echtgenotes aan in Nederland. De werkgever van twee van de Turkse mannen, die zich bij het gezinsherenigingsproces van zijn werknemers zeer betrokken had getoond, verklaarde ontroerd: ‘Er is nog recht in Nederland. [...] Eind goed, al goed.’¹⁶²

6.2 Problemativering en analyse van frames

Van Schrovers problematiseringsfasen kwam in de casus van de Turkse vrouwen ten eerste fase vijf, personificatie en sensationisering, aan bod. Sensationisering was al gelijk in de eerste artikelen te merken door het gebruik van – letterlijk – dramatische bewoordingen. In zeven van de elf artikelen die op 22 augustus 1968 over de Turkse vrouwen werden gepubliceerd, werd gesproken van ‘een klein persoonlijk drama’. Ook werden schrijnende details door de kranten uitgelicht. Zo kopte *De Waarheid* ‘Weggestuurd omdat stempeltje ontbrak’ en schreef *De Tijd* over de ‘bittere teleurstelling’ bij de gastarbeiders en hun vrouwen.¹⁶³ Veel kranten benadrukten ook de financiële consequenties van het terugsturen van de vrouwen: ‘de vrouwen [hadden] met moeizaam bij elkaar gespaard geld de dure reis naar Nederland gemaakt’¹⁶⁴ – ‘Als u bedenkt dat een enkele reis Istanboel ongeveer 700 gulden kost, dan begrijpt u dat deze mensen die hiervoor heel lang hebben moeten sparen de wanhoop nabij zijn’.¹⁶⁵

Van personificatie was in deze casus echter in mindere mate sprake. Aanvankelijk ging de zaak om vier Turkse vrouwen, die zich allen bij hun mannen in Nederland wilden voegen. Al snel werd de zaak toegespitst op twee van de Turkse arbeiders in Nederland. Nihat Türkeler en Zeki Uysallar kregen de rol van ongeduldig wachtende echtgenoot toegeschoven, en gaven de casus hiermee een menselijk gezicht. De andere twee arbeiders en hun echtgenotes verdwenen uit de artikelen, nadat duidelijk was geworden dat zij niet ‘vooraf punctueel alle formaliteiten in acht zouden hebben genomen’.¹⁶⁶ Türkeler en Uysallar verschenen in totaal negen keer met hun foto in de krant. De foto’s aan het begin van de zaak toonden de mannen terwijl ze zich bogen over de regels voor gezinshereniging, tevergeefs

¹⁶² ‘Minister bleek vlotter dan ambtenaar’, *Zierikzeesche Nieuwsbode* 13 september 1968, 3.

¹⁶³ ‘Turkse vrouwen niet aangekomen’, *De Tijd* 5 september 1968, 10; ‘Twee Turkse vrouwen krijgen reisgeld terug’, *De Waarheid* 29 augustus 1968, 3.

¹⁶⁴ ‘Turkse vrouwen mochten toch niet naar ons land’, *De Waarheid* 5 september 1968, 3.

¹⁶⁵ ‘Ministerie stuurt Turkse vrouwen en kind terug’, *De Waarheid* 22 augustus 1968, 3.

¹⁶⁶ ‘Turkse vrouwen mogen komen’, *De Volkskrant* 29 augustus 1968; ‘Twee Turkse vrouwen krijgen reisgeld terug’, *De Waarheid* 29 augustus 1968, 3.

stonden te wachten op Schiphol, of in discussie gingen met een marechaussee. Dit stond in scherp contrast met de foto's die werden gepubliceerd nadat hun vrouwen en zoontje eindelijk in Nederland waren aangekomen: hierop stonden de twee mannen, breed lachend, met hun vrouwen in hun armen.

Toch ging de personificatie van de zaak niet verder dan dit. Zo werden bijvoorbeeld de namen van de Turkse mannen op 24 augustus 1968 voor het eerst in een artikel vermeld, maar werden ze – ook daarna – in meer dan de helft van de artikelen simpelweg ‘de Turken’ of ‘de Turkse arbeiders’ genoemd.¹⁶⁷ Ook naar hun vrouwen werd doorgaans verwezen met ‘de Turkse vrouwen’, zelden met hun naam. In tegenstelling tot veel van de in dit onderzoek behandelde casussen, werden de betrokken migranten nergens met hun naam in de krantenkoppen genoemd. Ook persoonlijke details over de echtparen waren schaars. Ze werden alleen genoemd wanneer het de in het artikel genoemde argumenten voor of tegen de komst van de vrouwen ondersteunde. Dit alles wijst erop dat personificatie door de Nederlandse media niet als een bewuste strategie werd gebruikt om de problematisering van de kwestie te vergroten en zo de eigen argumenten te onderstrepen.

Het frame dat in deze casus de boventoon voerde was het humanitaire frame. Dit was gebaseerd op twee verschillende elementen, die in de artikelen tegenover elkaar werden gezet. Deze contrastwerking versterkte de problematisering van de zaak. Het eerste element dat in veel artikelen doorschemerde was het belang van het recht op eenheid van gezin. Regelmatig werd vermeld dat de Turkse arbeiders in Nederland hun vrouwen en kind ‘al jaren niet meer hadden gezien’.¹⁶⁸ De nadruk op de lange scheiding van de echtparen impliceerde dat dat iets onnatuurlijks en onwenselijks is. De hereniging van de echtparen werd echter tegengehouden door de overheid. Het tweede element van het humanitaire frame was dan ook de slechte behandeling van de Turkse vrouwen door de Nederlandse regering. Het in de ogen van de pers te restrictieve immigratiebeleid werd in verschillende negatieve termen omschreven. Zo schreef *De Waarheid* op 22 augustus dat ‘dit grote persoonlijk drama voor de zoveelste maal de rechteloze positie [onderstreept] waarin de Nederlandse autoriteiten de buitenlandse arbeiders trachten te houden’.¹⁶⁹ Volgens *Het Nieuwsblad van het Noorden* was dit soort zaken de laatste tijd ‘schering en inslag’.¹⁷⁰ Andere kranten noemden de houding van Justitie

¹⁶⁷ ‘Turkse vrouwen teruggestuurd om één simpele stempel in pas’, *Het Vrije Volk* 24 augustus 1968, 3.

¹⁶⁸ ‘Familiëdrama op Schiphol: vier Turkse vrouwen – zonder stempel – niet welkom’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 22 augustus 1968, 18; ‘Turkse vrouwen teruggestuurd naar Istanboel om stempeltje te halen’, *Provinciale Zeeuwse Courant* 22 augustus 1968, 3; ‘Turkse vrouwen teruggestuurd om één simpele stempel in pas’, *Het Vrije Volk* 24 augustus 1968, 3.

¹⁶⁹ ‘Ministerie stuurt Turkse vrouwen en kind terug’, *De Waarheid* 22 augustus 1968, 3.

¹⁷⁰ ‘Familiëdrama op Schiphol: vier Turkse vrouwen – zonder stempel – niet welkom’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 22 augustus 1968, 18.

‘harteloos’,¹⁷¹ ‘onverbiddelijk’,¹⁷² zonder ‘menselijke overweging’¹⁷³ en ‘ongelooflijk bureaucratisch ingesteld’.¹⁷⁴ Het contrasteren van het recht op eenheid van gezin met de belemmerende houding van de regering, benadrukte de precaire positie waarin de Turkse echtparen zich bevonden. Hierdoor werd de werking van het humanitaire frame versterkt, wat de problematisering van de zaak van de Turkse vrouwen vergrootte. Overigens werd minister Polak, nadat de vrouwen in Nederland waren aangekomen, beloofd om zijn doortastende optreden. Hierbij werd vermeld dat de vrouwen aanvankelijk waren teruggestuurd ‘op last van een of ander ambtenaar van het ministerie van Justitie in Den Haag, die alleen maar naar een circulaire wilde kijken en van geen menselijke overweging wilde weten’.¹⁷⁵

Nadat de Turkse vrouwen in Nederland aan waren gekomen, verdwenen ze uit het publieke oog. Het laatste artikel in de zaak verscheen op 13 september 1962.

¹⁷¹ ‘Harteloos’, *Het Vrije Volk* 24 augustus 1968, 3.

¹⁷² ‘Onverbiddelijk “terug” voor Turkse vrouwen’, *De Volkskrant* 27 augustus 1968, 6.

¹⁷³ ‘Minister bleek vlotter dan ambtenaar’, *Zierikzeesche Nieuwsbode* 13 september 1968, 3.

¹⁷⁴ ‘Eindelijk herenigd’, *De Waarheid* 12 september 1968, 1.

¹⁷⁵ ‘Minister bleek vlotter dan ambtenaar’, *Zierikzeesche Nieuwsbode* 13 september 1968, 3.

7. Casus 4: Ramon Beade Dobico, 1972

Gisteravond zei Martin Konings, voorzitter van de PvdA Limburg, dat Ramon Beade waarschijnlijk vandaag de Maastrichtse politie een huurcontract kon laten zien voor een woning in Borgharen. De familie zit nu op een kamertje van 3 x 3 meter in een volgepropt pension voor gastarbeiders aan de Lage Barakken. Huur: 250 gulden per maand.¹⁷⁶

De vierde casus bestaat uit twaalf artikelen, die samen een relatief korte periode omvatten. De artikelen werden gepubliceerd tussen 5 januari 1972 en 11 januari 1972 en beslaan in totaal dus nog geen week. De twaalf artikelen zijn min of meer evenredig over de kranten verdeeld: *De Telegraaf*, *De Tijd*, *De Nieuwe Leidsche Courant*, *Trouw* en *Het Vrije Volk* publiceerden elk twee artikelen over de gezinshereniging van Ramon Beade Dobico. Zowel *De Volkskrant* als *De Vrije Zeeuw* weidden er een artikel aan.

7.1 Ramon Beade Dobico

Ramon Beade Dobico – in acht van de twaalf artikelen Ramon Beade genoemd – was een Spaanse migrant. In 1970 vluchtte hij naar Nederland, omdat hij in Spanje lid was van de daar verboden socialistische vakbond. Beade Dobico kwam te werken bij Mosa N.V. in Maastricht, een bedrijf dat porselein en keramieken tegels maakte. In het najaar van 1971 voegden zijn vrouw Annamaria en twee kinderen, de zesjarige Maria en de vijfjarige Ramon jr. zich bij hem in Maastricht. Het gezin trok in bij Ramon sr., in een pension voor gastarbeiders.¹⁷⁷ Bij een routinecontrole bleek dat de kamers van de familie Beade Dobico niet aan de wettelijke eisen voor passende huisvesting voldeden – een van de voorwaarden voor gezinshereniging. Aan de andere voorwaarden voor gezinshereniging – het hebben van een arbeidscontract en voldoende financiële middelen om de gezinsleden te onderhouden – kon Ramon Beade Dobico wel voldoen.¹⁷⁸

De heer Van Iersel, chef van de vreemdelingendienst van de Maastrichtse politie, nam daar echter geen genoegen mee. Tijdens het onderzoek was ook gebleken dat Annamaria, ondanks herhaaldelijke waarschuwingen van de Vreemdelingendienst, langer in Nederland was gebleven dan haar met haar tijdelijke verblijfsvergunning was toegestaan.¹⁷⁹ De vreemdelingendienst dreigde Annamaria en de kinderen uit te zetten, wanneer niet snel

¹⁷⁶ 'Ramon mag vrouw en kinderen hier houden', *Het Vrije Volk* 8 januari 1972, 3.

¹⁷⁷ Ibidem, 3.

¹⁷⁸ 'Gebrek aan huis dreigt Spaans gezin te scheiden', *De Tijd* 6 januari 1972, 3; 'Vreemdelingenwet dreigt Spaans gezin te scheiden', *De Telegraaf* 6 januari 1972, 3.

¹⁷⁹ 'Gebrek aan huis dreigt Spaans gezin te scheiden', *De Tijd* 6 januari 1972, 3; 'Vreemdelingenwet dreigt Spaans gezin te scheiden', *De Telegraaf* 6 januari 1972, 3.

passende huisvesting was gevonden. Inmiddels bemoeide de voorzitter van de Limburgse afdeling van de Partij van de Arbeid, Martin Konings, zich met de zaak en schakelde de pers in. Nog diezelfde dag werd, mede dankzij de bemoeienissen van Konings, een nieuwe woning gevonden en mocht het gezin in Nederland blijven.¹⁸⁰

7.2 Problematisering en analyse van frames

De fasen van problematisering die in deze casus kunnen worden onderscheiden, zijn fase twee en vijf. Fase twee is de numbers game, waarin het aantal mensen dat in aanraking komt met het probleem wordt overdreven. Dit gebeurde in verschillende artikelen. *Het Vrije Volk* noemde de ‘tientallen landgenoten van Ramon Beade’ die wellicht naar Nederland zouden komen, en *Trouw* meldde dat ‘er [...] immers duizenden gastarbeiders [zijn] die graag hun gezin lieten overkomen’.¹⁸¹

Ook fase vijf, personificatie, kwam in deze casus voor. Ramon en zijn vrouw en kinderen speelden in de verschillende artikelen de hoofdrol. Door kleine persoonlijke details – mevrouw Beade Dobico was ondanks de gebrekkige huisvesting dolgelukkig met de hereniging met haar man, het bedrijf van Ramon deed ‘alle moeite’ om een woning voor hem en zijn gezin te vinden – werd bij het publiek empathie uitgelokt.¹⁸² *Het Vrije Volk* ging hierin het verst: in beide artikelen werd in de kop niet gesproken over ‘Spaanse arbeider’ zoals in andere artikelen, maar over ‘Ramon’.¹⁸³ Dit vergrootte de herkenbaarheid van de zaak en kreeg het een menselijk aspect. Hierdoor ging de zaak niet over een anonieme, onbekende arbeider, maar over *Ramon*. Dit gaf lezers een gevoel van betrokkenheid bij de zaak, alsof Ramon een bekende van hen was.

In de artikelen over de gezinshereniging van Ramon Beade Dobico staat het begrip ‘dreiging’ centraal: het woord werd in tien van de twaalf artikelen genoemd. Het valt op dat zowel de familie Beade Dobico en hun medestanders, als de mensen die vonden dat het gezin geen recht op gezinshereniging had, het woord gebruikten om hun zaak te ondersteunen. *De Telegraaf* en *De Tijd* kopten dat het gezin Beade Dobico ‘wreed’ gescheiden dreigden te worden door respectievelijk ‘de Vreemdelingenwet’ of ‘[het] gebrek aan een huis’.¹⁸⁴

¹⁸⁰ ‘Huis houdt Spaans gezin bij elkaar’, *De Tijd* 11 januari 1972, 10; ‘Spaans gezin mag blijven’, *Trouw* 10 januari 1972, 3; ‘Spanjaard krijgt na actie huis voor zijn gezin’, *De Volkskrant* 10 januari 1972, 2.

¹⁸¹ ‘Politie wil Spaanse vrouw met kinderen het land uitzetten’, *Trouw* 7 januari 1972, 1; ‘Ramon heeft een huis, hek van de dam’, *Het Vrije Volk* 10 januari 1972, 7.

¹⁸² ‘Gebrek aan huis dreigt Spaans gezin te scheiden’, *De Tijd* 6 januari 1972, 3; ‘Politie wil Spaanse vrouw met kinderen het land uitzetten’, *Trouw* 7 januari 1972, 1.

¹⁸³ ‘Ramon heeft een huis, hek van de dam’, *Het Vrije Volk* 10 januari 1972, 7; ‘Ramon mag vrouw en kinderen hier houden’, *Het Vrije Volk* 8 januari 1972, 3.

¹⁸⁴ ‘Gebrek aan huis dreigt Spaans gezin te scheiden’, *De Tijd* 6 januari 1972, 3; ‘Vreemdelingenwet dreigt Spaans gezin te scheiden’, *De Telegraaf* 6 januari 1972, 3.

Tegelijkertijd meende de heer Van Iersel, chef van de Maastrichtse vreemdelingendienst, dat met het toelaten van de familie Beade Dobico ‘het hek van de dam’ zou zijn.¹⁸⁵ Dit dreigde een kettingreactie te veroorzaken, waardoor de vreemdelingendienst ‘overspoeld dreigde [te] worden door aanvragen’.¹⁸⁶ Het gevaren- of bedreigingsframe is dus op twee verschillende manieren prominent aanwezig in deze casus.

Het andere frame dat in deze casus vertegenwoordigd is, is het humanitaire frame. Het gebruik van deze frame in de Beade Dobico-casus is gebaseerd op morele overtuigingen dat eenheid van gezin of familie een menselijk recht is. Het herhaaldelijk gebruik van het woord ‘dreiging’ signaleert hierbij een impliciet waardeoordeel. Als het gezinsleven van de familie Beade Dobico bedreigd kan worden, dan is het automatisch iets dat fragiel en het beschermen waard is. De zin ‘het gezin Beade Dobico dreigt weer opgesplitst te worden’ heeft een andere lading dan de meer neutrale zin ‘het gezin Beade Dobico wordt wellicht weer opgesplitst’. Het humanitaire frame is ook gestoeld op de gevoeligheden die na de Tweede Wereldoorlog bestonden met betrekking tot woordkeuze. Het ‘fysiek uitzetten’ van kwetsbare groepen, migranten die tegen hun zin door de politie ‘op de trein’ werden gezet – na de Holocaust had dit soort bewoordingen een negatieve lading. In verschillende artikelen werd vermeld dat politie de ‘Spaanse vrouw met kinderen het land [wil] uitzetten’, waardoor hun kwetsbaarheid werd benadrukt. *Het Vrije Volk* vermeldde zelfs dat ‘de Vreemdelingenpolitie [...] de vrouw met haar kinderen weer op de trein [wil] zetten’. Bij lezers had deze beeldspraak waarschijnlijk voor pijnlijke connotaties.

Nadat Ramon Beade Dobico en zijn gezin een passende woning hadden gevonden, kregen Annamaria en de kinderen een nieuwe verblijfsvergunning. Of zij hierna permanent in Nederland bleven of op een later tijdstip nog terugkeerden naar Spanje, is niet in de krantenarchieven terug te vinden.

¹⁸⁵ ‘Ramon heeft een huis, hek van de dam’, *Het Vrije Volk* 10 januari 1972, 7.

¹⁸⁶ ‘Gezin van Spaanse arbeider mag blijven’, *De Vrije Zeeuw* 10 januari 1972, 5; ‘Politie wil Spaanse vrouw met kinderen het land uitzetten’, *Nieuwe Leidsche Courant* 7 januari 1972, 6; ‘Politie wil Spaanse vrouw met kinderen het land uitzetten’, *Trouw* 7 januari 1972, 1.

8. Casus 5: Mevrouw Ruhulesyn en Domino, 1978

‘Onverantwoord,’ vindt dochter Adriana. ‘Ik kan die vrouw toch niet laten gaan? Waar moet ze van leven? Er is niemand, die voor haar zorgt. En wat moet er van Domino terecht komen? Die jongen is pas zeven jaar, is nog nooit naar school geweest. Daar heeft moeder geen geld voor.’ De verblijfsvergunning die daarom werd aangevraagd is vorige week, na een jaar, afgewezen.¹⁸⁷

De casus van mevrouw Ruhulesyn en haar kleinzoon Domino bestaat uit acht artikelen. Zeven hiervan verschenen tussen 11 en 18 april 1978. Het laatste artikel, van *Het Vrije Volk*, werd in mei 1978 gepubliceerd. Dit is de eerste casus waarbij relatief veel illustraties bij de artikelen geplaatst werden. Van de acht artikelen verschenen er vijf met een foto, waarop mevrouw Ruhulesyn en Domino te zien zijn.¹⁸⁸

8.1 Mevrouw Ruhulesyn en Domino

Mevrouw F. Ruhulesyn – in veel artikelen ‘Oma’ genoemd – was een Indische dame van 77, die na de onafhankelijkheidsverklaring in Indonesië bleef wonen. Haar man, een militair in het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) en oudste zoon kwamen tijdens de oorlog om in een Japans interneringskamp. Na de oorlog vertrokken haar twee dochters naar Nederland. Mevrouw Ruhulesyn bleef achter in Indonesië met haar jongste zoon, die trouwde en een kind kreeg – Domino. Kort daarna overleed haar zoon, en liet mevrouw Ruhulesyn’s schoondochter Domino bij haar achter. Mevrouw Ruhulesyn nam de zorg voor Domino op zich, en probeerde hen beiden met het pensioen van haar man te onderhouden. In 1975 besloot haar enige nog in leven zijnde dochter – de andere dochter van mevrouw Ruhulesyn was in Nederland overleden na een verkeersongeluk – mevrouw Ruhulesyn en Domino naar Nederland te halen. Uiteindelijk lukte dat in 1976. Bij haar aankomst op Schiphol kwam mevrouw Ruhulesyn echter op een roltrap ten val, waardoor ze een maand in het ziekenhuis moest doorbrengen. De dochter van mevrouw Ruhulesyn, Adriana Pattinasarany, vroeg een permanente verblijfsvergunning aan voor zowel haar moeder als Domino. In Indonesië was er niemand die voor de bejaarde vrouw en haar kleinkind kon zorgen. Aangezien hun enige familie in Nederland woonde, vroegen mevrouw Ruhulesyn en Domino de verblijfsvergunning op grond van gezinshereniging aan.

¹⁸⁷ ‘Oma moet samen met kleinzoon ’t land uit’, *Het Vrije Volk*, 11 april 1978, 5.

¹⁸⁸ ‘Indonesische Oma en Dodo (7) mogen blijven’, *Het Vrije Volk* 11 mei 1978, 5; ‘Mevr. Ruhulesyn en kleinzoon mogen voorlopig blijven’, *De Telegraaf* 18 april 1978, 3; ‘Oma met kleinzoon mag voorlopig in Apeldoorn blijven’, *Het Vrije Volk* 18 april, 5; ‘Oma moet samen met kleinzoon ’t land uit’, *Het Vrije Volk*, 11 april 1978, 5; ‘Oma Ruhulesyn (77) en Domino (7) moeten Nederland uit’, *Leidsche Courant* 14 april 1978, 9.

De Vreemdelingendienst verlengde de tijdelijke toeristenvisa van mevrouw Ruhulesyn en Domino met een maand, maar wilde ze geen permanente verblijfsvergunning geven. Het ministerie van Justitie vermoedde dat mevrouw Ruhulesyn nog een dochter of schoondochter had in Indonesië die voor haar en Domino zou kunnen zorgen, waardoor er dus ‘geen enkele noodzaak tot gezinshereniging’ zou zijn.¹⁸⁹ Namens haar moeder en neefje ging Adriana Pattinasarany in hoger beroep. In de tussentijd bleven mevrouw Ruhulesyn en Domino bij haar in Apeldoorn wonen. In afwachting van de herziening van de zaak ging Domino naar de kleuterschool, om zijn achterstallige educatie in te halen.¹⁹⁰

8.2 Problematisering en analyse van frames

Ook in het geval van mevrouw Ruhulesyn en Domino speelde fase vijf van het problematiseringsproces, personificatie en sensationalisering, een belangrijke rol. Beiden kregen in de verschillende artikelen een koosnaampje toegemeten: mevrouw Ruhulesyn en Domino werden liefkozend ‘Oma’ en ‘Dodo’ genoemd.¹⁹¹ Ook de omstandigheden rond hun komst naar Nederland werden breed uitgemeten om het gevoel van medeleven en betrokkenheid bij de lezers aan te wakkeren. Verder valt het op dat in deze casus relatief veel foto’s van de twee migranten werden afgedrukt. Hiermee kregen mevrouw Ruhulesyn en Domino letterlijk een gezicht, en waren ze herkenbaar voor het grote publiek.

Het frame dat in deze casus duidelijk naar voren komt is dan ook het humanitaire frame. Elk element waardoor de zaak van mevrouw Ruhulesyn en Domino nog schrijnender wordt – en hun situatie dus nog onhoudbaar – werd in de artikelen genoemd. ‘Zielige’ elementen als mevrouw Ruhulesyn’s broze gezondheid, het feit dat Domino in Indonesië niet naar school ging, het schamele pensioentje waarmee oma en kleinzoon het in Indonesië moesten zien te redden, de hoge leeftijd van mevrouw Ruhulesyn – vaak gecontrasteerd met de jonge leeftijd van Domino – werden uitvergroot en kwamen in de artikelen regelmatig terug.¹⁹² Hierdoor werd de notie dat deze twee migranten niet terug gestuurd konden worden naar Indonesië, vergroot.

¹⁸⁹ ‘Oma moet samen met kleinzoon ’t land uit’, *Het Vrije Volk*, 11 april 1978, 5; ‘Oma Ruhulesyn (77) en Domino (7) moeten Nederland uit’, *Leidsche Courant* 14 april 1978, 9; ‘Weduwe en kleinzoon uitgewezen’, *De Telegraaf* 17 april 1978, 6.

¹⁹⁰ ‘Indonesische Oma en Dodo (7) mogen blijven’, *Het Vrije Volk* 11 mei 1978, 5.

¹⁹¹ ‘Indonesische Oma en Dodo (7) mogen blijven’, *Het Vrije Volk* 11 mei 1978, 5; ‘Oma moet samen met kleinzoon ’t land uit’, *Het Vrije Volk*, 11 april 1978, 5.

¹⁹² ‘Oma moet samen met kleinzoon ’t land uit’, *Het Vrije Volk*, 11 april 1978, 5; ‘Oma Ruhulesyn (77) en Domino (7) moeten Nederland uit’, *Leidsche Courant* 14 april 1978, 9; ‘Weduwe en kleinzoon uitgewezen’, *De Telegraaf* 17 april 1978, 6.

Ook onderdeel van het humanitaire frame was het feit dat mevrouw Ruhulesyn de weduwe van een KNIL-militair was, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in een Japans kamp op Java om was gekomen. Door het noemen van mevrouw Ruhulesyn's KNIL-echtgenoot, wordt de lezer op subtiële wijze gewezen op de 'koloniale verplichting' om mevrouw Ruhulesyn te helpen. De KNIL zorgde voor een pensioen voor mevrouw Ruhulesyn en Domino. Het feit dat het KNIL-pensioen niet voldoende was om van te leven, en mevrouw Ruhulesyn en Domino in Nederland beter af leken te zijn, was de rechtvaardiging voor de komst van de twee migranten naar Nederland.

Opvallend is dat in geen van de artikelen wordt stilgestaan bij het feit dat mevrouw Ruhulesyn en Domino hoogstwaarschijnlijk de Indonesische nationaliteit hadden, en daar zelf voor hadden gekozen. Na de Indonesische onafhankelijkheid in 1949 konden de Nederlanders en Indische Nederlanders in Indonesië er namelijk voor kiezen om hun Nederlands staatsburgerschap in te wisselen voor het Indonesische staatsburgerschap. De meesten kozen ervoor hun Nederlandse nationaliteit te behouden en naar Nederland te komen. Van de achterblijvers die voor de Indonesische nationaliteit hadden geopteerd, kreeg een groot gedeelte spijt van hun keuze. In de Nederlandse media werden ze al snel omgedoopt tot 'spijtoptanten'. Tussen 1952 en 1963 kwamen er meer dan 140.000 repatrianten naar Nederland, waarvan een groot gedeelte spijtoptant was.¹⁹³ De (Indische) Nederlanders die na deze grote migratie in Indonesië achter bleven waren voornamelijk de mensen die de Indonesische nationaliteit hadden aangenomen, maar om uiteenlopende redenen niet als spijtoptant naar Nederland konden of wilden komen. Feitelijk waren mevrouw Ruhulesyn en Domino dus ook spijtoptanten, ook al liepen ze meer dan tien jaar achter op de grote migratie. In geen van de artikelen werd dit echter genoemd. Van Schrovers problematiseringsfasen is naast fase vijf, personificatie en sensationisering, dus ook fase zeven, selectieve vergeetachtigheid, in deze casus vertegenwoordigd.

In mei 1978 liet de woordvoerder van het ministerie van Justitie in een gesprek met mr. De Koning, de advocaat van mevrouw Ruhulesyn en Domino, weten dat het duo permanent in Nederland zou mogen blijven. Waarschijnlijk werd dit niet in een officieel bericht naar buiten gebracht, omdat het ministerie van Justitie de massale aandacht van de pers wilde ontwijken en zo precedentvorming probeerde te voorkomen. Of deze strategie effectief was, of dat kranten en lezers simpelweg hun interesse in de zaak hadden verloren, feit bleef dat slechts in

¹⁹³ J.E. Ellemers en R. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden* (Den Haag 1985) 38-42; Obdeijn en Schrover, *Komen en gaan*, 232-235; Rijkschroef en Kwa, *Spijtoptanten en achterblijvers*, 25-26.

één krant – *Het Vrije Volk* – over de positieve afloop werd geschreven. Volgens de advocaat van mevrouw Ruhulesyn en Domino was de uitkomst van de zaak mede te danken aan de aandacht in de pers: ‘Die publiciteit maakte [...] van alles los. Zo bood iemand aan een papieren huwelijk met mevrouw Ruhulesyn te sluiten als zij er op die manier voor behoed kon worden teruggestuurd te worden.’¹⁹⁴ Na dit laatste artikel dat op 11 mei 1978 verscheen, verdwenen mevrouw Ruhulesyn en Domino uit de Nederlandse kranten.

¹⁹⁴ ‘Indonesische Oma en Dodo (7) mogen blijven’, *Het Vrije Volk* 11 mei 1978, 5.

9. Casus 6: Manuela Correira Cabral, 1978

‘Justitie legaliseert verkrachting van illegale vrouw? Dan gaan wij, legalen, illegaal in een middeleeuwse gevangenis.’ Onder dat motto hebben dertig leden van een actiegroep die zich inzet voor de vrijlating van het Kaapverdische meisje Manuela Correira Cabral, zaterdagmiddag de Gevangenpoort in Den Haag bezet. De groep had een dag tevoren een afspraak voor een rondleiding door het museum aangevraagd. Na afloop van de bezichtiging werd de gids met de mededeling dat het gebouw was bezet, buiten de deur gezet.¹⁹⁵

De casus van Manuela Correira Cabral speelde zich, net als die van mevrouw Ruhlessyn en Domino, grotendeels af in april en mei 1978. De zaak van Manuela Correira Cabral kreeg echter aanzienlijk meer aandacht in de Nederlandse kranten. Waar de zoektocht naar artikelen over mevrouw Ruhlessyn en Domino acht resultaten opleverde, werden er over Manuela’s casus in verschillende kranten en dagbladen in totaal 65 artikelen gevonden. Daarmee is het de op één na grootste casus van dit onderzoek. Alleen over de Spaanse vrouwen – 101 artikelen – werd meer geschreven. Het eerste artikel over Manuela verscheen op 27 april 1978, en het laatste artikel waarin Manuela werd genoemd werd op 1 juni 1978 gepubliceerd.

9.1 Manuela Correira Cabral

Manuela Correira Cabral, ook wel Manuela Cabral,¹⁹⁶ Manuela Correi Cabral¹⁹⁷ of Manuela Corrella Cabral¹⁹⁸ genoemd, was een zestienjarige illegale migrant, afkomstig van de Kaapverdische eilanden. In oktober 1977 kwam ze naar Nederland en trok ze in bij haar zwager en haar zus Celina, die tevens haar voogd was. Enkele maanden later gingen Celina en haar vriend uit elkaar, en vonden de twee zussen een nieuwe woning in Rotterdam. Op 25 april 1978 werd Manuela enkele uren vermist, waarna ze door de politie werd gevonden in het huis van de neef van Celina’s ex-vriend. Tijdens een uiterst stroef verloopend verhoor – Manuela sprak geen Nederlands, en de tolk van het politiebureau sprak een ander Portugees dialect dan Manuela – verklaarde het meisje ontvoerd en twee keer verkracht te zijn door de ex-vriend van Celina en zijn neef. Uit angst voor haar ontvoerders durfde ze echter geen aangifte te doen. Inmiddels was de politie erachter gekomen dat Manuela een illegale immigrante was, en droeg haar over aan de Vreemdelingenpolitie. De zaak tegen Manuela’s verkrachters en ontvoerders kwam te vervallen, en Manuela werd nu zelf in een politiecel opgesloten, in afwachting van haar uitzetting.

¹⁹⁵ ‘Gevangenpoort dag bezet’, *Leidsch Dagblad* 16 mei 1978, 5.

¹⁹⁶ ‘CPN-fractie: geen uitwijzing Kaapverdiaanse’, *De Waarheid* 2 mei 1978, 2.

¹⁹⁷ ‘Bezetting’, *Limburgs Dagblad* 1 mei 1978, 3.

¹⁹⁸ Naamloos, *Provinciale Zeeuwse Courant*, 1 mei 1978, 1.

Dit leidde tot grote publieke verontwaardiging.¹⁹⁹ Door de veranderde normen en waarden in de samenleving voelden lokale en nationale vrouwenorganisaties zich geroepen om Manuela, die ze zagen als een kwetsbare vrouwelijke migrant, te hulp te schieten. De uit verschillende organisaties bestaande ‘Coördinatiegroep Manuela Vrij Nu’ was het niet eens met Manuela’s op handen zijnde uitzetting, en de in hun ogen ‘onmenselijke’ behandeling van het meisje door het ministerie van Justitie en de politie van Rotterdam. In de weken die volgden zou de Coördinatiegroep via verschillende protestacties Manuela’s zaak onder de aandacht van het grote publiek proberen te brengen. Zo bezetten actievoerders eind april enkele uren het Rotterdamse stadhuis en een politiebureau, en half mei de Gevangenpoort in Den Haag. Manuela eiste van de Nederlandse Staat in een kort geding een verblijfsvergunning, wegens ‘gezondheidsredenen’.²⁰⁰ Ondanks de bezettingen, protestmarsen, petitie, bemoeienissen van Tweede Kamerleden en het kort geding besloten zowel het ministerie van Justitie als de president van de Haagse rechtbank dat Manuela het land moest verlaten. Op 19 mei 1978 stapte zij, onder begeleiding van een functionaris van de afdeling Vreemdelingenzaken van de Rotterdamse politie, in het vliegtuig terug naar de Kaapverdise Eilanden.

9.2 Problematisering en analyse van frames

In de casus van Manuela zijn verschillende fasen van problematisering aanwijsbaar. Zo is fase vijf, personificatie en sensationisering, duidelijk te zien. De verschillende elementen van het verhaal – de ontvoering, de verkrachting, de opsluiting in de arrestatiecel – werden breed uitgemeten in de artikelen. Ook benadrukten diverse kranten Manuela’s jonge leeftijd door haar herhaaldelijk ‘het meisje’ en ‘het kind’ te noemen. Daarnaast noemden *Het Vrije Volk*, *De Waarheid* en *Nieuwsblad van het Noorden* Manuela in hun krantenkoppen steeds bij naam. Door titels als ‘Morgen beslissing: Manuela wel of niet terug’, ‘Manuela moet naar haar ouders terug’ en ‘Manuela wordt niet vrijgelaten’ werd Manuela voor het grote publiek een herkenbaar figuur, en werd haar verhaal tot een zeer persoonlijk verhaal gemaakt.

Hoewel Manuela’s casus door kranten dus gepersonifieerd werd, maakten diverse actievoerders en politici haar zaak juist algemener om zo een discussie over de ‘onzorgvuldige behandeling van verkrachte vrouwen’ aan te zwengelen.²⁰¹ Volgens hen waren vrouwen steeds meer de dupe van de ‘toenemende verharding van politie en justitie’²⁰²: ‘In

¹⁹⁹ ‘Buitenlands meisje moet het land uit. Kaapverdiaanse ingesloten’, *De Volkskrant* 29 april 1978, 7.

²⁰⁰ ‘Morgen beslissing Manuela wel of niet terug’, *Het Vrije Volk* 17 mei 1978, 5.

²⁰¹ ‘Vrouwen demonstreren’, *Provinciale Zeeuwse Courant* 22 mei 1978, 3.

²⁰² ‘Demonstratie in Rotterdam tegen harder optreden van de overheid’, *Nieuwsblad van het Noorden* 13 juni 1978, 7.

Nederland moet de politie “bloed” zien, wil ze erkennen dat er sprake is van verkrachting. List of economische afhankelijkheid worden niet erkend als geweld.’²⁰³ De verplaatsing van Manuela naar de vrouwengevangenis in de Amsterdamse Bijlmer werd in een bredere context geplaatst: ‘dit betekent dat een slachtoffer van verkrachting wordt vastgehouden in een strafinrichting – een rare zaak’.²⁰⁴ Naast de actievoerders stelden ook Tweede Kamerleden via het vraagstuk van Manuela de opvang van verkrachte vrouwen ter discussie. In het artikel ‘Help Manuela en anderen’ drongen drie vrouwelijke Kamerleden aan op ‘een specifieke opvang en begeleiding van verkrachte vrouwen, onder meer bestaande uit een zeer zorgvuldige behandeling van aangifte en aanklacht en uit de beschikbaarheid van medische, psychische en juridische begeleiding en hulpverlening’.²⁰⁵ Deze eisen hadden slechts zijdelings te maken met de zaak van Manuela. Dit duidt op fase zes van Schrovers problematiseringsfasen, de issue linkage, oftewel de aankoppeling van andere onderwerpen. Waarschijnlijk was het dankzij de aankoppeling van andere onderwerpen – in dit geval de behandeling van verkrachte vrouwen – de reden dat er zoveel artikelen over Manuela zijn verschenen.

Ten slotte was er ook sprake van selectieve vergeetachtigheid, fase zeven. Hoewel sinds 1975 de verruimde vorm van gezinshereniging wettelijk erkend werd en Manuela dus waarschijnlijk een verblijfsvergunning had kunnen krijgen, had ze deze bij haar aankomst in Nederland niet aangevraagd en verbleef Manuela hier dus illegaal. Dit feit werd door de activisten en organisaties strategisch genegeerd. In de 65 artikelen kwamen ruim twintig keer de woordvoerders of vertegenwoordigers van de organisaties aan het woord. In slechts vier gevallen gebruikten zij het woord ‘illegaal’.²⁰⁶ Alle vier de keren gebeurde dit om de slechte behandeling van illegalen en vrouwen door de overheid te benadrukken: ‘Verkrachte vrouwen worden slecht behandeld. Illegalen zijn rechteloos. Vrouwen en illegalen zijn vogelvrij.’²⁰⁷ Door de actievoerders werd Manuela meer beschouwd als slachtoffer van verkrachting dan als illegale migrant – velen van hen toonden zich dan ook uiterst verbaasd over het feit dat ze werd opgesloten in afwachting van haar uitzetting. In hun ogen had Manuela immers niets misdaan.

²⁰³ ‘Actievoerders woedend om behandeling Manuela’, *Het Vrije Volk* 1 mei 1978, 3.

²⁰⁴ ‘Kaapverdiaanse in Bijlmer-bajes opgesloten’, *De Waarheid* 6 mei 1978, 1. ‘Manuela naar Bijlmer-bajes’, *Het Vrije Volk* 6 mei 1978, 5.

²⁰⁵ ‘Help Manuela en anderen’, *Het Vrije Volk* 10 mei 1978, 9.

²⁰⁶ ‘Actievoerders woedend om behandeling Manuela’, *Het Vrije Volk* 1 mei 1978, 3; ‘Gevangenpoort dag bezet’, *Leidsch Dagblad* 16 mei 1978, 5; ‘Kaapverdiaans meisje moet uit Nederland weg’, *Leeuwarder Courant* 19 mei 1978, 9; ‘Manuela is dubbel de dupe: geen nazorg voor verkracht meisje’, *Leidsch Dagblad* 13 mei 1978.

²⁰⁷ ‘Manuela is dubbel de dupe: geen nazorg voor verkracht meisje’, *Leidsch Dagblad* 13 mei 1978, 9.

De frames die in de casus van Manuela Correira Cabral toegepast werden, zijn dan ook onmiskenbaar het humanitaire frame en het gevaren- of bedreigingsframe. Het humanitaire frame was overwegend gestoeld op Manuela's jonge leeftijd en traumatische ervaringen. Niet alleen was ze een jong meisje van zestien dat dreigde uitgezet te worden, daarbovenop was ze slachtoffer van ontvoering, verkrachting en het 'middeleeuwse' beleid van het ministerie van Justitie.²⁰⁸ Het gevaren- of bedreigingsframe was gebaseerd op het idee dat Manuela gevaar zou lopen, wanneer zij terug naar de Kaapverdische Eilanden zou moeten keren. Manuela's advocaat, mr. V.M. Wesci, zei: '[Manuela] moet in geen geval terug naar de Kaapverdiaanse eilanden. Daar heerst een andere seksuele cultuur. Voor Manuela wordt een verblijf daar ondragelijk'.²⁰⁹ In haar thuisland zou Manuela als verkrachtingslachtoffer worden verstoten.²¹⁰

De manier waarop de pers berichtte over Manuela's zaak – de personificatie en sensationisering, het uitbreiden van het onderwerp naar de behandeling van vrouwelijke verkrachtingslachtoffers en het gebruik van de twee verschillende frames – had geen enkel effect op de uitslag: Manuela werd uitgezet. Enkele dagen nadat ze Nederland had verlaten vond er in Rotterdam nog een laatste grote demonstratie plaats, die werd bezocht door enkele honderden mensen.²¹¹ Na een laatste vermelding in een artikel over de toenemende verharding van overheidsoptreden in juni 1978, verdween Manuela Correira Cabral uit de kranten.²¹²

²⁰⁸ 'Gevangenpoort in Den Haag 24 uur bezet gehouden', *Leeuwarder Courant* 16 mei 1978. 'Gevangenpoort in Den Haag etmaal bezet', *Provinciale Zeeuwse Courant* 16 mei 1978, 3.

²⁰⁹ 'Morgen beslissing: Manuela wel of niet terug', *Het Vrije Volk* 17 mei 1978, 5.

²¹⁰ 'Uitwijzing Manuela via kort geding bestreden', *De Waarheid* 17 mei 1978, 3.

²¹¹ 'Demonstratie tegen uitwijzing Manuela', *De Waarheid* 22 mei 1978, 3.

²¹² 'Demonstratie in Rotterdam tegen harder optreden van de overheid', *Nieuwsblad van het Noorden* 13 juni 1978, 7.

10. Casus 7: Sishikala Lachmansingh, 1979

*Zijn de papieren, die moesten duidelijk maken van wie Sishikala Lachmansingh een dochter is, falsificaties? Die vraag kan gesteld worden nu het ministerie van Justitie zegt bewijzen te hebben dat de vrouw in Spijkenisse, bij wie het 17-jarige meisje uit Guyana sinds september woonde, niet haar echte moeder is, maar een nicht. Een andere vraag: Waar is ze?*²¹³

De op één na laatste casus is die van het Guyaanse meisje Sishikala Lachmansingh, die 14 artikelen bevat. Sishikala's zaak speelde tussen 19 januari en 20 maart 1979. Opvallend is het aandeel van *Het Vrije Volk*: van de 14 artikelen over Sishikala verschenen er 8 in deze krant. *Het Vrije Volk* was ook de enige krant die foto's van Sishikala bij enkele artikelen plaatste. Dat gebeurde in totaal drie keer.

10.1 Sishikala Lachmansingh

Sishikala Lachmansingh groeide op in Guyana. Ze was een 'voorkind': haar ouders waren niet getrouwd toen Sishikala geboren werd, en trouwden later beiden met een ander.²¹⁴ Daarom werd Sishikala opgevoed door haar grootmoeder. Toen die niet meer voor haar kon zorgen, kwam ze in september 1978 op een toeristenvisum naar Nederland. Daar trok ze in bij haar in Spijkenisse wonende moeder en stiefvader. Sishikala vroeg op grond van gezinshereniging een verblijfsvergunning aan. Deze werd door het ministerie van Justitie echter niet verleend. Een herzieningsverzoek en een kort geding tegen de Staat leverden niets op.²¹⁵ In afwachting van de beroepszaak die Sishikala tegen het ministerie van Justitie aanspande, bleef ze in Spijkenisse wonen. Op 16 januari 1979 stonden er plotseling drie politieagenten voor de deur. Zonder opgave van reden werd Sishikala meegenomen naar het bureau en belandde ze in een arrestantencel. De volgende dag werd ze vrijgelaten, mits ze haar paspoort inleverde.

Aan de zaak van Sishikala werd op 19 januari een groot artikel gewijd in *Het Vrije Volk*. Op 23 januari berichtten verschillende kranten dat het artikel had geleid tot grote verontwaardiging en protest, onder andere bij verschillende vrouwenorganisaties, de Surinaamse en Antilliaanse gemeenschap in Spijkenisse, en het gemeentebestuur. Burgemeester C. van Groen verzocht Staatssecretaris Haars van Justitie Sishikala alsnog een

²¹³ 'Actie tegen uitwijzing in ander licht. Wie, wat en waar is Sishikala?', *Het Vrije Volk* 13 februari 1979, 3.

²¹⁴ 'Meisje uit Guyana vecht voor verblijf: agenten kwamen aan de deur en ik moest mee', *Het Vrije Volk* 19 januari 1979, 9.

²¹⁵ *Ibidem*, 9.

permanente verblijfsvergunning te verlenen. Het ministerie weigerde: Sishikala had immers ‘nauwelijks bij haar moeder gewoond’ en van gezinshereniging was dus geen sprake.²¹⁶

Op 12 februari 1979 berichtten verschillende kranten dat Sishikala was ondergedoken nadat er twijfel was ontstaan over Sishikala’s relatie met haar moeder. Volgens bronnen zouden zij geen moeder en dochter zijn, maar nichten. Hierdoor was er volgens het ministerie van Justitie geen grond meer voor gezinshereniging. Bovendien had haar vader in Guyana via het Nederlandse consulaat laten weten dat hij bereid was om de zorg voor Sishikala op zich te nemen.²¹⁷ Pas op 20 maart dook Sishikala weer op. In afwachting van de uitspraak in de beroepsprocedure die ze had aangespannen tegen de Raad van State mocht ze in Spijkenisse blijven wonen.

10.2 Problematisering en analyse van frames

Ook bij deze casus is fase vijf van de problematiseringsfasen, die duidt op personificatie en sensationisering, van belang. In de verschillende artikelen werd de nadruk gelegd op Sishikala’s jonge leeftijd, door haar regelmatig ‘het meisje’ en ‘het kind’ te noemen.²¹⁸ Ook werd in elk artikel haar leeftijd – 16 of 17 jaar – vermeld. Personificatie werd vooral door *Het Vrije Volk* gedaan. Dat was de enige krant die foto’s van Sishikala publiceerde, en die Sishikala zelf het woord liet voeren. Door dramatische citaten als ‘Soms zie ik de zaak van de heldere kant: dat ik hier kan blijven. Maar soms ook van de donkere kant: dat ik terug moet. Ik probeer het maar van de heldere kant te zien. Ik hoop dat ik hier mag blijven’ werd een beroep gedaan op het empathisch vermogen van de lezer.

Hoewel de pers maar relatief kort aandacht besteedde aan Sishikala, vond er gedurende die tijd een verschuiving van de frames plaats. De eerste artikelen maakten gebruik van het humanitaire frame en legden de nadruk op de schrijnende factoren in Sishikala’s verhaal: ze groeide op zonder ouders, haar oma was te ziek om voor haar te zorgen, na haar komst naar Nederland werden haar verzoeken om een verblijfsvergunning herhaaldelijk afgewezen, en ze werd onverwachts opgesloten in een politiecel, zonder te weten waarom.²¹⁹ In een telegram aan staatssecretaris Haars van Justitie spraken de Surinaamse en Antilliaanse gemeenschap van Spijkenisse zich uit over het ‘strikt formele besluit, waarbij voorbij is gegaan aan sociale en humanitaire gronden’: ‘handhaving van de weigering veroorzaakt

²¹⁶ ‘Meisje uit Guyana vecht voor verblijf: agenten kwamen aan de deur en ik moest mee’, *Het Vrije Volk* 19 januari 1979, 9.

²¹⁷ ‘Actie tegen uitwijzing in ander licht. Wie, wat en waar is Sishikala?’, *Het Vrije Volk* 13 februari 1979, 3.

²¹⁸ ‘Gemeente Spijkenisse: laat Sishikala blijven’, *De Waarheid* 24 januari 1979, 4; ‘Gemeente Spijkenisse: laat Sishikala blijven’, *Vrije Stem* 29 januari, 5; ‘Spijkenisse pleit voor Sishikala’, *Het Vrije Volk* 23 januari 1979, 3.

²¹⁹ ‘Meisje uit Guyana vecht voor verblijf: agenten kwamen aan de deur en ik moest mee’, *Het Vrije Volk* 19 januari 1979, 9.

onrecht en menselijk leed, temeer omdat Sishikala in Guyana geen toekomst meer heeft.’²²⁰ Dit sentiment werd in de andere artikelen herhaald.

Toen Sishikala onderdook nadat twijfel was gerezen over haar familiebanden, maakte het humanitaire frame plaats voor het gevaren- of bedreigingsframe, die tot uiting kwam in de verwarring en twijfels over Sishikala’s verhaal. De scepsis over Sishikala’s achtergrond kwam naar voren in zinnen als ‘het meisje beweert een dochter te zijn van de vrouw, die haar in haar huis opnam’ en ‘de (vermoedelijke) moeder van het Guyaanse meisje’.²²¹ *Het Vrije Volk* had het over ‘Sishikala’s moeder (?)’.²²² Onder deze twijfel lag het idee van de dreiging dat een ‘onechte’ migrant op oneerlijke wijze toegang zou kunnen krijgen tot Nederland ten grondslag.

Wellicht het meest opmerkelijke aan Sishikala’s casus was het abrupte einde. Nadat ze meer dan een maand onvindbaar was, dook ze plotseling op in het huis van haar familie in Spijkenisse. Hieraan werd echter slechts door één krant – *Het Vrije Volk*, die de meeste van de artikelen over Sishikala publiceerde – aandacht besteed. Over de uitkomst van de zaak die ze had aangespannen tegen de Raad van State werd door geen enkele krant geschreven. Het is dus niet bekend of Sishikala uiteindelijk in Nederland mocht blijven of toch werd uitgezet.

²²⁰ ‘Sishikala wegsturen betekent onrecht’, *Het Vrije Volk* 1 februari 1979, 3.

²²¹ ‘Meisje ondergedoken na uitwijzing’, *Nieuwsblad van het Noorden*, 12 februari 1979, 3.

²²² ‘Actie tegen uitwijzing in ander licht. Wie, wat en waar is Sishikala?’, *Het Vrije Volk* 13 februari 1979, 3.

11. Casus 8: Fatma Yasar, 1982

‘Het is volstrekt belachelijk. Die man heeft geen werk, krijgt een uitkering en rommelt hier en daar wat en die wordt volstrekt met rust gelaten. Fatma Yasat werkt hier al tweeënhalft jaar tot volle tevredenheid van haar baas die haar graag hier wil houden en nu heeft de Raad van State begin februari uitgesproken dat ze het land moet verlaten. Dat terwijl de staatssecretaris heeft erkend dat hier een onjuistheid in de wet zit en dat hij werkt aan een beleidsverandering.’²²³

De laatste casus in dit onderzoek is die van Fatma Yasar. De artikelen, tien in totaal, dateren van 20 april tot 19 oktober 1982. Zes van de tien artikelen verschenen in *Het Vrije Volk*. In enkele kranten werd ‘Yasat’ als Fatma’s achternaam gegeven. In de meeste artikelen werd ze echter Fatma Yasar genoemd.²²⁴

11.1 Fatma Yasar

Fatma Yasar was een 31-jarige Turkse migrant, die zich in het kader van gezinsmigratie met haar kinderen Ibrahim en Gulcighan bij haar man in Nederland had gevoegd. Fatma werd mishandeld door haar echtgenoot en nadat ze tot tweemaal toe in het ziekenhuis belandde, vroeg ze een echtscheiding aan. Ze vond werk en een woning, maar van de Nederlandse overheid kreeg ze geen nieuwe verblijfsvergunning. Haar oude verblijfsvergunning was namelijk afhankelijk van die van haar ex-man, en nu ze gescheiden waren had ze geen recht meer om in Nederland te blijven. Fatma en haar kinderen moesten het land uit.

De zaak van Fatma Yasar kreeg op 20 april 1982 nationale bekendheid toen in *Het Vrije Volk* een groot artikel verscheen met de titel ‘Fatma moet vertrekken omdat ze geen man is’. Dit leidde tot grote publieke verontwaardiging, en onder de leus ‘Fatma moet blijven’ werd Fatma’s zaak opgepikt door verschillende vrouwenorganisaties en Tweede Kamerleden. De staatssecretaris van Justitie gaf aan dat er een beleidswijziging voor de afhankelijke verblijfsstatussen in de maak was, maar deze zou voor Fatma niet op tijd in werking treden. Door toenemende druk van de media, de Tweede Kamer en de samenleving, besloot staatssecretaris Virginie Korte-van Hemel in oktober 1982 Fatma en haar kinderen bij wijze van hoge uitzondering toch een onafhankelijke verblijfsvergunning te verlenen. De wetswijziging van afhankelijke verblijfstitels werd in 1983 doorgevoerd.

²²³ ‘Fatma Yasat moet blijven’, *De Waarheid* 29 april 1982, 4.

²²⁴ ‘Fatma Yasat moet blijven’, *De Waarheid* 29 april 1982, 4. ‘Kamerleden op bres voor Fatma’, *Het Vrije Volk* 23 april 1982, 3.

11.2 Problemativering en analyse van frames

In de casus van Fatma Yasar speelt fase vijf een belangrijke rol. Personificatie en sensationalisering werden bewust aangewend door vrouwenorganisaties en –activisten, die verschillende zaken van migrantenvrouwen onder de aandacht van het publiek wilden brengen. Vrouwelijke migranten werden als slachtoffers geprofileerd, om zo het immigratiebeleid van de Nederlandse overheid in een negatief daglicht te brengen en aan te dringen op een beleidsverandering. Fatma Yasar was een van de vrouwen die door de organisaties werd geselecteerd om de discussie een herkenbaar gezicht te geven.²²⁵ Dit werd ook letterlijk genomen: vier van de tien artikelen plaatsten ook een foto bij de tekst, waarop Fatma met haar twee kinderen te zien is. In de tekst werd de nadruk gelegd op Fatma's veronderstelde slachtofferrol en de schrijnende elementen van haar uitzetting: ze was getrouwd met 'een hond van een kerel' en nadat ze 'in korte tijd twee maal het ziekenhuis in [werd] geslagen', vroeg Fatma een echtscheiding aan.²²⁶ Haar situatie was zo hachelijk dat zelfs haar ouders de echtscheiding goedkeurden, 'iets wat ongebruikelijk is voor Turkse begrippen'.²²⁷ Maar Fatma's echtscheiding werd door de regering 'bestraft met uitzetting'.²²⁸ De hypocrisie van het 'onverbiddelijke' Nederlandse beleid werd hierdoor benadrukt: 'Fatma is volkomen zelfstandig. Doet het hier hartstikke goed, net als haar kinderen. Een man in haar plaats zou mogen blijven'.²²⁹ Zoals *Het Vrije Volk* schreef: 'Fatma moet weg omdat ze geen man is'.²³⁰ De personificatie en sensationalisering van Fatma's zaak steunden dus erg op het idee dat Fatma een slachtoffer van de omstandigheden en het Nederlandse beleid was. Dit idee werd bewust in stand gehouden door verschillende vrouwenorganisaties.

De issue linkage, fase zes van het problematiseringsproces, is hier sterk mee verbonden. Fatma's zaak werd aangegrepen om het Nederlandse immigratiebeleid – en dan vooral de afhankelijke verblijfsstatussen – ter discussie te stellen. In veel van de artikelen werd dan ook de link gelegd tussen Fatma's individuele casus en het grotere probleem van de afhankelijke verblijfsstatussen. Activiste Ria Hoogwerf meldde in *Het Vrije Volk*: 'Onze wetten voor buitenlandse vrouwen dateren uit het jaar nul. [...] Turkse mannen mogen hier blijven als ze werk en woning hebben, vrouwen mogen dat niet.'²³¹ Opvallend is hier de toevoeging van *Turkse* mannen die in Nederland mochten blijven. Het beleid van de

²²⁵ Schover, 'Family in Dutch Migration policies', 194.

²²⁶ 'Fatma Yasat moet blijven', *De Waarheid* 29 april 1982, 4.

²²⁷ 'Echtscheiding bestraft met uitzetting: Fatma moet weg omdat ze geen man is', *Het Vrije Volk* 20 april 1982, 21.

²²⁸ 'Fatma Yasar krijgt toch verblijfsvergunning', *Het Vrije Volk* 19 oktober 1982, 15.

²²⁹ 'Echtscheiding bestraft met uitzetting: Fatma moet weg omdat ze geen man is', *Het Vrije Volk* 20 april 1982, 21.

²³⁰ *Ibidem*, 21.

²³¹ 'Fatma Yasar krijgt toch verblijfsvergunning', *Het Vrije Volk* 19 oktober 1982, 15.

afhankelijke verblijfsstatussen was van toepassing op alle vrouwen die zich bij hun man in Nederland voegden in het kader van gezinshereniging, ongeacht hun land van herkomst. De zaken waar de vrouwenorganisaties media-aandacht voor probeerden te genereren, draaiden echter uitsluitend om Turkse vrouwen. Volgens Schrover leidde dit ertoe dat het probleem van afhankelijke verblijfsstatussen werd uitgebreid tot een kwestie van de onderdrukking van vrouwen in de islam.²³²

Gezien de grote nadruk op Fatma's slachtofferrol en kwetsbare positie, was het humanitaire frame dominant in de artikelen over Fatma Yasar. Hierbij werd vooral het oneerlijke beleid van de Nederlandse overheid benadrukt, in combinatie met de kwetsbaarheid van Fatma en andere migrantenvrouwen. Het Nederlandse beleid van de afhankelijke verblijfsstatussen werd in verschillende negatieve termen omschreven: als 'onverbiddelijk',²³³ 'schandelijke discriminatie'²³⁴ en daterend 'uit het jaar nul'.²³⁵ Tweede Kamerlid Wijnie Jabaai van de PvdA hoopte dat Fatma wel toegelaten kon worden, wanneer '[we] ons beroepen op humanitaire gronden'.²³⁶ Dit impliceerde dat het bestaande beleid niet humanitair zou zijn. In hetzelfde artikel zei Fatma over haar voorlopige toelating: 'Nu [hoef] ik niet meer bang te zijn dat de politie aan mijn deur staat'.²³⁷

In oktober 1982 kreeg Fatma Yasar een onafhankelijke verblijfsvergunning voor zichzelf en haar kinderen. Deze vergunning was voor één jaar, maar aangezien Fatma een baan en eigen woning had, lag het in de lijn der verwachting dat ze op termijn haar tijdelijke verblijfsvergunning zou kunnen omzetten in een permanente.

²³² Schrover, 'Family in Dutch migration policy', 194.

²³³ 'Echtscheiding bestraft met uitzetting: Fatma moet weg omdat ze geen man is', *Het Vrije Volk* 20 april 1982, 21.

²³⁴ 'Fatma Yasat moet blijven', *De Waarheid* 29 april 1982, 4.

²³⁵ 'Echtscheiding bestraft met uitzetting: Fatma moet weg omdat ze geen man is', *Het Vrije Volk* 20 april 1982, 21; 'Fatma Yasar krijgt toch verblijfsvergunning', *Het Vrije Volk* 19 oktober 1982, 15.

²³⁶ 'Fatma Yasar kan in ons land blijven: 'Niet meer bang zijn dat de politie komt', *Het Vrije Volk* 24 april 1982, 17.

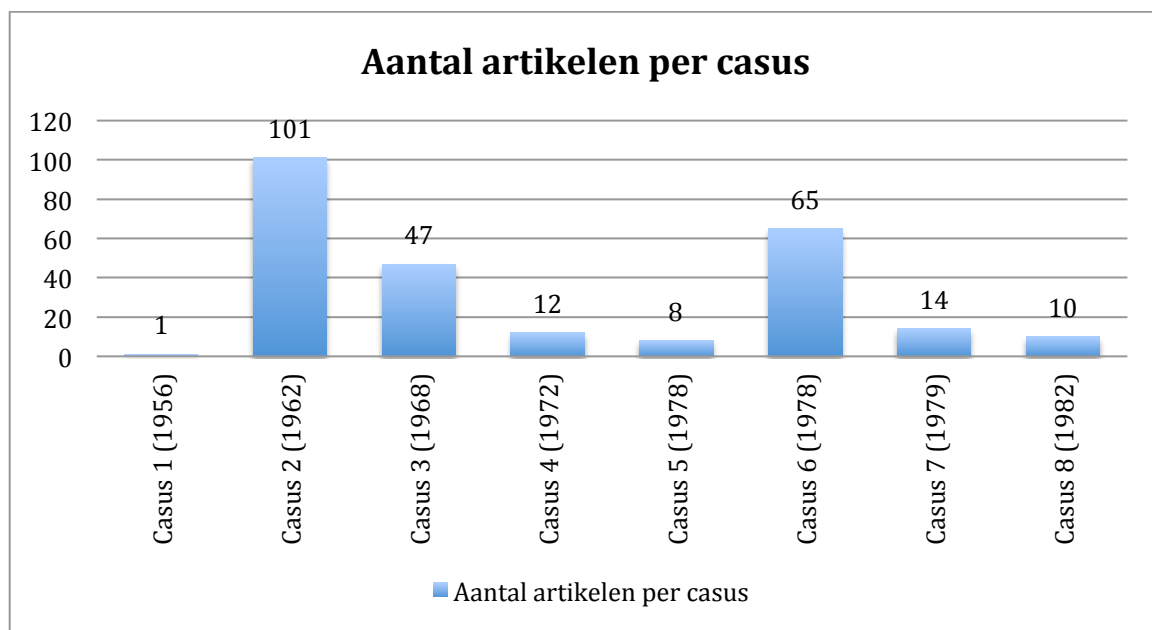
²³⁷ *Ibidem*, 17.

12. Analyse

In dit hoofdstuk wordt een analyse gemaakt van de voor dit onderzoek gebruikte artikelen. De eerste paragraaf geeft een uiteenzetting van de casussen en de verschillende artikelen. Daarna wordt de toepassing van de zeven fasen van het proces van problematisering behandeld. De derde paragraaf gaat dieper in op de verschillende frames die in de artikelen vertegenwoordigd waren, en de argumenten waarop die frames waren gebaseerd. Ten slotte wordt in de laatste paragraaf een globaal beeld van de problematisering van gezinshereniging in de Nederlandse kranten tussen 1955 en 1983 gegeven.

12.1 De casussen

Voor dit onderzoek werden in totaal 258 verschillende artikelen geanalyseerd, verdeeld over 8 casussen. Dit betekent een gemiddelde van 32 artikelen per casus. De artikelen beslaan de periode van 25 september 1956 tot en met 19 oktober 1982.

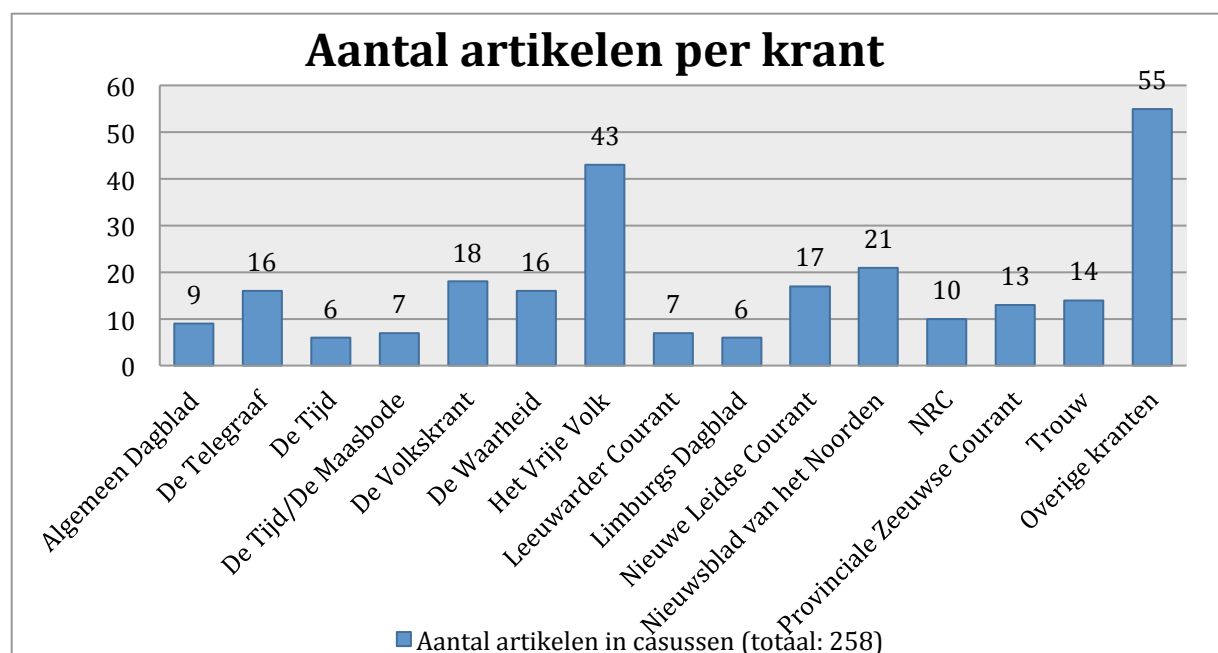
Figuur 1: Aantal artikelen per casus

De acht casussen die in dit onderzoek werden behandeld, verschilden in aantal artikelen, onderwerp en tijdsspanne. Opvallend is dat wanneer de casussen strikt inhoudelijk worden bekeken, een scheiding aan te wijzen is die grofweg samenvalt met de breuklijn rond 1974 die veel historici – met uitzondering van Bonjour – erkennen. De eerste vier casussen, die allemaal vóór 1974 plaatsvonden, beschreven migranten die in de traditionele vorm van gezinshereniging naar Nederland kwamen. In de laatste vier casussen was echter steeds sprake van een van de andere vormen van gezinshereniging. Casus 5, van mevrouw

Ruhlessyn en Domino, en casus 6, van Manuela Correira Cabral, waren gevallen van verruimde gezinshereniging. Sishikala Lachmansingh vertelde eerst bij haar moeder in Nederland te komen wonen, wat onder de noemer traditionele gezinshereniging zou vallen. Al snel bleek echter dat het niet haar moeder, maar haar nicht was, wat neer zou komen op verruimde gezinshereniging. Fatma Yasar, die in het kader van traditionele gezinshereniging naar Nederland was gekomen, was gescheiden van haar echtgenoot en wilde juist een verblijfsstatus krijgen die onafhankelijk was van die van haar ex-man. In haar casus was de specifieke vorm van gezinshereniging minder relevant dan de consequenties ervan. Het veranderende karakter van de gezinsherenigingsmigratie en -beleid werd dus in de casussen gereflecteerd en kwam tot uiting in een tweedeling in de vormen van gezinshereniging.

De tweede casus, die van de Spaanse vrouwen, leverde het grootste aantal artikelen op. Ook casus zes en vier – respectievelijk die van Manuela Correira Cabral en Ramon Beade Dobico – bevatten relatief veel artikelen. Naast de eerste casus van Antonio en Giulia Drago, die uit slechts één artikel bestond, bevatte casus vijf – die van mevrouw Ruhlessyn en Domino – het kleinste aantal artikelen.

De artikelen van de casussen zijn als volgt over de 41 kranten verdeeld:

Figuur 2: Aantal artikelen per krant²³⁸

²³⁸ De overige kranten waarvan artikelen voor dit onderzoek zijn gebruikt, zijn: *Algemeen Handelsblad* (2), *Binnenhof* (1), *Burgerrecht* (1), *De Gelderlander* (4), *De Gooi- en Eemlander* (1), *De Linie* (2), *De Nieuwe Limburger* (1), *De Vrije Stem* (1), *De Vrije Zeeuw* (3), *De Zakenwereld* (1), *Deventer Dagblad* (1), *Friese Koerier* (5), *Gereformeerd Gezinsblad* (1), *Haagsche Courant* (4), *Handels- en Transportcourant* (1), *Het Centrum* (1), *Het Parool* (3), *Het Vaderland* (2), *Leidsch Dagblad* (5), *Leidse Courant* (4), *Nederlands Dagblad* (1), *Nieuwe Eindhovense Courant* (1), *Rotterdamsch Nieuwsblad* (2), *Twents Dagblad Tubantia* (1), *Twentse Courant* (2) en *de Zierikzeesche Nieuwsbode* (4). Ook is gezocht naar artikelen in *Het Financieele Dagblad*. Dat leverde echter geen resultaten op.

Een groot aantal kranten publiceerde slechts sporadisch over de gezinsherenigingszaken die in de casussen werden genoemd. Hieronder waren veel lokale en regionale dagbladen. Tenzij een van de migranten uit de casussen afkomstig was uit het verspreidingsgebied van de lokale krant, werd er vaak niet over geschreven. Uitzondering op deze regel waren de *Leeuwarder Courant*, het *Limburgs Dagblad*, de *Nieuwe Leidse Courant* en *Nieuwsblad van het Noorden*. In al deze kranten verschenen artikelen over gezinsherenigingszaken die zich niet in de regio afspeelden. Dit werd verklaard door het feit dat hoewel deze kranten een regionale achtergrond hadden, ze een relatief grote oplage hadden en een verspreidingsgebied dat zich vaak verder uitstreekte dan alleen de nabije omgeving. In die zin waren ze dus meer nationaal georiënteerd dan de meeste kleinere lokale of regionale kranten.

Uit Figuur 2 wordt ook duidelijk dat *Het Vrije Volk* verreweg de meeste artikelen heeft gepubliceerd over casussen die in dit onderzoek zijn gebruikt. In haar onderzoek naar de problematisering rond het Indische meisje Bertha Hertogh merkte Schrover al op dat *Het Vrije Volk* sterk de neiging had om kwesties te sensationaliseren en er andere onderwerpen aan te koppelen.²³⁹ Vanuit deze tendens had *Het Vrije Volk* een grote belangstelling voor zaken waarin migranten de hoofdrol speelden. De verhalen van de migranten waren veelal beklagenswaardig, en hadden doorgaans veel pijnlijke elementen die in de artikelen uitvergroot konden worden. Het betrof bijvoorbeeld kwetsbare jonge vrouwen die een ontvoering of verkrachting hadden meegemaakt, migranten die een hoge of juist lage leeftijd hadden of echtgenotes die aan de grens geweigerd werden omdat ze één stempel in hun paspoort misten. Deze veelal dramatische elementen van migrantenzaken sloten goed aan bij het sensationalistische karakter van *Het Vrije Volk*. Het is dus geen verrassing dat deze krant in de casussen oververtegenwoordigd is.

Het uitvergroten van de schrijvende elementen van de migrantenzaken diende om het belang van de zaak te vergroten en gevoelens van empathie bij de lezers op te roepen.²⁴⁰ Een van de meest gebruikte strategieën was personificatie en sensationalisering van de zaken. Zo had het merendeel van de *Vrije Volk*-artikelen een in het oog springende krantenkop, die in enkele woorden de dramatiek van de zaak uiteenzette. Vaak werd de migrant in kwestie bij de voornaam genoemd of direct geciteerd, en doorgaans koos *Het Vrije Volk* partij voor de migrant. Dit was ook terug te zien in de krantenkoppen: ‘Spaanse vrouwenfurie: “Wij terug, dan ook onze mannen”’,²⁴¹ ‘Meisje uit Guyana vecht voor verblijf: “Agenten kwamen aan de

²³⁹ Schrover, ‘Problematisation and particularisation’, 7, 16.

²⁴⁰ Ibidem, 16.

²⁴¹ ‘Spaanse vrouwenfurie: Wij terug, dan ook onze mannen’, *Het Vrije Volk* 27 september 1962, 3.

deur en ik moest mee”²⁴² en ‘Fatma Yasar kan in ons land blijven: “Niet meer bang zijn dat de politie komt”’.²⁴³ Deze koppen benadrukten de dramatische omstandigheden waarin de migrant zich bevond. Door dat te doen liet *Het Vrije Volk* blijken aan welke kant het stond: aan de kant van de underdog, de migrant.

Tussen de jaren vijftig en eind jaren zestig was *Het Vrije Volk* een van de grootste kranten van Nederland. Het was een landelijk dagblad en had verschillende regionale deelkaternen, onder andere in Amsterdam en Rotterdam. Daarmee had het een enorm bereik, vooral onder de lagere- en middenklasse. In de jaren vijftig was *Het Vrije Volk* enkele jaren het grootste dagblad van Nederland.²⁴⁴ Ook nadat de krant in december 1969 niet meer landelijk verscheen bleef het een zeer invloedrijke en veel gelezen krant. Het is dus interessant om na te gaan in hoeverre de verslaggeving van *Het Vrije Volk* de mening van het grote publiek over gezinsherenigingszaken beïnvloedde. Het bestaan van een verband tussen de houding van *Het Vrije Volk* en die van het publiek mag wel worden aangenomen. Immers, de krant bleef regelmatig schrijven over gezinshereniging en migratieproblematiek. Dit duidt op een zekere interesse in migrantenzaken bij de lezers van *Het Vrije Volk*. De precieze vorm en betekenis van een dergelijk verband kan uit dit onderzoek echter niet worden geconcludeerd. Aangezien de invloed van de media op de mening van het grote publiek – en andersom – met betrekking tot de verslaggeving van gezinshereniging nog niet is onderzocht, nodigt dit uit voor nader onderzoek.

12.2 Problemativering

In het eerste hoofdstuk werden de verschillende fasen van het proces van problematisering, zoals geformuleerd door Schrover, uiteengezet. Per casus werd bekeken welke problematiseringsfasen het meeste naar voren kwamen. Hiervan is in de volgende tabel een overzicht te zien.

²⁴² ‘Meisje uit Guyana vecht voor verblijf: ‘Agenten kwamen aan de deur en ik moest mee’, *Het Vrije Volk* 19 januari 1979, 9.

²⁴³ ‘Fatma Yasar kan in ons land blijven: ‘Niet meer bang zijn dat de politie komt’, *Het Vrije Volk* 24 april 1982, 17.

²⁴⁴ Sjaak Hubregtse, ‘Uitgeverij de Arbeiderspers van ontstaan tot en met ontzuiling’, in: Marnix Krop e.a. (red.), *Het zevende jaarboek voor het democratisch socialisme* (Amsterdam 1986) 13.

	Problematiseringsfase
Casus 1: Antonio en Giulia Drago, 1956	1: Definiëring en afbakening 5: Personificatie en sensationisering
Casus 2: De Spaanse vrouwen, 1962	2: Numbers game
Casus 3: De Turkse vrouwen, 1968	5: Sensationisering, in mindere mate personificatie
Casus 4: Ramon Beade Dobico, 1972	2: Numbers game 5: Personificatie en sensationisering
Casus 5: Mevrouw Ruhullessyn en Domino, 1978	5: Personificatie en sensationisering 7: Selectieve vergeetachtigheid
Casus 6: Manuela Correira Cabral, 1978	5: Personificatie en sensationisering 6: Issue linkage 7: Selectieve vergeetachtigheid
Casus 7: Sishikala Lachmansingh, 1979	5: Personificatie en sensationisering
Casus 8: Fatma Yasar, 1982	5: Personificatie en sensationisering 6: Issue linkage

Tabel 2: De gebruikte problematiseringsfasen per casus

Tabel 2 maakt de diversiteit in het gebruik van de problematiseringsfasen zichtbaar. Van de zeven problematiseringsfasen zijn er zes gebruikt, en in vijf van de acht casussen werden meerdere fasen van problematisering toegepast. De verschillende fasen kwamen echter niet in de door Schrover genoemde volgorde voor. Uitzondering hierop waren fase een en twee, die in respectievelijk de eerste en de tweede casus terug te vinden waren. Fase een kwam daarna niet meer in de casussen voor. Fase twee werd ook in casus vier toegepast. Het feit dat Schrover naar haar problematiseringsfasen regelmatig refereert als ‘elementen’ impliceert dat de aanwezigheid van een bepaalde volgorde niet essentieel is voor het analyseren van het problematiseringsproces.

Hoewel fase vier het meeste voorkwam, werd deze niet in Tabel 2 genoemd. Fase vier is de clustering van argumenten en doelt dus op het gebruik van frames. Aangezien in elke casus gebruik werd gemaakt van frames is het evident dat fase vier in elk van de casussen aanwezig was. Zodoende is deze fase niet in de tabel opgenomen.

Wat het meest opvalt aan Tabel 2 is de hoge frequentie van de toepassing van fase vijf, personificatie en sensationisering. In zeven van de acht casussen werd gebruik gemaakt van één van deze – of beide – factoren. De tweede casus, die van de Spaanse vrouwen, is de enige waar problematiseringsfase vijf niet werd toegepast. Hoewel in de meeste van de artikelen

gebruik werd gemaakt van personificatie of sensationisering, waren er grote verschillen in de manier waarop deze werden gebruikt. De meest voorkomende strategieën en argumenten zijn in de volgende tabel gerangschikt:

	Manieren waarop personificatie en sensationisering werden geuit in de artikelen	Bijbehorende casus(sen)	Frequentie
Personificatie	Migrant werd in de artikelen bij de voornaam genoemd	1, 4, 5, 6, 7, 8	6
	Persoonlijke details van de migrant werden in het artikel genoemd	1, 4, 5	3
	Foto's van de migrant bij de artikelen	5, 7, 8	3
Sensationisering	De migrant was benadeeld door het beleid van de Nederlandse overheid	3, 6, 8	3
	Schrijnende elementen van het verhaal van de migrant (bijvoorbeeld zware reis, slechte gezondheid, traumatische ervaringen)	5, 6, 7, 8	4
	Eenheid van gezin, Gescheiden gezins- of familieleden	1, 2, 3, 4, 5	5
	Hoge of juist lage leeftijd van de migrant	5, 6, 7	3
	Migrant is kwetsbaar, slachtoffer	5, 6, 7, 8	4
Totaal			31

Tabel 3: Personificatie en sensationisering in de artikelen

Tabel 3 wijst uit dat er uiteenlopende manieren van personificatie en sensationisering waren die in de artikelen werden toegepast. Hierbij kwam het noemen van de migrant bij de voornaam het meest voor: alleen bij casus 2 en 3, waarbij meerdere mensen of een groep migranten centraal stonden, werd dit niet gedaan. Door titels als 'Ramon mag vrouw en kinderen hier houden',²⁴⁵ 'Manuela naar Bijlmer-bajes',²⁴⁶ en 'Laat Sishikala blijven',²⁴⁷ probeerden journalisten de zaak een herkenbaar gezicht te geven. Dit maakte van de abstracte migrantenkwestie een persoonlijke kwestie met een menselijke dimensie, wat een beroep deed op de empathie van lezers en zodoende hun betrokkenheid vergrootte.

Een ander aspect dat regelmatig – in vijf van de acht casussen – werd genoemd is het morele recht op eenheid van gezin. De gezins- of familieleden in de bijbehorende casussen

²⁴⁵ 'Ramon mag vrouw en kinderen hier houden', *Het Vrije Volk* 8 januari 1978, 3.

²⁴⁶ 'Manuela naar Bijlmer-bajes', *Het Vrije Volk* 6 mei 1978, 5.

²⁴⁷ 'Gemeente Spijkensisse: Laat Sishikala blijven', *De Waarheid* 24 januari 1979, 4.

waren echter juist tegen hun zin gescheiden. Door het recht op gezinseenheid in deze casussen extra aan te zetten, werd benadrukt dat deze situatie ‘onmenselijk’²⁴⁸ of ‘onzedelijk’²⁴⁹ was. Opvallend is dat in de laatste drie casussen – die van Manuela Correira Cabral, Sishikala Lachmansingh en Fatma Yasar – het recht op gezinseenheid niet werd genoemd. Bij Fatma Yasar was de scheiding van haar man vrijwillig, dus ging dat argument niet op. Maar bij zowel Manuela als Sishikala, die beiden een verblijfsvergunning aanvroegen op grond van gezinshereniging, merkten de kranten niet op dat uitzetting van de meisjes ook zou leiden tot het gedwongen uiteengaan van een familie. Beide meisjes voegden zich bij een familielid die niet een van hun ouders was – Manuela bij haar oudere zus, Sishikala bij een vrouw die eerst haar moeder beweerde te zijn, maar later haar nicht bleek. De gezinshereniging van Manuela en Sishikala was dus allebei niet in de traditionele vorm. Wellicht dat in hun casussen daarom de mogelijke scheiding van gezin of familie niet als argument tegen de uitzetting werd gebruikt.

Ten slotte valt op dat in de tweede helft van de onderzochte periode de migrant in toenemende mate als slachtoffer of kwetsbaar figuur werd neergezet. Vaak werd dit in de media door activisten, pressiegroepen of politici aangewakkerd om de situatie van de migrant nog hachelijker te maken en zo de toelating van de migrant te bewerkstelligen.²⁵⁰ Zo waren mevrouw Ruhulesyn en Sishikala Lachmansingh kwetsbaar door respectievelijk hun hoge en jonge leeftijd, en Manuela werd als een slachtoffer gezien nadat ze ontvoerd en verkracht was. De slachtofferrol van Fatma Yasar werd bewust gecultiveerd door diverse vrouwenorganisaties die de zaak van Fatma wilden gebruiken om een verandering in het beleid van de afhankelijke verblijfsvergunning teweeg te brengen. In de eerste helft van de onderzochte periode werd de factor van migrant als slachtoffer of kwetsbare figuur zelden gebruikt. Dit lijkt zeer tegenstrijdig gezien de ontwikkelingen in de samenleving: door veranderende culturele en seksuele normen werden vrouwen juist zelfstandiger geacht. Dit kwam niet tot uiting in de hier onderzochte gezinsherenigingscasussen.

12.3 Analyse van frames

In het eerste hoofdstuk werd ook dieper ingegaan op de ontleding van frames in een artikel als methode van tekstuele analyse. Omdat er nog geen eerder onderzoek is gedaan naar de problematisering en framing van gezinshereniging in de Nederlandse kranten, is ervoor

²⁴⁸ ‘Spaanse vrouwenfurie: Wij terug, dan ook onze mannen’, *Het Vrije Volk* 27 september 1962, 3.

²⁴⁹ ‘Nederland weert vrouwen van Italianen. Giulia moet terug’, *Het Vrije Volk* 25 september 1956, 3.

²⁵⁰ Schrover, ‘Family in Dutch migration policy’, 194-196.

gekozen in dit onderzoek de vier traditionele migratieframes te hanteren: het economische frame, het gevaren- of bedreigingsframe, het culturele frame en het humanitaire frame. In de onderstaande tabel worden de frames die in de verschillende casussen zijn aangetroffen, op een rijtje gezet:

	Problematiseringsfase
Casus 1: Antonio en Giulia Drago, 1956	- Humanitaire frame - Economische frame
Casus 2: De Spaanse vrouwen, 1962	- Economische frame - Humanitaire frame
Casus 3: De Turkse vrouwen, 1968	- Humanitaire frame
Casus 4: Ramon Beade Dobico, 1972	- Bedreigingsframe - Humanitaire frame
Casus 5: Mevrouw Ruhulesyn en Domino, 1978	- Humanitaire frame
Casus 6: Manuela Correira Cabral, 1978	- Humanitaire frame - Gevaren- of bedreigingsframe
Casus 7: Sishikala Lachmansingh, 1979	Verschuiving van frames: - Humanitaire frame - Bedreigingsframe
Casus 8: Fatma Yasar, 1982	- Humanitaire frame

Tabel 4: De gebruikte frames per casus

Het eerste dat opvalt aan Tabel 4 is dat het culturele frame in geen enkele casus is gebruikt. Volgens Harald Baulder was het culturele frame gestoeld op argumenten dat migratie om etnische of culturele redenen wenselijk of juist onwenselijk was.²⁵¹ Dergelijke etnische of culturele argumenten zijn niet in de artikelen teruggevonden. Over de migratie van gastarbeiders werd wel gepraat in termen van wenselijkheid of onwenselijkheid, maar dit gebeurde uitsluitend in een economische context. Zo werd in het geval van de Spaanse vrouwen – casus 2 – in de artikelen sporadisch gepraat over het ‘Spaanse vuur’,²⁵² werk dat met ‘de Spaanse slag’ zou gaan²⁵³ of ‘Spaanse schonen’.²⁵⁴ Uit deze terloopse opmerkingen bleek dat de Spanjaarden door sommigen inderdaad als cultureel of etnisch anders werden

²⁵¹ Baulder, ‘Media discourse’, 102.

²⁵² ‘Spaanse vuur’, *Haagsche Courant* 28 september 1962.

²⁵³ ‘Steenjies des aanstoots’, *Burgerrecht* 10 november 1962.

²⁵⁴ ‘Vreemdelingenwet dreigt Spaans gezin te scheiden’, *De Telegraaf* 6 oktober 1972, 3; ‘Vrouwen Spaanse arbeiders mogen nog even blijven’, *De Telegraaf* 4 oktober 1962.

gezien. Daar werd echter geen waardeoordeel aan verbonden. Het was een constatering, niet een factor die van belang werd geacht bij de migratie van de Spaanse gastarbeiders of hun vrouwen. Dit gold ook voor de andere casussen: wanneer etnische of culturele verschillen aan bod kwamen, werden deze niet gezien als factoren die de migratie van die groep wenselijk of juist onwenselijk maakten.

De overige drie frames kwamen in elke casus in meer of mindere mate voor. Tijdens het onderzoek is echter gekeken naar de *overheersende* frames – de frames die in het merendeel van de artikelen van de casus werden genoemd. De frames die slechts in enkele artikelen van de casus toegepast werden, vielen dus af en zijn niet in onderstaande tabel genoemd. De overheersende frames zijn gebaseerd op verschillende argumenten en factoren. Hiervan is in de volgende tabel een overzicht gemaakt:

	Argumenten en factoren waarop het frame werd gebaseerd	Bijbehorende casus(en)	Frequentie	Frequentie per frame
Economische frame	Migratie was economische noodzaak voor Nederland	1, 2	2	3
	Migratie bracht ongewenste kosten met zich mee	2	1	
Humanitaire frame	Schrijnende elementen van het verhaal van de migrant	5, 6, 7, 8	4	15
	Eenheid van het gezin	1, 2, 3, 4, 5	5	
	De migrant was benadeeld door het beleid van de overheid	1, 3, 6, 8	4	
	Gevoeligheden van WO2-bewoordingen	4	1	
	Koloniale schuld	4	1	
Gevaren- of bedreigings-frame	Migrant dreigt uitgezet te worden	4	1	4
	Migratie leidt tot permanente- of kettingmigratie	4	1	
	Migrant loopt gevaar bij uitzetting	6	1	
	Dreigende toelating van een 'onechte' migrant	7	1	
Totaal			22	22

Tabel 5: De argumenten en factoren van de verschillende frames

Aan Tabel 5 valt direct de oververtegenwoordiging van het humanitaire frame op. Van de tweeëntwintig frames die in de verschillende casussen werden genoemd, waren er vijftien onderbouwd met overwegend humanitaire argumenten. Dat betekent dat zeven van de acht casussen gestoeld waren op het humanitaire frame. Hierbij werd het meeste een beroep gedaan op het recht op eenheid van gezin, op de moeilijke situatie waarin de migrant zich bevond, en het feit dat de migrant benadeeld was door de Nederlandse overheid – deze argumenten zijn elk in drie casussen terug te vinden. Vooral het laatste van de drie argumenten is interessant. Die duidt er namelijk op dat het Nederlandse immigratiebeleid een tegenovergestelde werking kon hebben: hoe meer het grote publiek en de pers de behandeling van een migrant door de overheid ervoeren als inhumaan of oneerlijk, hoe meer juist dat werd gezien als considerans voor toelating.

Binnen het humanitaire frame vond er een verschuiving in argumenten plaats. In de eerdere casussen – casus een tot en met vijf – werd de toelating van de migrant of migranten gebaseerd op het morele recht op eenheid van het gezin. Dit maakte in casus zes, zeven en acht plaats voor de nadruk op schrijnende elementen in het verhaal van de migrant(en), die steeds meer werden gezien als een reden voor toelating. Dit loopt parallel aan de ontwikkelingen in de problematiseringsfasen, waar ook het accent op het morele recht op gezinseenheid ingewisseld werd voor benadrukking van de kwetsbaarheid van de migrant.

Gezien het grote economische belang dat aan de komst van de gastarbeiders werd toegeschreven, is het op z'n minst opmerkelijk te noemen dat het economische frame slechts drie keer prominent vertegenwoordigd was in een casus. Het ministerie van Sociale Zaken achtte de buitenlandse arbeidskrachten essentieel voor het goed functioneren van de Nederlandse economie. In de casussen kwam dit echter niet terug: alleen bij de eerste twee casussen, helemaal aan het begin van de gastarbeidermigratie, werd het economische belang van de arbeidsmigranten genoemd.

Ook het argument dat het toelaten van een migrant zou kunnen leiden tot de wellicht permanente komst van veel meer migranten – kettigmigratie – werd slechts in één casus herhaaldelijk genoemd. Toen de Spaanse migrant Ramon Beade Dobico een woning voor zijn gezin had kunnen regelen, gaf de Maastrichtse vreemdelingendienst hen met enige tegenzin hun nieuwe tijdelijke verblijfsvergunning. In *Het Vrije Volk* liet de heer Van Iersel, chef van de vreemdelingendienst in Maastricht weten dat 'het hek nu van de dam is en dat tientallen landgenoten van Ramon Beade zullen zeggen: waarom hij wel en wij niet.'²⁵⁵ Van Iersel was

²⁵⁵ 'Ramon heeft 'n huis: hek van de dam', *Het Vrije Volk* 10 januari 1972, 7.

niet de enige die bang was voor de gevolgen van het tijdelijk versoepelen van het immigratiebeleid. Zo zei liet staatssecretaris Korte-van Hemel van Justitie zich ontvallen dat ze bevreesd was voor een ‘potentieel oneindige’ kettigmigratie met steeds groeiende aantallen migranten.²⁵⁶

Zowel de argumenten voor als tegen gezinshereniging – gebruikt door respectievelijk het ministerie van Sociale Zaken en het ministerie van Justitie – hadden weinig invloed op wat er in de pers over het onderwerp werd geschreven. Slechts in enkele gevallen werden de argumenten van de ministeries overgenomen. Frappant daaraan is dat dit niet gebeurde tijdens of na de economische crisis, wanneer men zou verwachten dat economische argumenten meer gewicht in de schaal legden. De twee keren waarbij het economische frame overheerste was in de casussen van 1956 en 1962, toen de Nederlandse economie juist in de lift zat.

12.4 Globaal beeld

Uit deze onderzoeksresultaten komt een algemeen beeld van het problematiseringsproces van gezinshereniging in de Nederlandse kranten naar voren. Analyse van de casussen liet zien dat er een grote diversiteit bestond in de toepassing van de verschillende fasen van problematisering. In het merendeel van de casussen werden verschillende fasen gebruikt. De meest voorkomende fasen zijn fase vier – de clustering van argumenten in frames – en fase vijf. De laatstgenoemde fase kwam in zes van de acht casussen voor. Fase vijf houdt in dat personificatie en sensationalisering werden gebruikt in de verschillende artikelen in de casus. Het is opmerkelijk dat bij casus een tot en met vijf – dus grofweg in de eerste helft van de onderzoeksperiode – het morele recht op eenheid van het gezin het overheersende argument was. In de tweede helft van de onderzoeksperiode veranderde dit echter: bij casus vijf tot en met acht werd juist de migrant als slachtoffer of kwetsbaar figuur het meest genoemd. Dit betekent dat gedurende de onderzoeksperiode een verschuiving plaatsvond van de motivatie achter de gebruikte problematiseringsfasen.

Bij de analyse van frames viel ten eerste op dat in geen enkele casus een expliciet beroep werd gedaan op het culturele frame. Het humanitaire frame – gestoeld op verschillende argumenten en factoren – was juist overweldigend veel aanwezig: in zeven van de acht casussen werden overwegend humanitaire motieven genoemd. De economische drijfveren die door de ministeries van Justitie en Sociale Zaken tijdens hun beleidsconflict

²⁵⁶ Bonjour, *Grens en gezin*, 171.

regelmatig werden opgevoerd, speelden in de verschillende casussen juist geen rol van betekenis.

Resumerend kan dus worden gezegd dat de problematisering van gezinshereniging tussen 1955 en 1983 vooral was gebaseerd op de clustering van argumenten en het personifiëren en sensationaliseren van de migrantenzaken. Hierbij werden overwegend humanitaire argumenten gebruikt. Vooral economische argumenten kwamen in de kranten veel minder terug dan in de politieke debatten.

Conclusie

Centraal in dit onderzoek stond de vraag naar het proces van problematisering van gezinshereniging in de Nederlandse kranten, in de periode van 1955 tot en met 1983. Dit onderzoek probeerde te achterhalen hoe dit proces verliep, en waarom het op die manier verliep. Aan de hand van de analyse van 258 verschillende artikelen, verdeeld over acht casussen, kon een algemeen beeld worden geschetst van de problematisering van gezinshereniging in de onderzoeksperiode. Dit beeld is opgebouwd uit een aantal verschillende elementen:

- De problematisering van gezinshereniging werd teweeg gebracht door het gebruik van frames, ofwel de clustering van argumenten binnen een tekst. De frames maakten de casussen herkenbaar en maakten het mogelijk andere onderwerpen aan te koppelen, waardoor de zaak belangrijker en problematischer leek;
- Ook personificatie en sensationisering werden in de meerderheid van de gevallen toegepast. Hierdoor werden de empathie en betrokkenheid van lezers vergroot;
- Het overgrote deel van de casussen was gebaseerd op humanitaire argumenten en overwegingen;
- Opvallend genoeg, gezien het grote belang dat politici en ambtenaren gaven aan economische aspecten, speelde het economische frame geen grote rol van betekenis, net als het gevaren- of bedreigingsframe;
- Het culturele frame, dat gebaseerd was op etnische en culturele verschillen en overeenkomsten, werd in geen enkele van de casussen genoemd en was dus niet van invloed op het problematiseringsproces.

Continuïteit of discontinuïteit?

In een onderzoek naar het proces van problematisering, volstaat het niet de problematisering te omschrijven door alleen enkele kenmerken te noemen. Dit levert namelijk slechts een beschrijving op van de problematisering, niet van het problematiseringsproces. Om dit proces te omschrijven moet ook gekeken worden naar de mate van continuïteit of discontinuïteit in de problematisering van gezinshereniging in de Nederlandse kranten gedurende de onderzoeksperiode.

Met betrekking tot gezinshereniging in de Nederlandse politiek ontwikkelde Bonjour een interessante stelling: in tegenstelling tot veel andere historici onderschreef zij niet de zogenaamde breuklijn van 1974. Bonjour toonde aan dat gezinshereniging zowel voor als na

1974 het onderwerp van politieke discussie was. Het is interessant om na te gaan of en in hoeverre een dergelijke dichotomie wel opgaat voor gezinshereniging in de media. Vertoonde de problematisering van gezinshereniging in de Nederlandse kranten tussen 1955 en 1983 continuïteit of discontinuïteit?

Ten eerste de inhoud van de casussen: daarin is een grote discontinuïteit aan te wijzen die grofweg samenvalt met de breuklijn van 1974. De eerste vier casussen beschrijven zaken rond gevallen van traditionele gezinsvorming, waarbij de man de primaire migrant is en de vrouw – eventueel met haar kinderen – zich bij hem voegt. In de tweede helft van de casussen staan echter alleen zaken met niet-traditionele vormen van gezinshereniging centraal. Bij casus vijf en zes ging het om verruimde gezinshereniging, en bij casus zeven leek het eerst te gaan om traditionele gezinshereniging maar bleek het later verruimde gezinshereniging te zijn. In casus acht was de vorm van gezinshereniging ondergeschikt aan de gevolgen van die gezinshereniging – namelijk de afhankelijke verblijfsstatus. Wanneer strikt inhoudelijk naar de casussen gekeken wordt, kan men dus zeker spreken van discontinuïteit.

Het gebruik van de problematiseringsfasen vertoont zowel continuïteit als discontinuïteit. Enerzijds komt in alle casussen fase vier, clustering van argumenten, voor. Anderzijds is een duidelijke verschuiving waarneembaar in de toepassing van fase vijf, personificatie en sensationalisering. In de eerste helft van de casussen werden personificatie en sensationalisering bewerkstelligd door de migrant bij de voornaam te noemen en persoonlijke – vaak dramatische of ontroerende – details van hem of haar te vermelden. Hierdoor werd een abstracte migrantenzaak herkenbaar en menselijk gemaakt. In de latere casussen werd deze strategie vervangen door het inspelen op de slachtofferrol van de migrant. Om de migrant kwetsbaarder te laten lijken en zijn of haar toelating te beargumenteren, werd de nadruk gelegd op schrijnende elementen in het verhaal van de migrant.

Bij de toepassing van het humanitaire frame in de casussen vond, net als bij de personificatie en sensationalisering in de problematiseringsfasen, een verschuiving plaats. Waar aanvankelijk het accent lag op het morele recht op gezinseenheid, werden later meer de schrijnende omstandigheden waarin de migrant zich bevond of had bevonden, benadrukt. Deze omslag viel tussen de vierde en de vijfde casus, dus grofweg rond 1974. Bij het gevaren- of bedreigingsframe was geen sprake van discontinuïteit, en aangezien het cultuurframe in geen van de acht casussen terug te vinden is, kan daar ook geen omwenteling aangewezen worden. Het economische frame werd in de eerste twee casussen toegepast, maar daarna niet meer. In die zin is er sprake van een breuklijn na 1962. Dit frame is echter slechts in twee van de acht casussen aan te wijzen, waardoor van een grote discontinuïteit geen sprake is.

Hoewel veel aspecten van de problematisering van gezinshereniging continuïteit vertonen, is er in enkele belangrijke opzichten toch sprake van discontinuïteit. Rond 1974 is een omslag aan te wijzen in zowel de inhoud van de casussen, als in de argumenten en strategieën waarop problematisering en sensationisering gebaseerd werden, en in de onderbouwing van het humanitaire frame. In die zin kan er dus gesproken worden van een dichotomie in de problematisering van gezinshereniging. In tegenstelling tot de discussies in de politiek, vertoonde de verslaggeving van gezinshereniging in de Nederlandse kranten wel een breuklijn rond 1974.

Veranderingen in het proces van problematisering

Eerder in dit onderzoek is al aangetoond dat er grote verschillen bestonden tussen de manier waarop gezinshereniging in de politiek besproken werd en de wijze waarop dat in de Nederlandse kranten en dagbladen gebeurde. Zo werden de economische argumenten van het ministerie van Sociale Zaken en het ministerie van Justitie, die tegenover elkaar in het gezinsherenigingsdebat stonden, slechts in enkele gevallen overgenomen door de pers. In de kranten lag meer nadruk op de humanitaire kant van de migrantenzaken.

Een verklaring hiervoor moet gezocht worden in de theoretische onderbouwing van dit onderzoek in hoofdstuk 1. Bij de theoretische factoren werden onder andere de veranderende sociaal-culturele normen en waarden van de maatschappij uiteengezet. In de loop van de jaren zestig en zeventig kwamen traditionele opvattingen over gezinsvorming en sekserollen onder druk te staan. Het alleenrecht van het kerngezin werd vervangen door een verscheidenheid in de sociaal geaccepteerde mogelijke gezinsvormen. In de plaats van de klassieke verdeling van sekserollen kwam een vrijer denken over de taken van mannen en vrouwen. Mannen werden niet meer primair gezien als de kostwinnaars, en vrouwen niet automatisch als degenen die de zorg voor huishouden en familie op zich namen. Deze veranderde normen werkten door in de hele samenleving, en de manier waarop het grote publiek ging denken over gezinsmigratie en gezinshereniging. Het duurde echter langer voordat ze de beleidsmakers in Den Haag bereikten. Lange tijd werd – tegen de zin van het publiek – in het immigratiebeleid nog vastgehouden aan de traditionele ideeën over gezin en sekserollen. Het duurde jaren voordat het politici lukte om het gat tussen hun immigratiebeleid en de nieuwe progressieve opvattingen over mannen en vrouwen, te slechten. Dit leverde spanningen op die zich uitte in grote protesten in zowel de gedrukte pers als in de rest van de samenleving.

Deze spanningen zijn terug te vinden in de krantenartikelen. Ze verklaren enerzijds de grote verschillen tussen de manier waarop in de politiek en in de Nederlandse kranten over

gezinshereniging werd gediscussieerd. Anderzijds maken ze duidelijk hoe de discontinuïteiten in het proces van problematisering van gezinshereniging hebben kunnen ontstaan: de spanningen illustreren de veranderende sociaal-culturele normen in de samenleving. In kranten werd – vooral vanaf het eind van de jaren zestig – steeds meer de individualiteit van de migranten en hun zaken benadrukt, terwijl de overheid meer geneigd was ze vanuit een beleidsperspectief te benaderen en te zien als een collectief. Dit leidde tot een zakelijke, veelal op restrictie gerichte benadering van gezinshereniging, die in de afgelopen decennia door velen is bestempeld als ‘onverbiddelijk’²⁵⁷ of ‘harteloos’.²⁵⁸ Zelfs anno 2013 ligt de zakelijke kijk op gezinshereniging van de overheid onder vuur: in juni van dit jaar publiceerde de Kinderombudsman een zeer kritisch rapport over het Nederlandse immigratiebeleid. De overheid zou het buitenlandse ouders die in Nederland een verblijfsvergunning hebben gekregen, ‘praktisch onmogelijk’ maken om hun kinderen hier naartoe te halen.²⁵⁹ In tegenstelling tot het artikel over Antonio en Giulia Drago in 1956, leidde deze publicatie over gezinshereniging echter wel tot Kamervragen en politieke en maatschappelijke discussies.²⁶⁰ Het feit dat gezinshereniging recentelijk weer op de politieke agenda is gezet – hoewel het onderwerp daar sinds de jaren vijftig eigenlijk niet vanaf is geweest – onderstreept de relevantie van onderzoek naar discussies over gezinshereniging in zowel de politiek als in de media.

²⁵⁷ ‘Onverbiddelijk “terug” voor Turkse vrouwen’, *De Volkskrant* 27 augustus 1968, 6.

²⁵⁸ ‘Harteloos’, *Het Vrije Volk* 24 augustus 1968, 3.

²⁵⁹ <http://www.dekinderombudsman.nl/86/volwassen/nieuws/kinderombudsman-geen-eerlijke-kans-voor-kinderen-op-gezinshereniging/?id=293>; <http://nos.nl/artikel/514767-nl-schendt-kinderrechten.html> (beide geraadpleegd op 5 juni 2013).

²⁶⁰ <http://frontpage.fok.nl/nieuws/602513/1/1/50/nederland-schendt-kinderrechten.html>;
<http://grenzenlozeliefde.nl/showthread.php?56545-Nederland-schendt-kinderrechten-bij-gezinshereniging>;
<http://www.nuij.nl/politiek/ombudsman-rechten-kinderen-bij-gezinshereniging.23466740.lynkx>;
<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/3453925/2013/06/06/Kamer-wil-uitleg-van-Teeven-over-gezinshereniging.dhtml> (alle vier geraadpleegd op 7 juni 2013).

Bronvermelding

Primaire bronnen

Ministerie van Justitie: Beleidsarchief Immigratie- en Naturalisatiedienst (periode 1956-1985): Spaanse arbeidskrachten 1960-1974. Inventarisnummer 2.09.5027/1.

Algemeen Dagblad
Algemeen Handelsblad
Binnenhof
Burgerrecht
De Gelderlander
De Gooi- en Eemlander
De Linie
De Nieuwe Limburger
De Telegraaf
De Tijd
De Tijd/De Maasbode
De Volkskrant
De Vrije Stem
De Vrije Zeeuw
De Waarheid
De Zakenwereld
Deventer Dagblad
Friese Koerier
Gereformeerd Gezinsblad
Haagsche Courant
Handels- en Transportcourant
Het Centrum
Het Financieele Dagblad
Het Parool
Het Vaderland
Leeuwarder Courant
Leidsch Dagblad
Leidse Courant
Limburgsch Dagblad
Nederlands Dagblad
Nieuwe Eindhovense Courant
Nieuwe Leidse Courant
Nieuwsblad van het Noorden
Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC)
Provinciale Zeeuwse Courant
Rotterdamsch Nieuwsblad
Trouw
Twents Dagblad Tubantia
Twentse Courant
Het Vrije Volk
Zierikzeesche Nieuwsbode

Digitale bronnen

De Kinderombudsman | Nieuws

<http://www.dekinderombudsman.nl/86/volwassen/nieuws/kinderombudsman-geen-eerlijk-kans-voor-kinderen-op-gezinshereniging/?id=293>

Geraadpleegd op 5 juni 2013.

European Court of Human Rights | Europees verdrag voor de rechten van de mens

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_NLD.pdf

Geraadpleegd op 6 juni 2013.

FOK.nl | 'Nederland schendt kinderrechten'

<http://frontpage.fok.nl/nieuws/602513/1/1/50/nederland-schendt-kinderrechten.html>

Geraadpleegd op 5 juni 2013.

Koninklijke Bibliotheek | Historische kranten

<http://kranten.kb.nl>

Geraadpleegd op 2 juni 2013.

NDC-VKB | De Krant van Toen

<http://www.archiefleewardercourant.nl/index.do>

Geraadpleegd op 2 juni 2013.

NOS Nieuws | 'Nederland schendt kinderrechten'

<http://nos.nl/artikel/514767-nl-schendt-kinderrechten.html>

Geraadpleegd op 5 juni 2013.

NUjj.nl | Ombudsman: Rechten kinderen bij gezinshereniging ernstig geschonden

<http://www.nujj.nl/politiek/ombudsman-rechten-kinderen-bij-gezinshereniging.23466740.lynkx>

Geraadpleegd op 7 juni 2013.

Radboud Universiteit Nijmegen | Betty de Hart

<http://www.ru.nl/rechten/rechtssociologie/@695606/pagina/>

Geraadpleegd op 4-6-2013.

Regionaal Archief Leiden | Digitale Krantenarchief

<http://leiden.courant.nu>

Geraadpleegd op 2 juni 2013.

Stichting Buitenlandse Partner | Nederland schendt kinderrechten bij gezinshereniging

<http://grenzenlozeliefde.nl/showthread.php?56545-Nederland-schendt-kinderrechten-bij-gezinshereniging>

Geraadpleegd op 7 juni 2013.

Universiteit van Amsterdam | mevr. prof. dr. mr. B. (Betty) de Hart

<http://www.uva.nl/over-de-uva/organisatie/medewerkers/content/h/a/b.dehart/b.de-hart.html>

Geraadpleegd op 4 juni 2013.

VK | Kamer wil uitleg van Teeven over gezinshereniging

<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2686/Binnenland/article/detail/3453925/2013/06/06/Kamer-wil-uitleg-van-Teeven-over-gezinshereniging.dhtml>

Geraadpleegd op 7 juni 2013.

Vrije Universiteit Amsterdam | Sarah van Walsum

<http://www.rechten.vu.nl/nl/organisatie/bureau/staats%2Den%2Dbestuursrecht/walsum%2Ds%2Dk%2Dvan/>

Geraadpleegd op 4 juni 2013.

Zeeuwse Bibliotheek | Krantenbank Zeeland

<http://zoeken.krantenbankzeeland.nl>

Geraadpleegd op 2 juni 2013.

Literatuur

- Amersfoort, Hans van, 'Migration control and minority policy: the case of the Netherlands', in: Grete Brochmann en Tomas Hammar (eds.), *Mechanisms of Immigration Control: A Comparative Analysis of European Regulation Politics* (Oxford 1999) 135-137.
- Amersfoort, Hans van, en B. Surie, 'Immigratieland tegen wil en dank. Nederland 1970-1985', in: H. van der Wusten (red.), *Postmoderne aardrijkskunde. De sociografische traditie voortgezet* (Muiderberg 1987) 180-194.
- Amersfoort, Hans van en Mies van Niekerk, 'Immigration as a colonial inheritance: post-colonial immigrants in the Netherlands, 1945-2002', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32:3 (2006) 323-346.
- Amersfoort, Hans van en Rinus Penninx, 'Regulating migration in Europe: the Dutch experience, 1960-92', *Annals of the American Academy of Political and Social Science. Strategies for Immigration Control: An International Comparison* 534 (1994) 133-146.
- Bauder, Harald, 'Media discourse and the new German immigration law', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34:1 (2008) 95-112.
- Berg-Eldering, Lotty van den, *Marokkaanse gezinnen in Nederland* (Amsterdam 1978).
- Besley, Tina, *Counseling youth: Foucault, power, and the ethics of subjectivity* (Westport 2002).
- Blom, J.C.H., 'Pillarisation in perspective', *West European Politics* 23:3 (2000) 153-164.
- Bonjour, Saskia, 'Ambtelijke onmin rond gezinnen van gastarbeiders. Beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland, 1955-1970', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 5:1 (2008) 101-127.
- Bonjour, Saskia, *Grens en gezin. Beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland, 1955-2005* (Amsterdam 2009).
- Bonjour, Saskia, 'Review of "Gender, generations and the family in international migration"', *Journal of Ethnic and Migration Studies* (2013) 1-2.
- Cox, Terry, '1956: discoveries, legacies and memory', *Europe-Asia Studies* 58:8 (2006) iii-xvi.
- Eijl, Corrie van, *Tussenland. Illegaal in Nederland, 1945-2000* (Hilversum 2012).
- Ellemers, J.E. en R. Vaillant, *Indische Nederlanders en gerepatrieerden* (Den Haag 1985).
- Furlow, John, 'Revolution and refugees: the Hungarian revolution of 1956', *The Fletcher Forum of World Affairs* 20:2 (1996) 101-117.
- Goffman, Ervin, *Frame analysis: An essay on the organization of experience* (New York 1974).

- Gorp, Baldwin van, 'Where is the frame?: victims and intruders in the Belgian press coverage of the asylum issue', *European Journal of Communication* 20:4 (2005) 484-507.
- Hart, Betty de, 'The right to domicile of women with a migrant partner in European immigration law', in: Sarah van Walsum en Thomas Spijkerboer, *Women and Immigration Law. New Variations on Classical Feminist Themes* (Oxon 2007).
- Hubregtse, Sjaak, 'Uitgeverij de Arbeiderspers van ontstaan tot en met ontzuijing', in: Marnix Krop e.a. (red.), *Het zevende jaarboek voor het democratisch socialisme* (Amsterdam 1986) 1-15.
- Imbos, Jelle, *Gender in overheidsbeleid: het beleid met betrekking tot gezinshereniging in de periode 1955-1983* (Masterscriptie aan de Universiteit Leiden, 2006).
- Jansen, Janneke, *Bepaalde huisvesting. Een geschiedenis van opvang en huisvesting van immigranten in Nederland, 1945-1995* (Leiden 2006).
- Kofman, Eleonore, 'Family-related migration: a critical review of European studies', *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30:2 (2004) 243-262.
- Kofman, Eleonore, 'Female "birds of passage" a decade later: gender and immigration in the European Union', *International Migration Review* 33:2 (1999) 269-299.
- Litván, György, *The Hungarian revolution of 1956. Reform, revolt and repression 1953-1963* (New York 1996).
- Lucassen, Jan en Rinus Penninx (ed.), *Nieuwkomers. Nakomelingen. Nederlanders. Immigranten in Nederland 1550-1993* (Amsterdam 1994).
- Naborn, E.M., *Gezinshereniging. De overkomst van gezinsleden van migranten en Nederlanders* (Den Haag 1992).
- Obdeijn, Herman en Marlou Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam 2008).
- Page Moch, Leslie, *Moving Europeans. Migration in Western Europe since 1650* (Bloomington 2003).
- Pan, Zhongdang en Gerald M. Kosicki, 'Framing analysis: an approach to news discourse', *Political Communication* 10 (1993) 55-75.
- Pettigrew, Thomas F. en Roel W. Meertens, 'The verzuiling puzzle: understanding Dutch intergroup relations', *Current Psychology* 15:1 (1996) 3-13.
- Rabinow, Paul en Nikolas Rose, 'Foucault today', in: P. Rabinow en N. Rose (eds.), *The essential Michael Foucault, 1954-1984* (Londen 2003) vii-xxxv.
- Rijksschroef, B.R. en G.A. Kwa, *Spijtoptanten en achterblijvers* (Den Haag 2011).

- Schrover, Marlou, 'Family in Dutch migration policy 1945-2005', *History of the Family* 14 (2009) 191-202.
- Schrover, Marlou, *Om de meisjes, voor de meisjes. Een historisch perspectief op problematisering en bagatellisering van onderwerpen die te maken hebben met migratie en integratie* (Oratie aan de Universiteit Leiden, 2011).
- Schrover, Marlou, 'Problematisation and particularisation: the Bertha Hertogh story', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 8:2 (2011) 3-31.
- Schrover, Marlou, 'Verschillen die verschil maken: gender, migratie en overheidsbeleid in Nederland en België in de periode 1945-2005', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 1 (2008) 3-22.
- Schuster, John, *Poortwachters over immigranten. Het debat over immigratie in het naoorlogse Groot-Brittannië en Nederland* (Utrecht 1999).
- Semetko, Holli A. en Patti M. Valkenburg, 'Framing European politics: a content analysis of press and television news', *Journal of Communication* (2000) 93-109.
- Verstraete, Pieter, 'Savage solitude: the problematisation of disability at the turn of the eighteenth century', *Paedagogica Historica* 45:3 (2009) 269-289.
- Walaardt, Tycho, *Geruisloos inwilligen. Argumentatie en speelruimte in de Nederlandse asielpprocedure, 1945-1994* (Hilversum 2012).
- Walsum, Sarah van, *The family and the nation: Dutch family migration policies in the context of changing family norms* (Newcastle upon Tyne 2008).
- Walsum, Sarah van, 'Sex and the regulation of belonging. Dutch family migration policies in the context of changing family norms', in: Albert Kraler e.a., *Gender, Generations and the Family in International Migration* (Amsterdam 2011) 57-76.
- Willems, Wim, 'Migranten op de golven van de dekolonisatie', *Leidschrift* 11:2 (Leiden 1995) 49-66.